

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: *Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη*

Πτυχιακή Εργασία

Συλλέγειν: Οι ιδιωτικές συλλογές έργων τέχνης στην Αθήνα, από το ιδιωτικό στο δημόσιο.

Χρυσούλα Γεωργία Λαΐου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Σιεχατέ Μαρία

Απρίλιος 2021

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Πολιτιστική Πολιτική και Ανά-
πτυξη**

Πτυχιακή Εργασία

**Συλλέγειν: Οι ιδιωτικές συλλογές έργων τέχνης στην Αθήνα, από
το ιδιωτικό στο δημόσιο.**

Χρυσούλα Γεωργία Λαΐου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Σιεχατέ Μαρία

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Απρίλιος 2021

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή διατριβή, στηριγμένη σε δευτερογενή έρευνα (βιβλιογραφικές μελέτες, επιστημονικά περιοδικά και άρθρα), πραγματεύεται τις ιδιωτικές συλλογές έργων τέχνης, ατομικές και εταιρικές.

Ένας από τους στόχους της πτυχιακής διατριβής, είναι η κατανόηση των κινήτρων των συλλεκτών. Γίνεται αναδρομή στις πρώτες καταγεγραμμένες συλλογές του παρελθόντος, καθώς και στην ανάγκη των συλλογών για δημόσια προβολή.

Για να καταστεί αυτό δυνατό, είναι αναγκαίο να προηγηθεί έρευνα σχετικά με το περιεχόμενο της έννοιας του συλλέγειν. Αρχικά, γίνεται καταγραφή της ιστορικής διαδρομής της έννοιας του συλλέγειν και της εξέλιξής της. Ακολούθως, γίνεται εκτενής αναφορά στην ίδια τη συλλογή, τα είδη συλλογών και τους σκοπούς που εξυπηρετούν. Στη συνέχεια, επιχειρείται η παρουσίαση και η μελέτη των εταιρικών συλλογών, ενός ξεχωριστού κεφαλαίου των ιδιωτικών συλλογών.

Γνωρίζοντας ότι η συλλογή έργων τέχνης αποτελεί μια από τις πιο επικερδείς επενδύσεις, αφού τα έργα τέχνης διατηρούν την υψηλή τους αξία ακόμα και σε περιόδους οικονομικής κρίσης και πωλούνται ακριβά, τίθεται ταυτόχρονα το ερώτημα αν ο συλλέκτης είναι ένας απλός επενδυτής, ή πολλά περισσότερα από αυτό. Προσδιορίζοντας το ρόλο του, ο συλλέκτης εξετάζεται ως οντότητα. Κατόπιν, γίνεται αναφορά στους μεγαλύτερους συλλέκτες παγκοσμίως, αλλά και στους εγχώριους Έλληνες συλλέκτες και την σπουδαία πολιτιστική τους δράση.

Στη συνέχεια, η εργασία επικεντρώνεται στο πολιτιστικό έργο ενός από τους σπουδαιότερους συλλέκτες διεθνώς και τον μεγαλύτερο συλλέκτη έργων τέχνης στην Ελλάδα του σήμερα, τον κύριο Δάκη Ιωάννου. Ο ίδιος, μέσα από το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, που ο ίδιος ίδρυσε, έναν ιδιωτικό πολιτιστικό φορέα με έδρα την Αθήνα και την Ύδρα, μεταφέρει την συλλογή του από την ιδιωτική στη δημόσια θέα. Τον ίδιο ακριβώς σκοπό εξυπηρετεί και το ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, το οποίο επίσης παρουσιάζεται στην εργασία, με το πρόσφατο άνοιγμα ενός νέου μουσείου σύγχρονης τέχνης στην Αθήνα, το 2019.

Summary

This thesis, based on bibliographic studies, scientific journals and articles, as well as personal communication with Mrs. Alivisatos Regina, CEO of DESTE foundation, focuses on private art collections, individual and corporate.

One of the aims of this thesis is to understand the motivations and action of collectors. The first recorded collections of the past are reviewed, as well as their need to be shared with the public.

To make this possible, it is necessary to present the content and the concept of collecting. Initially, the historical course of the concept of collecting and its evolution is recorded. After this, extensive reference is made to the concept of collection itself, the types of collections and the purposes they serve. Then, a presentation and study of corporate collections is attempted, as a separate type of private collections.

Knowing that collecting works of art is one of the most profitable investments, since works of art retain their high value even in times of economic crisis and are sold expensively, a question is raised on whether the collector is just an investor, or much more than that. In defining their role, the collector is examined as an entity. Then, there is a reference to the largest collectors in the world, but also to Greek collectors and their great cultural activity.

Then, the thesis presents the cultural work of one of the most important collectors internationally and the largest collector of art in Greece today, Mr. Dakis Ioannou. Through the DESTE foundation that he has founded, a private cultural institution based in Athens and Hydra, he transfers his collection from the private, to the public view. The Basil and Elise Goulandris Foundation, that is also presented, serves exactly the same purpose, with the recent opening of a new museum of contemporary art in Athens, in 2019.

Ευχαριστίες

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα άτομα που βοήθησαν στην εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής διατριβής. Ευχαριστώ πρωτίστως την κυρία Σιεχατέ Μαρία, επιβλέπουσα καθηγήτρια, για την καθοδήγηση της, τον κύριο Παπαιωάννου Γιώργο, συντονιστή του μεταπτυχιακού προγράμματος, για την πολύτιμη στήριξη του στα διαδικαστικά και τέλος, τον κύριο Δάκη Ιωάννου, συλλέκτη, και την κυρία Αλιβιζάτου Ρεγγίνα, από το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, που μου έδωσαν πρόσβαση σε πληροφορίες που χρειαζόμουν.

Περιεχόμενα

1	Κεφάλαιο 1 - Εισαγωγή	1
2	Κεφάλαιο 2 - Το συλλέγειν	4
2.1	Η έννοια του συλλέγειν	4
2.2	Ιστορική αναδρομή του συλλέγειν	6
2.3	Η συλλογή	11
2.3.1	Συλλογές Ενθύμια	12
2.3.2	Συλλογές Φετίχ	12
2.3.3	Συστηματικές συλλογές	13
3	Κεφάλαιο 3 - Ο συλλέκτης	15
3.1.	Ο συλλέκτης.....	15
3.1.1	Το προφίλ του συλλέκτη.....	16
3.1.2	Τα είδη των συλλεκτών.....	17
3.2	Κίνητρα απόκτησης συλλογών.....	20
3.3.	Σύγχρονοι συλλέκτες έργων τέχνης: Οι σπουδαιότεροι συλλέκτες για το 2020.....	23
3.3.1	Οι μεγαλύτεροι Έλληνες συλλέκτες.....	25
4	Κεφάλαιο 4 - Οι εταιρικές συλλογές έργων τέχνης	29
4.1	Οι εταιρικές συλλογές έργων τέχνης: Ορισμοί και Ιστορική Αναδρομή.....	29
4.1.1	Οι μεγαλύτερες εταιρικές συλλογές έργων τέχνης.....	30
4.2	Κίνητρα απόκτησης εταιρικών συλλογών.....	31
4.3.	Οι εταιρικές συλλογές στην Ελλάδα.....	35
4.3.1	Η εταιρική συλλογή της Alpha Bank.....	35
4.3.2	Η εταιρική συλλογή της Interamerican.....	37
5	Κεφάλαιο 5 - Μελέτες περίπτωσης: Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ , Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή	39
5.1	Δάκης Ιωάννου και ίδρυμα ΔΕΣΤΕ: το άνοιγμα της συλλογής προς το κοινό.....	39
5.2	Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή: το άνοιγμα της συλλογής προς το κοινό.....	57
	Επίλογος	66
	Βιβλιογραφία	69

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Η μελέτη των ιδιωτικών συλλογών καλύπτει σήμερα ένα ευρύ πεδίο έρευνας και γίνεται συχνά αντικείμενο μιας σειράς αναλύσεων και θεωρητικών προσεγγίσεων. Η τέχνη αφουγκράζεται, αφομοιώνει και ενσαρκώνει τις σύγχρονες συνθήκες της κοινωνίας και αναζητά συνεχώς νέους τρόπους και τόπους έκφρασης. Ένας τρόπος έκφρασης της τέχνης, είναι και η έννοια του συλλέγειν. Μέσα από αυτή τη διατριβή, θα οριστεί το περιεχόμενό του και θα παρουσιαστούν οι ρίζες του. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί το αποτέλεσμα του συλλέγειν, που είναι η ίδια η συλλογή και θα παρουσιαστούν τα βασικά είδη των συλλογών.

Σκοπός

Βασική ερευνητική πρόθεση της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής είναι η μελέτη και παρουσίαση των ιδιωτικών συλλογών έργων τέχνης στην Αθήνα, με βασικές μελέτες περίπτωσης τη συλλογή του Δάκη Ιωάννου, και τη συλλογή του Βασίλη και της Ελίζας Γουλανδρή και κυρίως το άνοιγμα των συλλογών τους προς τη δημόσια θέα, μέσα από το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ και το Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, αντίστοιχα.

Επιμέρους Στόχοι και Ερευνητικά Ερωτήματα

Η παρούσα πτυχιακή διατριβή, βασικό στόχο έχει την μελέτη των ιδιωτικών συλλογών, με έμφαση στην Αθήνα, και της εξωστρεφούς δράσης συγκεκριμένων ιδιωτών συλλεκτών. Εκτός από τη μελέτη του ανοίγματος των ιδιωτικών συλλογών προς το κοινό, η εργασία έχει και ως στόχο να κατανοήσει τα διαφορετικά κίνητρα των συλλεκτών καθώς και τα είδη των ιδιωτικών συλλογών.

Ερευνητικά ερωτήματα που θα απαντηθούν είναι τα εξής:

- Ποια είναι τα είδη των ιδιωτικών συλλογών που υπάρχουν;
- Ποια η διαφορά των ιδιωτικών συλλογών με τις εταιρικές συλλογές και τι κοινά παρουσιάζουν με τις απλές ιδιωτικές συλλογές, ως προς τα κίνητρα απόκτησης έργων;
- Ποια προφίλ συλλεκτών απαντώνται στη βιβλιογραφία και κατα πόσο οι μελέτες περίπτωσης επιβεβαιώνουν ή αντικρούουν αυτό το προφίλ.
- Πόσο σημαντικό είναι το άνοιγμα των ιδιωτικών συλλογών στο ευρύ κοινό και τι οφέλη μπορεί να προκύψουν μέσα από τέτοιες δράσεις;

Μεθοδολογία

Οι δύο βασικές μελέτες περίπτωσης, που εξετάζονται, είναι το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ και το Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Πέρα από τα βιογραφικά στοιχεία των ιδρυτών και σημαντικές πληροφορίες, που είναι βοηθητικές για την κατανόηση του θέματος, μελετήθηκαν παλαιότερες εκθέσεις και δράσεις των ιδρυμάτων αυτών, με σκοπό την εξέταση της εξωγενούς δραστηριότητας των ιδρυμάτων.

Η παρούσα πτυχιακή διατριβή, είναι στηριγμένη κυρίως σε δευτερογενή έρευνα, σε βιβλιογραφικές μελέτες, επιστημονικά περιοδικά, δημοσιευμένες συνεντεύξεις, άρθρα και υλικό που προσφέρθηκε από το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ.

Περιορισμοί

Το μεγαλύτερο μέρος της διατριβής, μελετήθηκε τη χρονιά που πέρασε. Εξαιτίας των συνθηκών της πανδημίας, αλλά και του δυσπρόσιτου της δια ζώσης ή ακόμη και της τηλεφωνικής επικοινωνίας με τους συγκεκριμένους συλλέκτες που μελετώνται, οι πληροφορίες πάρθηκαν κυρίως από βιβλιογραφικές πηγές, όπως αναφέρεται και προηγουμένως στη μεθοδολογία.

Δομή

Η παρούσα πτυχιακή διατριβή διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Αρχικά, στο δεύτερο κεφάλαιο, θα εξεταστεί από που πηγάζει η ανάγκη για συλλογή αντικειμένων και ειδικά έργων τέχνης και θα παρουσιαστεί η ιστορική διαδρομή του συλλέγειν, από την αρχή της

ιστορικής εμφάνισης του φαινομένου έως σήμερα. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στο προφίλ του συλλέκτη και εξετάζει τα κίνητρα του συλλέγειν. Το κεφάλαιο εξετάζει επίσης τους σύγχρονους συλλέκτες έργων τέχνης, τόσο τους σπουδαιότερους παγκοσμίως, όσο και τους μεγαλύτερους Έλληνες συλλέκτες.

Στη συνέχεια, στο τέταρτο κεφάλαιο, θα γίνει μικρή αναφορά στις εταιρικές συλλογές έργων τέχνης και στην ιστορική τους διαδρομή. Κατόπιν αυτού, θα γίνει αναφορά στις μεγαλύτερες εταιρικές συλλογές διεθνώς, καθώς και σε δύο ελληνικές εταιρικές συλλογές, αυτές της τράπεζας Alpha Bank και του ασφαλιστικού ομίλου Interamerican.

Έπειτα, στο τελευταίο κεφάλαιο, ως κεντρικός άξονας και ως μελέτες περίπτωσης, θα εξεταστούν δύο παραδείγματα ιδιωτικών συλλογών στην Αθήνα και οι πολιτιστικές τους δράσεις. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστεί η συλλογή του Δάκη Ιωάννου και η δράση του ιδρύματος DESTE, καθώς και η συλλογή του Βασίλη και της Ελίζας Γουλανδρή, με το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή σε Αθήνα και Άνδρο.

Κεφάλαιο 2

Το συλλέγειν

2.1 Η έννοια του συλλέγειν

Τι είναι το συλλέγειν; Εγγενής παρόρμηση ή ένστικτό; Το περιεχόμενο της έννοιας του συλλέγειν, έχει δεχθεί μεταβολές με το πέρασμα του χρόνου, γι' αυτό και είναι δύσκολο να οριστεί. Αν και, ως διαδικασία, έχει μακρά ιστορία, αποτελεί αντικείμενο ακαδημαϊκής μελέτης τα τελευταία μόνο χρόνια. Στο παρελθόν, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, γινόταν αντιληπτό ως ανάγκη, ενώ σήμερα πρόκειται για μια διαφοροποιημένη δραστηριότητα.

Ο γαλλικός όρος "*collectionneur*", καταγράφεται για πρώτη φορά επίσημα στο λεξικό το 1789 (Moureau, Sagot-Duнаυρουx, Vidal 2015: 1). Από τότε, έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί για την έννοια του συλλέγειν. Το φαινόμενο της έννοιας του συλλέγειν, μπορεί να εξεταστεί κάτω από διαφορετικά πρίσματα: ψυχολογικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό, θρησκευτικό. Στη συνέχεια, ακολουθούν ορισμένες βασικές προσεγγίσεις και ερμηνείες, που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε, όσο το δυνατόν καλύτερα, το περιεχόμενο της έννοιας του συλλέγειν:

Οι πρώτοι άνθρωποι συνήθιζαν να συλλέγουν, είτε αντικείμενα της φύσης, είτε προσωπικά τους χειροτεχνήματα. Η συλλεκτική δραστηριότητα, αποτελούσε ουσιαστική ανάγκη επιβίωσης του ανθρώπου και είναι ριζωμένη πολύ βαθιά στη φύση του. Κατά τον

André Leroi-Gourhan, Γάλλο μελετητή προϊστορίας, το συλλέγειν είναι ένα από τα πρωταρχικά ένστικτα του ανθρώπου, συγκερασμός του ζωώδους ενστίκτου της κυριαρχίας και της ανθρώπινης τάσης προς μάθηση (Ορφανίδη 2003: 7).

Σημαντική σημείωση, για την μετέπειτα κατανόηση του θέματος, είναι ότι η έννοια του συλλέγειν, παρουσιάζει διαφοροποιήσεις από συγγενείς όρους, όπως αυτοί του κατέχειν και του συσσωρεύειν. Αναλυτικότερα, η έννοια του συσσωρεύειν, θα μπορούσε να αποδοθεί με απλά λόγια, ως το στοίβαγμα υλικών, χωρίς κάποιον ωφελμιστικό σκοπό. Επιπλέον, η έννοια του συλλέγειν, προϋποθέτει οργάνωση, σύστημα ίσως και ολοκλήρωση, είναι δηλαδή μια διαδικασία που έχει αρχή, μέση και τέλος. Ενέργειες που δεν χαρακτηρίζουν τον όρο κατέχειν (Pearce 2002: 79).

Η συλλογή, είναι ένα σύνολο αντικειμένων, που έχουν συγκεντρωθεί ηθελημένα από ένα άτομο ή μια στενά συνδεδεμένη ομάδα ανθρώπων, όπως είναι ένα ζευγάρι ή μια οικογένεια, για κάποιο συμβολικό σκοπό (Μπούνια 1999: 41). Είναι μια συνειδητή ή ασυνείδητη επιλογή, από το σύνολο των αντικειμένων που είναι διαθέσιμα σε μια κοινωνία, αυτών που θα είναι ανθεκτικά στο χρόνο. (Thompson 1979: 7-8). Η συλλεκτική δραστηριότητα, αποσκοπεί στο να διαμορφώσει το περιβάλλον του συλλέκτη και τον κόσμο που θα παραδοθεί στις επόμενες γενιές (Μπούνια 1999: 41). Παρατηρούμε εδώ, ότι το συλλέγειν έχει ιδιαίτερη συγγένεια με τη διάρκεια, με τη μορφή κληρονομιάς από τη μια γενιά στην άλλη.

Ο πιο γενικός και ευρύς ορισμός, είναι αυτός που έχει δοθεί από την Pearce, η οποία υποστηρίζει ότι το συλλέγειν, μπορεί να περιγραφεί ως η διαδικασία της συλλογής και τακτοποίησης των συλλεγόμενων αντικειμένων (Pearce 1992), ενώ, μια ψυχολογική ερμηνεία του φαινομένου, που παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον, επίσης από την Pearce, είναι η ακόλουθη: “τα αποκτήματα που έχουμε συλλέξει, βρίσκονται κοντά στις καρδιές μας, και όπως και οι καρδιές μας, είναι σε τελική ανάλυση καλυμμένα από μυστήριο” (Pearce 1992). Ένας από τους σκοπούς της παρούσας πτυχιακής διατριβής, είναι να προσπαθήσουμε να λύσουμε αυτό το μυστήριο που κρύβεται πίσω από τα αποκτηθέντα αντικείμενα.

Το συλλέγειν, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, είναι ένας τρόπος παρουσίασης του εαυτού του ατόμου, με τη βοήθεια υλικών πραγμάτων. Αυτό αποδεικνύει, εν μέρει, ότι η προσωπικότητα είναι κάτι που κατακτάται και δεν δίνεται εκ φύσεως. Η συλλεκτική δραστηριότητα έχει πολλές διαφορετικές πτυχές, καθεμιά όμως, μας δείχνει τη σχέση που θέλει να αναπτύξει ο συλλέκτης με τον εξωτερικό κόσμο (Μόσχου 2020). Το συλλέγειν είναι, επίσης, μια αρκετά δημιουργική και θετική διαδικασία, που οδηγεί το συλλέκτη σε γόνιμες περιοχές και σε νέες ανακαλύψεις, αφού ένας συλλέκτης είναι εκλεκτικός, γενναϊόδωρος και κυρίως ανοικτός προς άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες (Μουσταΐρα 2011).

Πως και πότε ξεκίνησε, όμως, η συλλεκτική δραστηριότητα; Ακολουθεί μικρή ιστορική διαδρομή, καθώς και τα βασικά είδη των συλλογών.

2.2 Ιστορική αναδρομή του συλλέγειν

Η αρχή της συλλεκτικής δραστηριότητας και κάθε είδους συσσώρευσης, μπορεί να τοποθετηθεί χρονολογικά κατά το 3.000 π.Χ. περίπου και εντοπίζεται στις προϊστορικές ευρωπαϊκές κοινότητες. Την περίοδο αυτή, οι ναοί λειτουργούσαν ως χώροι εναπόθεσης και συσσώρευσης αντικειμένων (Pearce 1992: 135).

Μια πρώιμη μορφή του συλλέγειν, συναντάμε και στους αρχαίους πολιτισμούς της Αιγύπτου, της Βαβυλωνίας, της Ινδίας και της Κίνας. Πολύτιμα αντικείμενα και έργα τέχνης, αποθηκεύονταν σε ναούς, τάφους, ιερά, καθώς και στα παλάτια και στα θησαυροφυλάκια των βασιλιάδων. Τέτοιες συλλογές, εμφανίζονται συχνά ως λεία, που είχε αποκτηθεί από τις διάφορες κατακτήσεις και χρησίμευαν για να προσδώσουν κύρος και να αυξήσουν τη δύναμη ή τη δόξα ενός βασιλιά ή μιας ιερατικής κάστας, αντί να εμφανίζονται ως αντικείμενα τέχνης με την έμφυτη σημασία τους, όπως την έχουμε στο μυαλό μας και σήμερα¹.

Οι δύο σημαντικότεροι σταθμοί στην ιστορία του συλλέγειν, δεδομένου ότι εκεί έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτοι συλλέκτες είναι, αναμφίβολα, η αρχαία Ελλάδα και η αρχαία

¹ Πηγή: <https://www.britannica.com/art/art-collection> (Πρόσβαση: 19.04.2021)

Ρώμη. Η απαρχή της συλλογής αντικειμένων, εντοπίζεται στους αρχαίους ελληνικούς ναούς και στα ιερά της αρχαϊκής και κλασικής εποχής (Οικονόμου 2003). Στην αρχαία Ελλάδα, η τέχνη ήταν δημόσια και δεν υπήρχαν συλλέκτες, με την έννοια που τους γνωρίζουμε σήμερα. Πρέπει να έχουμε υπόψιν μας, ότι η συλλογή αντικειμένων, έχει διαφορετική έννοια και σημασία ανάλογα με την εποχή. Στην ελληνική αρχαιότητα, για παράδειγμα, η συλλογή έργων τέχνης, εκφράζει αυστηρά το αίσθημα της ευσέβειας. Η τέχνη βρίσκεται στην υπηρεσία της θρησκείας και οι άνθρωποι εναποθέτουν αναθήματα στους χώρους, που είναι αφιερωμένοι στην θεότητα. Η συλλογή αναθημάτων είναι η πρώτη συλλογή περί της οποίας μπορεί να γίνει λόγος (Τσούτσος 2015).

Τα έργα τέχνης, στην αρχαία Ελλάδα, ήταν κυρίως προσφορές προς τις θεότητες και στόλιζαν πλατείες και ιερούς τόπους. Μάλιστα, σύμφωνα με μαρτυρίες του Πausανία, στη βόρεια πτέρυγα των Προπυλαίων της Ακρόπολης υπήρχε ένα δωμάτιο, η «Πινακοθήκη», για την έκθεση έργων ζωγραφικής (Οικονόμου 2003: 31). Αίσθηση προκαλεί το γεγονός ότι και οι τότε ναοί συνήθιζαν να έχουν καταλόγους, ανάλογους αυτών των σημερινών μουσείων ή χώρων τέχνης, στους οποίους υπήρχαν καταγεγραμμένα τα διάφορα έργα τέχνης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης, το γεγονός πως στην αρχαία Ελλάδα, ένα έργο τέχνης κρινόταν από το υλικό του. Δεν συναντάμε την ίδια έννοια του έργου τέχνης με τη σημερινή, μετρούσε μόνο η αξία του χρησιμοποιούμενου υλικού. Ο χρυσός ενός αγάλματος, για παράδειγμα, μπορούσε να αποδειχθεί ωφέλιμος σε περιόδους πολέμου ή καταστροφών (Μουσταΐρα 2011). Μάλιστα, η αρπαγή αντικειμένων τέχνης ως πολεμική λεία, υποδήλωνε την εξουσία του κατακτητή ως ισχυρότερου.

Οι πρώτοι πραγματικοί συλλέκτες, εμφανίστηκαν κατά την ελληνιστική περίοδο και την αρχαία Ρώμη. Κατά την ελληνιστική εποχή, οι συνεχιστές βασιλείς του Μεγάλου Αλεξάνδρου, δημιούργησαν συλλογές, αφενός από θαυμασμό για την ανατολίτικη πολυτέλεια, και αφετέρου διότι επεδίωκαν να διατηρήσουν δεσμούς με το ελληνικό παρελθόν, με απώτερο σκοπό να αποδείξουν τη σπουδαιότητα του ελληνικού πολιτισμού στα απομακρυσμένα βασίλειά τους (Μπούνια 1999: 42).

Από τους σημαντικότερους συλλέκτες εκείνης της περιόδου, υπήρξαν ο Άτταλος Α΄ Σωτήρ στην Πέργαμο, ο Άρατος από τη Σικυώνα και ο Πτολεμαίος Σωτήρας στην Αλεξάνδρεια (Μπούνια 1999: 42). Ο τελευταίος μάλιστα, κατά τον 3ο αιώνα π.Χ., δημιούργησε

το πρώτο μουσείο, συγκεντρώνοντας αγάλματα και εκμαγεία, αστρονομικά και χειρουργικά όργανα. Το γνωστό ως “Μουσείον της Αλεξάνδρειας”, περιελάμβανε βοτανικό και ζωολογικό κήπο και, μεταξύ άλλων, ήταν χώρος μελέτης και έρευνας για τους φιλόλογους, τους φιλοσόφους, τους ιστορικούς, τους μαθηματικούς, τους καλλιτέχνες και άλλους διανοούμενους της εποχής. Έτσι, η πρώτη μορφή μουσείου, συνδέθηκε άμεσα με την κρατική εξουσία και συγκεκριμένα με την εξουσία της δυναστείας των Πτολεμαίων και απευθυνόταν σε ένα κλειστό κύκλο διανοουμένων (Νάκου 2001: 113).

Κάτι τέτοιο μας κάνει να αναλογιστούμε πως το συλλέγειν, στην ουσία του, από το ξεκίνημά του, αποτελούσε μέσον υπεροχής έναντι των “κοινών θνητών”, μέσον επίδειξης πλούτου και ίσως και η ίδια η τέχνη, αυτή καθαυτή, πάντοτε απευθυνόταν στους λίγους.

Επόμενος σπουδαίος σταθμός είναι η Ρώμη. Εκεί, ενισχύθηκε το συλλεκτικό πάθος. Η ιστορία της ευρωπαϊκής συλλεκτικής δραστηριότητας, θα ήταν εντελώς διαφορετική, χωρίς τους Ρωμαίους. Οι Ρωμαίοι, κληρονόμησαν την ελληνική διάθεση για την απόλαυση της τέχνης και την ελληνιστική² παράδοση της χρήσης της, για την αποστολή πολιτικών και κοινωνικών μηνυμάτων. Συνήθης πρακτική στην αρχαία Ρώμη, ήταν η αρπαγή καλλιτεχνικών δημιουργημάτων, ως πολεμικών λαφύρων, κυρίως έπειτα από την κατάκτηση της Σικελίας και την εγκατάσταση των Ρωμαίων στην Ελλάδα. Συνήθιζαν να εκθέτουν τα λάφυρά τους σε δημόσιους χώρους, όπως αγορές, λουτρά και κήπους (Οικονόμου 2003). Τα περισσότερα, βέβαια, ανήκαν σε ιδιωτικές συλλογές. Αφετηρία της δημιουργίας ιδιωτικών συλλογών στη Ρώμη, φαίνεται να ήταν η κατάκτηση της Κορίνθου από τον Μόμμιο το 146 π.Χ. (Μπούνια 1999: 42).

Τι συνέλεγαν όμως οι Ρωμαίοι; Τα αντικείμενα των ρωμαϊκών συλλογών χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στα έργα τέχνης και στα αξιοπερίεργα ή αξιοθαύμαστα αντικείμενα (Μπούνια 1999: 42). Στα έργα τέχνης, συγκαταλέγονται πίνακες ζωγραφικής, έργα μικροτεχνίας ή αντικείμενα φτιαγμένα από πολύτιμα υλικά, αγάλματα διάφορων τύπων και αντικείμενα τα οποία δημιουργούνταν ειδικά για να συμπεριληφθούν σε συλλογές, όπως για παράδειγμα, αντίγραφα έργων τέχνης, σε φυσικό μέγεθος ή μικρογραφία. Ενώ,

² Ο όρος “ελληνιστική” πρωτοχρησιμοποιήθηκε από λόγιους και ερευνητές, που έκριναν ότι η περίοδος αυτή και η τέχνη της, χαρακτηρίζονταν από ένα συγκερασμό της Ελληνικής και της Ανατολικής παράδοσης, άποψη που σήμερα είναι πια φανερό πως ήταν εσφαλμένη, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στις τέχνες. Πηγή: Μπόρντμαν Τζών, (1980) *Αρχαία Ελληνική Τέχνη*. Αθήνα: Εκδόσεις Υποδομή (Μετάφραση: Παππάς Ανδρέας)

τα αξιοπερίεργα ή αξιοθαύμαστα αντικείμενα, περιελάμβαναν αντικείμενα από τον φυσικό κόσμο, αλλά και αντικείμενα κατασκευασμένα από τον άνθρωπο, που λειτουργούσαν ως αποδεικτικά της ικανότητας και της επιδεξιότητάς του. Το περιεχόμενο αυτής της κατηγορίας, ήταν ευρύ. Στην κατηγορία αυτή, μπορούν να προστεθούν ακόμη και λείψανα ή αντικείμενα που σχετίζονται με κάποιο θεό ή ήρωα, ή με κάποιο σπουδαίο γεγονός του μυθικού ή μακρινού ιστορικού παρελθόντος.

Από τότε που η ενασχόληση με τις τέχνες άρχισε να θεωρείται χαρακτηριστικό του μορφωμένου ανθρώπου και να έχει εκπαιδευτικό χαρακτήρα, οι Ρωμαίοι, μιμούμενοι τους Έλληνες, ξεκίνησαν να συλλέγουν και να εκτιμούν τα έργα τέχνης, ιδίως τα ελληνικά. Συνέλεξαν με τέτοια μανία, που όταν οι ελληνικές αρχαιότητες ήταν πλέον περιορισμένες, αποκτούσαν έργα σύγχρονης τέχνης ή ακόμη και αντίγραφα κλασικών ελληνικών έργων (Μπούνια 1999: 43). Μάλιστα, η ρωμαϊκή ελίτ, στρέφει το ενδιαφέρον της στην ελληνική τέχνη και δημιουργεί ιδιωτικές συλλογές.

Τα νήματα της τέχνης, σε ότι είχε να κάνει με τις ιδιωτικές συλλογές, δεν τα κινούσαν οι καλλιτέχνες, αλλά οι μαικήνες³, οι σύμβουλοι τέχνης εκείνης της εποχής, όπως ακριβώς συμβαίνει και σήμερα με τους γκαλερίστες και τους κριτικούς τέχνης. Οι μαικήνες, ήταν αξιωματούχοι ή ακόμη και ιδιώτες, κυρίως ελληνικής καταγωγής, και η κύρια αρμοδιότητά τους, ήταν να κατευθύνουν τις ρωμαϊκές προτιμήσεις (Μπούνια 1999: 43).

Τότε, κατά τον 1ο αιώνα π.Χ., εμφανίζεται για πρώτη φορά το εμπόριο αρχαιοτήτων, καθώς και οι πρώτες δημοπρασίες έργων τέχνης, σε ειδικές αίθουσες, που ονομάζονται "*atria auctionaria*" (Σιμόπουλος 2007: 262). Αυτή, είναι και η εποχή, που μεταβαίνουμε από τις συλλογές ως ιερά αφιερώματα και υπομνήσεις θριάμβων, στις συλλογές ως κοινωνικό και πνευματικό φαινόμενο.

Συμπεραίνουμε ότι, κύρια ανάγκη και επιθυμία, είναι η δημιουργία ενός ένδοξου και σπουδαίου παρελθόντος για τη ρωμαϊκή κοινωνία. Τα χρόνια αυτά, αναμφίβολα, επηρέασαν άμεσα τις συλλεκτικές και καλλιτεχνικές επιλογές της Ευρώπης.

³ Πήραν το όνομα τους από τον Ρωμαίο Γάιο Κίλιο Μαικήνα, που έζησε τον πρώτο αιώνα π.Χ. και ήταν γνωστός ως προστάτης των καλλιτεχνών.

Το φαινόμενο του συλλέγειν, ως δραστηριότητα που καλύπτει συμβολικές και όχι πραγματικές ανάγκες, εμφανίζεται στα μέσα του 15ου αιώνα, την περίοδο της ευρωπαϊκής αναγέννησης, με τα φημισμένα “*cabinets of curiosities*”, ή αλλιώς τις συλλογές αξιοπερίεργων αντικειμένων, που θεωρούνται η απαρχή του σύγχρονου μουσείου (Μπούνια 1999: 41). Αξίζει να αναφερθούμε λίγο παρά πάνω στα “*cabinets of curiosities*” ή αλλιώς “*Wunderkammer*”, που άνοιξαν το δρόμο για το σύγχρονο μουσείο. Με την κλασική τους έννοια, εμφανίστηκαν το 16ο αιώνα, στην αναγεννησιακή Ιταλία, αν και υπήρχαν απλούστερες μορφές και νωρίτερα. Γεννήθηκαν από την επιθυμία και την ανάγκη καταγραφής όλων των πτυχών του φυσικού κόσμου κι έτσι δημιουργήθηκαν αποθετήρια πληροφοριών και εικόνων (Mokrohajska 2020). Ήταν συλλογές αντικειμένων εγκυκλοπαιδικής εμβέλειας. Τα αντικείμενα που φιλοξενούσαν τα επονομαζόμενα “*cabinets*”, προέρχονταν από τον χώρο της φυσικής ιστορίας, της γεωλογίας, της ιατρικής, ακόμη και της αρχαιολογίας. Συχνά, ανάμεσά τους, εντοπίζουμε έργα τέχνης, υδατογραφίες και έπιπλα αντίκες. Ήταν κυρίως ιδιωτικά, μη ανοικτά προς το κοινό και απευθύνονταν στην ελίτ (Βουτσά 2013). Το μέγεθος των “*cabinets*” κυμαινόταν από κάτι τόσο μικρό, όσο ένα έπιπλο, ειδικά διαμορφωμένο με πολλά συρτάρια και ράφια, αλλά μπορούσε να καταλαμβάνει ακόμα κι ένα ολόκληρο δωμάτιο. Φιλοξενούσαν πρωτότυπα αντικείμενα, που αποκτήθηκαν από ταξίδια σε μακρινά μέρη. Κάθε αντικείμενο προσέφερε την ευκαιρία να πει μια ιστορία για μια επική περιπέτεια, ή πιο συχνά, να κατασκευάσει μια. Οι πλούσιοι και οι ευγενείς, ήθελαν να ορίσουν τις προσωπικότητές τους μέσω της κατοχής λαμπερών αντικειμένων, ως απτών μαρτυριών της γνώσης, του πλούτου και του γούστου τους. Είχαν ήδη καταλάβει ότι τα πολύτιμα αντικείμενα είχαν μια κάποια την εξουσία πάνω στους ανθρώπους και ότι οι συσχετισμοί μεταξύ ειδών πολυτελείας και προσωπικότητας, χάραξαν μακροχρόνιες εντυπώσεις (Mokrohajska 2020).

Πρόδρομος της συλλογής, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, υπήρξε η περίοδος της Αναγέννησης. Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, ένα νέο πάθος για τη συλλογή αναπτύχθηκε ανάμεσα σε μια εκπαιδευμένη ελίτ (Macdonald 2010: 83). Από την περίοδο της Αναγέννησης και μετά, παρατηρούμε την απομάκρυνση του καλλιτέχνη από τους θεσμικούς παραγγελιοδότες και την ένταξή του στην ελεύθερη αγορά.

Η αναγεννησιακή Ιταλία και η Αγγλία, αναδεικνύονται σε μαικήνες των συλλογών τέχνης, και γύρω στο 1650, η συλλογή έργων τέχνης αποτελεί μια διαδεδομένη μανία σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρώπης. Η συλλεκτική δραστηριότητα, γίνεται διαδεδομένη στις

ανώτερες κοινωνικές ομάδες. Η συλλογή ωριμάζει όχι μόνο ως επένδυση, αλλά και ως επικρατούσα κοινωνική συνήθεια και πολιτιστικό φαινόμενο (Stoneman 2008: 73). Συγκεκριμένα, οι Ιταλοί αναδεικνύονται σε σημαντικούς συλλέκτες, αλλά και πάτρωνες της τέχνης (Stoneman 2008: 71), και στην Αγγλία του 17ου αιώνα, οι συλλογές του Καρόλου της Αγγλίας, των Γάλλων βασιλιάδων και των Αμβούργων, εντυπωσιάζουν με τον πλούτο τους (Σιμόπουλος 2010: 275). Είναι η εποχή, που αναπτύσσεται στην Ευρώπη ο περιηγητισμός, κυρίως προς την Ελλάδα και συγκεκριμένα προς την Αθήνα. Η Αθήνα, θα γίνει το κέντρο του ευρωπαϊκού συλλεκτικού ενδιαφέροντος (Τσιγκάκου 2007: 23).

Στα τέλη του 17ου αιώνα, με την επίδραση του Διαφωτισμού, όσοι δεν είχαν πρόσβαση στις ιδιωτικές συλλογές - κυρίως άνθρωποι της μεσαίας τάξης - συνήθιζαν να ασκούν πίεση για το άνοιγμα των συλλογών προς το κοινό. Με αυτόν τον τρόπο, οδηγούμαστε στη δημιουργία των δημόσιων μουσείων. Την περίοδο αυτή, μεγάλοι συλλέκτες ξεκινούν να δωρίζουν μέρη των συλλογών τους σε δημόσια μουσεία κι έτσι σιγά σιγά σχηματίζεται το δημόσιο μουσείο, όπως το έχουμε σήμερα στο μυαλό μας. Την ίδια περίοδο, ιδρύονται και τα μεγάλα μουσεία: Βρετανικό Μουσείο (1759), Λούβρο (1793).

Αργότερα, στις αρχές του 20ου αιώνα, δημιουργούνται και τα πρώτα μουσεία σύγχρονης τέχνης, όπως το MoMA στη Νέα Υόρκη και το Musée National d'Art Moderne στο Παρίσι.

Σταδιακά, παράλληλα με τις συλλογές των δημόσιων μουσείων συγκροτούνται όλο και περισσότερες ιδιωτικές συλλογές. Μάλιστα, τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, το 1/3 των κατοίκων του δυτικού κόσμου συλλέγει συστηματικά, από ευτελή καθημερινά αντικείμενα μέχρι και έργα τέχνης (Μπόλης, 2005).

2.3 Η συλλογή

Το αποτέλεσμα του συλλέγειν, είναι η ίδια η συλλογή. Οι συλλογές αποτελούνται από αντικείμενα και στόχος των ξεχωριστών αυτών αντικειμένων, είναι να απαρτίσουν ένα όλον. Τα αντικείμενα αυτά, δεν έχουν ζωή, θεωρούνται νεκρά, έχουν όμως συναισθηματική ισχύ (Μόσχου 2020). Συναφής και η άποψη του Marinetti, που παρομοιάζει τα μουσεία

με κοιμητήρια, με χώρους που είναι συγκεντρωμένα άψυχα αντικείμενα. Βεβαίως, το σχόλιο του σχετίζεται με τις σταθερές, μόνιμες συλλογές των μουσείων, αλλά δανειζόμαστε την άποψη αυτή (Henning 2006, Marinetti 1912). Αυτό που κάνει ο συλλέκτης, είναι να δίνει νόημα στα αντικείμενα, συλλέγοντάς τα, τα τοποθετεί στο προσκήνιο και αυτή η αλληλεπίδραση των αντικειμένων με το δέκτη, τα αναγεννά (Μόσχου 2020). Η Pearce, έχει κατατάξει τις συλλογές σε τρεις κύριες κατηγορίες. Σύμφωνα με την ίδια, οι κύριοι τύποι των συλλογών είναι: οι συλλογές ενθύμια, οι συλλογές φετίχ και οι συστηματικές συλλογές (Pearce 1992: 105 - 106). Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση έχει επιλεγεί να αναφερθεί για δύο λόγους, αφενός διότι είναι αυτή που συνάδει περισσότερο με τα είδη των συλλογών, τα οποία θα μελετήσουμε στην πορεία της συγκεκριμένης διατριβής και αφετέρου, διότι όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, οι μελέτες περίπτωσης που μελετάμε, εμπίπτουν στην κατηγοριοποίηση της Pearce.

2.3.1 Συλλογές Ενθύμια

Στην κατηγορία αυτή, περιλαμβάνονται κυρίως τα προσωπικά αντικείμενα “personalia” και τα αναμνηστικά αντικείμενα “memorabilia”. Ως αναμνηστικά, ονομάζονται τα αντικείμενα που συνδέονται, με κάποιον τρόπο, με την ιστορία ενός μεμονωμένου προσώπου ή μιας ομάδας ανθρώπων, φερ’ ειπείν, μιας οικογένειας ή ενός ζεύγους (Pearce 1992: 106). Μπορούν να περιλαμβάνουν κάθε είδους αντικείμενα και να φέρουν αρνητικές ή θετικές μνήμες. Μέσω αυτής της κατηγορίας, αναδεικνύεται η προσωπικότητα του συλλέκτη, δομείται ο προσωπικός του κόσμος. Τα αντικείμενα των συλλογών ενθυμίων, επιλέγονται σκόπιμα και έχουν ως στόχο την ενίσχυση της μνήμης του συλλέκτη. Αποτελούν τεκμήρια γεγονότων, τα οποία δε θα ξανασυμβούν. (Pearce 1992: 106).

Σε αυτή την κατηγορία συλλογών, μπορούν να ενταχθούν οι ερασιτέχνες συλλέκτες, που δε νοιάζονται τόσο για το αν κάτι είναι παλιό ή ακριβό. Είναι μια κατηγορία, που εξιδανικεύει το αντικείμενο, έχει ρομαντικό χαρακτήρα και κυρίαρχη είναι η συναισθηματική του αξία. (Pearce 1992: 106).

2.3.2 Συλλογές Φετίχ

Στη δεύτερη κατηγορία, συναντάμε τις συλλογές φετίχ. Ονομάζονται έτσι, γιατί φανερώ- νουν τη λατρευτική διάθεση του συλλέκτη απέναντι στα αντικείμενά του, και ταυτό- χρονα, ξεδιπλώνουν τον κτητικό του εαυτό. Η φαντασία των συλλεκτών αυτών, ταυτίζε- ται με τα αντικείμενα που επιθυμούν (Pearce 1992: 118).

Οι συγκεκριμένες συλλογές, αποτελούνται από κάθε είδους αντικείμενα και είναι κυρίως ιδιωτικές. Τα κριτήρια της επιλογής των αντικειμένων, αποδίδονται στην προσωπικό- τητα του συλλέκτη και έχουν ιδιαίτερα προσωπικό χαρακτήρα. Βρίσκονται στον αντί- ποδα των συλλογών ενθυμίων, ως προς τον τρόπο σύνδεσής τους με τα υποκείμενα, και η μόνη κοινή τους τομή συναντάται στον ιδιωτικό τους χαρακτήρα (Pearce 1992: 118). Η ονομασία τους, προέρχεται από την πορτογαλική λέξη “feitico” που σημαίνει μαγγανεία και από τη λατινική “facere”, που σημαίνει «για να κάνει» (Μόσχου 2020).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούμε στον Sigmund Freud (1856 - 1939), Αυστριακό γιατρό, φυσιολόγο, ψυχίατρο και μέγα θεμελιωτή της ψυχανάλυσης, ο οποίος ήταν γνω- στός γι’ αυτού του είδους τις συλλογές. Η συλλογή του, απαριθμούσε πάνω από 1900 κομμάτια, τα οποία συνέλεγε με μανία. Κάθε σημείο του γραφείου του, ήταν γεμάτο με αντικείμενα της συλλογής αυτής (Pearce 1992: 113).

2.3.3 Συστηματικές Συλλογές

Τέλος, συναντάμε τις συστηματικές συλλογές. Η συστηματική συλλεκτική δραστηριό- τητα, τοποθετείται χρονολογικά την εποχή της αναγέννησης, αλλά αποκτά κύριο περιε- χόμενο από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα (Pearce 1992: 126). Οι συστηματικές συλλογές, αποτελούν τον κλασικό τρόπο συλλογής, εντός και εκτός των μουσείων. Δεν έχουν ως σκοπό το συναίσθημα, σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα είδη συλλογών, αλλά την κα- τανόηση (Pearce 1992: 126). Ο όρος “συστηματικός”, εξάλλου, μας παραπέμπει στις θε- τικές επιστήμες, έτσι έχουμε να κάνουμε με ταξινομικές μελέτες (Μόσχου 2020).

Σημαντικό χαρακτηριστικό τους, είναι ότι δεν αποτελούν μέσο συσσώρευσης αντικειμέ- νων, όπως κάνουν οι φετιχιστικές συλλογές και οι συλλογές ενθυμίων, αλλά αντικείμενα προσεκτικά διαλεγμένα, που προορίζονται να εκπροσωπήσουν τα άλλα του είδους τους και να ολοκληρώσουν ένα σύνολο. Οι συλλέκτες αυτού του είδους, επιθυμούν την πλή- ρωση ενός κενού στις συλλογές τους (Pearce 1992: 126).

Έχοντας παρουσιάσει τα βασικά είδη των συλλογών, είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι πολλές συλλογές, σύγχρονες και μη, δεν ανήκουν μόνο σε μία κατηγορία από τις παραπάνω, αλλά μπορεί να συνδυάζουν χαρακτηριστικά και περισσότερων κατηγοριών.

Κεφάλαιο 3

Ο συλλέκτης

3.1 Ο συλλέκτης

Σχεδόν όλοι έχουμε συλλέξει κάτι, σε κάποια στιγμή της ζωής μας, ακόμα κι αν αυτό είναι κοχύλια, αθλητικές κάρτες, μουσικά cd, ή γραμματόσημα (Belk et al. 1988: 548 - 553). Η Susan Pearce, μάλιστα, υποστηρίζει ότι το 1/3 του πληθυσμού είναι, ή έχει υπάρξει συλλέκτης σε κάποια στιγμή της ζωής του (Pearce 1995).

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, στο κεφάλαιο της ιστορίας του συλλέγειν, οι πρώτοι πραγματικοί συλλέκτες, εμφανίστηκαν κατά την Ελληνιστική περίοδο και την Αρχαία Ρώμη. Οι βασιλείς της Περγάμου και οι Πτολεμαίοι, ίδρυσαν πολλές συλλογές έργων τέχνης και μάλιστα, ήταν οι πρώτοι όπου κατέταξαν τους θησαυρούς τους με ιστορικά κριτήρια (Μουσταίρα 2011). Ο Άτταλος Α΄ Σωτήρ (241 - 197 π.Χ.), θεωρείται ο πρώτος συλλέκτης. Επιδίωξε να πλουτίσει την πόλη του, την Πέργαμο, με αριστουργήματα της ελληνικής τέχνης και σημαντικά σύγχρονα έργα, που δημιουργήθηκαν με την υποστήριξή του (Μπουνιά 1999: 42).

Τι έχει αλλάξει από τότε έως σήμερα; Πως μοιάζει σήμερα ο σύγχρονος συλλέκτης έργων τέχνης; Μπορούμε να ορίσουμε την έννοια του συλλέκτη και να σχηματίσουμε ένα προφίλ; Ακολουθούν μοτίβα οι συλλέκτες; Γιατί συλλέγουν; Ποια κίνητρα τους ωθούν στη δημιουργία συλλογών; Αυτά είναι τα ερωτήματα που θα αναπτύξουμε και θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο κεφάλαιο αυτό.

3.1.1 Το προφίλ του συλλέκτη

Πώς να σκιαγραφήσει κανείς την προσωπικότητα του συλλέκτη, όταν υπάρχει τέτοια πληθώρα και πολυμορφία, τόσο στα είδη των συλλογών, όσο και στους στόχους και τα ενδιαφέροντα των συλλεκτών;

Σύμφωνα με μία έρευνα, που αφορά στους κατοίκους του Παρισιού και μας δίνει το προφίλ του συλλέκτη έργων τέχνης, ο σύγχρονος συλλέκτης είναι άνδρας, με υψηλότερο από το μέσο όρο επίπεδο εκπαίδευσης, τουλάχιστον μεταπτυχιακού επιπέδου, συχνά απόφοιτος ιστορίας της τέχνης ή παρεμφερούς επιστήμης, ηλικίας άνω των 50 ετών, κάτοικος αστικής περιοχής, από οικογενειακό περιβάλλον, που σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με την τέχνη και τον πολιτισμό (Moureau, Sagot-Dunauroux, Vidal 2015: 2).

Αν ερμηνεύσουμε αυτά τα χαρακτηριστικά, θα παρατηρήσουμε ότι η οικονομική κατάσταση παίζει και τον πιο καθοριστικό ρόλο, όπως είναι φυσικό. Η μεγάλη ηλικία των συλλεκτών συνδέεται, εν μέρει, με οικονομικούς λόγους. Είναι σύνηθες, η απόκτηση πολλών χρημάτων να πετυχαίνεται σε μεγαλύτερη ηλικία. Η αγορά έργων τέχνης εξάλλου, απαιτεί ένα συγκεκριμένο προϋπολογισμό, ο οποίος ουσιαστικά, αποκλείει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Τα παραπάνω, μπορούν να κατανοηθούν. Αυτό που μας ξενίζει, όμως, και χρειάζεται μια περαιτέρω αναφορά, είναι ότι έχει να κάνει με το γένος του συλλέκτη. Εάν οι συλλογές αποτελούν επέκταση του εαυτού του συλλέκτη, όπως θα εξηγήσουμε και στη συνέχεια, τότε σημαίνει πως αφορούν και τα δύο γένη, αρσενικό και θηλυκό. Ωστόσο, μεγάλη εντύπωση προκαλεί το γεγονός, πως η συλλεκτική δραστηριότητα είναι κατά κύριο λόγο, γένος αρσενικού, διότι πρόκειται για μια επιθετική και υλική φιλοδοξία, η οποία δε χαρακτηρίζει τις γυναίκες. Για τον άνδρα, το συλλέγειν είναι μια ευκαιρία να εκφράσει την ευαισθησία του, αλλά αντιθέτως, για τη γυναίκα, το συλλέγειν συνδέεται με τη μη επιθετικότητα, τον οικιακό περιορισμό και την περιορισμένη πρόσβαση σε χρη-

ματικό κεφάλαιο και σε ανδρικούς χώρους συνάντησης (Pearce 1992: 95). Οι μελέτες περίπτωσης, που θα εξεταστούν στη συνέχεια, έρχονται να καταρρίψουν αυτό το στερεοτυπικό προφίλ του συλλέκτη. Σαφώς όπως και το κάθε τι, το προφίλ του συλλέκτη έργων τέχνης που παρουσιάζεται σε κάποιες μελέτες δεν είναι δυνατόν να χαρακτηρίζει τον κάθε ένα συλλέκτη, και υπάρχουν πολλές εξαιρέσεις σε αυτά τα στερεότυπα, που θα αναλυθούν στο Κεφάλαιο 5 της παρούσας διατριβής.

Η ίδια έρευνα μας δίνει την πληροφορία ότι, το 1/3 των συλλεκτών παρέχει υλική ή οικονομική υποστήριξη σε καλλιτέχνες (Moureau, Sagot-Dunauroux, Vidal 2015: 5). Πράγματι, σήμερα οι συλλέκτες σύγχρονης τέχνης, οι γκαλερίστες και οι κριτικοί τέχνης, έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν ολόκληρη την καλλιτεχνική ζωή. Συχνά, υποστηρίζουν τους καλλιτέχνες οικονομικά για την παραγωγή νέας τέχνης και καθορίζουν την αξία των έργων. Έχουν τη δύναμη να ενισχύουν τη φήμη μορφών τέχνης ή μεμονωμένων καλλιτεχνών, συχνά σε βάρος άλλων. Παρόλα αυτά, σε αυτούς οφείλουμε την ανάδειξη καλλιτεχνών, που ίσως διαφορετικά να έμεναν αφανείς.

Από την άλλη πλευρά, ο συλλέκτης διακατέχεται και από συναισθηματισμό. Πάντοτε είχε κοινά με τον καλλιτέχνη, είναι κι αυτός δημιουργός, μιας και δημιουργεί ένα σύνολο από το μηδέν. Υπό αυτή την έννοια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η δημιουργία μιας συλλογής, θα μπορούσε να είναι ένα είδος τέχνης από μόνη της.

3.1.2 Τα είδη των συλλεκτών

Στο παρελθόν, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, τότε που η συλλεκτική δραστηριότητα, είχε γίνει κοινωνική αρετή, οι συλλέκτες, χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες, σύμφωνα με τα κίνητρα των συλλογών τους (Μπούνια 1999: 43 - 44).

Στην πρώτη κατηγορία, θα συναντήσουμε τους *παθιασμένους συλλέκτες*. Ήταν οι συλλέκτες εκείνοι, που επεδίωκαν να ορίσουν την προσωπικότητά τους, μέσω των συλλογών τους, και ήταν αρκετά κτητικοί προς τα ίδια τα αποκτήματά τους. Είχαν πάθος για τα έργα τους, αλλά συνάμα, ενδιαφέρονταν και για την οικονομική τους αξία, γι' αυτό και επέλεγαν πολύ προσεκτικά σε τι θα επενδύσουν. Έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση σε πολύτιμους λίθους, μαργαριτάρια και αργυρά αντικείμενα (Μπούνια 1999: 43).

Στην επόμενη κατηγορία, το πνεύμα και η ευαισθησία κυριαρχούν. Οι διανοούμενοι ουμανιστές, όπως αποκαλούνταν, είχαν ως πρωταρχικό σκοπό την ίδια την απόλαυση της τέχνης, μέσα από τις συλλογές τους. Λάτρευαν την ελληνική φιλοσοφία, τη ρητορική και τη λογοτεχνία και εν γένει τον ελληνικό πολιτισμό και επέλεξαν να συλλέγουν αγάλματα (Μπούνια 1999: 43). Θα μπορούσαμε να δανειστούμε το “συλλογή για τη συλλογή”, κατά το “τέχνη για την τέχνη”, για να χαρακτηρίσουμε το πάθος τους.

Τέλος, στην τρίτη κατηγορία, οι εγκυκλοπαιδιστές, έχοντας απορρίψει πλέον τη συλλογή ελληνικών έργων τέχνης, θέλησαν να καθιερωθούν ως καλλιεργημένα άτομα χάρη στην ενασχόλησή τους με την επιστήμη. Τους προσέλκυαν το ενδιαφέρον τα σπάνια και αξιοπερίεργα αντικείμενα, που έχουμε παρουσιάσει παρά πάνω, και επέλεξαν να συλλέγουν αποκλειστικά τέτοιου είδους αντικείμενα (Μπούνια 1999: 43).

Μια άλλη οπτική, κατηγοριοποιεί τους συλλέκτες, με βάση τα αντικείμενα που συλλέγουν. Έτσι έχουμε κατηγορίες όπως: ο *συλλέκτης πορτραίτων και προσωπογραφιών*, ο *εκλεκτικός συλλέκτης*, ο *συλλέκτης αρχαιολογικών ευρημάτων* (Μουσταΐρα 2011).

Ο συλλέκτης πορτραίτων μοιάζει να έχει εντονότερη προσωπικότητα, αφού έχει επιλέξει ένα είδος δυσκολότερο, από εκείνο των τοπίων ή της νεκρής φύσης. Είναι ιδιαίτερα παθιασμένος με τα έργα του, στα οποία συχνά δίνει ανθρώπινη υπόσταση, κι έτσι μπορεί να αισθάνεται θαυμασμό ή ακόμη και αντιπάθεια απέναντι τους. Επιλέγει με γνώμονα το συναίσθημα που θα νιώσει όταν τα δει. Αντιθέτως, ο εκλεκτικός συλλέκτης, επιλέγει τα έργα του με τρόπο επιστημονικό, είναι συνήθως καλλιεργημένος και πραγματοποιεί έρευνα πριν την απόκτηση του κάθε έργου, για το ίδιο το έργο, πρώτου το αγοράσει (Μουσταΐρα 2011). Τέλος, η συλλογή αρχαιολογικών ευρημάτων, ενέχει μια ειδική συγκίνηση και αρκετή δόση φιλοσοφίας. Ο συλλέκτης, εδώ, μέσω της συλλογής του, μειώνει τα άγχη του παρόντος και ταξιδεύει στο παρελθόν (Μουσταΐρα 2011).

Ερχόμενοι στο σήμερα, και επιστρέφοντας στην έρευνα με τους Γάλλους συλλέκτες (Moureau, Sagot-Duval, Vidal 2015: 16 - 17), με γνώμονα το μέγεθος των συλλογών καθώς και τους στόχους τους, μπορούμε να διακρίνουμε τους συλλέκτες σε ελεύθερη μετάφραση σε: ημι-επαγγελματίες, δεσμευμένους, επικεφαλείς και ανεξάρτητους. Οι κατηγορίες αυτές σχετίζονται κυρίως με τον τρόπο που επενδύουν οι συλλέκτες στην τέχνη.

Πιο αναλυτικά, ημι-επαγγελματίες, αποκαλούνται οι συλλέκτες που έχουν έντονη εμπλοκή και συνεργασία με πολιτιστικά ιδρύματα ή μουσεία. Εμπιστεύονται την κρίση τους, είχαν ξεκινήσει τη συλλογή έργων πριν από την ηλικία των 20 ετών και έχουν στην κατοχή τους περίπου 200 έργα τέχνης.

Στη συνέχεια, οι δεσμευμένοι συλλέκτες, έχουν μια πιο στενή επαφή με μουσεία και γκαλερί, συχνά χρειάζεται η σύμφωνη γνώμη τους για λήψη αποφάσεων και εμπλέκονται και σε θέματα παραγωγής. Τα πρώτα τους έργα, τα απέκτησαν σε ηλικία από 20 έως 30 χρόνων και οι συλλογές τους απαρριθμούν από 100 έως 200 έργα. Η κατηγορία αυτή των συλλεκτών, περνά τον περισσότερο από τον ελεύθερο της χρόνο στην ενασχόληση με τη συλλογή.

Έπειτα, συναντάμε τους επικεφαλής συλλέκτες, που δεν έχουν μεγάλη σχέση με δραστηριότητες παραγωγής ούτε στενές επαφές με γκαλερί ή ιδρύματα. Ξεκίνησαν τη συλλογή τους στην ίδια ηλικία με τους δεσμευμένους συλλέκτες, αλλά δεν έχουν πάνω από 50 έργα.

Στο τέλος της λίστας αυτής, θα βρούμε τους ανεξάρτητους συλλέκτες. Στην κατηγορία αυτή, ανήκουν όσοι ξεκίνησαν τη συλλογή έργων τέχνης μετά τα 30 τους χρόνια. Ξοδεύουν λίγο χρόνο και δεν ενημερώνονται για τις εξελίξεις, όσο οι προηγούμενες κατηγορίες συλλεκτών. Οι συλλογές τους αποτελούνται από λιγότερα από 50 έργα οικονομικής σχετικά κατηγορίας.

Παρατηρούμε ότι τα είδη των συλλεκτών δεν μπορούν να είναι συγκεκριμένα και αυτό είναι απολύτως λογικό. Οι συλλέκτες, άνθρωποι ιδιαίτεροι, με πάθη, καλλιτεχνικές ανησυχίες και έντονες προσωπικότητες, δεν μπορούν εύκολα να χωρέσουν σε κατηγορίες. Τέτοιες κατηγοριοποιήσεις, μπορεί να φαίνονται επιφανειακές, όμως δεν παύουν να έχουν μια κάποια αξία, η αξία αυτή έγκειται στο να κατανοήσουμε εις βάθος το συλλέκτη και να μπορέσουμε να τον μελετήσουμε.

Εάν κάποιος επιχειρούσε να κατασκευάσει μια μόνο λίστα με τα είδη των συλλεκτών, ως προς τα έργα που συλλέγουν, θα έφτανε σε αδιέξοδο, δεδομένου ότι έχουμε να κάνουμε

με γούστα και προτιμήσεις αρκετά διαφορετικών ανθρώπων. Όπως έχει σωστά αναφέρει ο Hans Berggruen, ο οποίος είχε δημιουργήσει τη μεγαλύτερη συλλογή έργων του ζωγράφου Paul Klee, δεν υπάρχει μια τυπική μορφή συλλέκτη (Μουσταΐρα 2011).

3.2 Κίνητρα απόκτησης συλλογών

Αφού εξετάσαμε τι είναι μια συλλογή έργων τέχνης, παρακολουθήσαμε την ιστορία της και ορίσαμε το προφίλ του σύγχρονου συλλέκτη, αξίζει να εξεταστούν τα κίνητρα των συλλεκτών. Γιατί τελικά οι άνθρωποι συλλέγουν έργα τέχνης, τότε και σήμερα; Τι φανερώνει αυτή η ανάγκη συσσώρευσης;

Οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους να συλλέξουν αντικείμενα με κοινά χαρακτηριστικά, είναι διαφορετικοί και πολυδιάστατοι. Ότι συλλέγουμε, αποτελεί στην πραγματικότητα, προέκταση του εαυτού μας. Πολλοί ισχυρίζονται ότι πρόκειται για έντονο ανθρώπινο ένστικτο. Άλλοι, μιλάνε κυρίως για οικονομική επένδυση, ειδικά με τον τρόπο που η αγορά έργων τέχνης έχει εκτοξευθεί στα ύψη τα τελευταία χρόνια. Άλλοι, αναφέρονται στην ανάγκη του ανθρώπου να αφήσει υλικές μαρτυρίες πίσω του. Για πολλούς συλλέκτες, κίνητρο είναι η κοινωνική καταξίωση, ένας τρόπος να δείξουν τις γνώσεις τους ή το καλό τους γούστο. Σε κάποιες περιπτώσεις, κύριος λόγος για την απόκτηση συλλογής, είναι η αγάπη για τα εκάστοτε αντικείμενα, ενώ σε άλλες κίνητρο είναι η ανάγκη για γνώση, δηλαδή ο τρόπος κατασκευής των αντικειμένων, η κοινωνία που τα παρήγαγε κ.α. (Οικονόμου 2003: 30). Ο Alfred Bader ένας από τους μεγαλύτερους συλλέκτες διεθνώς, έχει δηλώσει ότι αισθάνεται σαν να έχει μολυνθεί με την “ασθένεια του συλλέγειν” (Coutré 2017: 426).

Οι πρώτοι συλλέκτες, οι βασιλείς των ελληνιστικών χρόνων, δημιούργησαν τις συλλογές τους για μια σειρά λόγων. Κυρίως γιατί, θαύμαζαν την ελληνική πολυτέλεια, αλλά και γιατί ήθελαν να δημιουργήσουν ένα στενό δέσιμο με το ελληνικό παρελθόν και να αποδείξουν τη συνέχεια του σπουδαίου ελληνικού πολιτισμού (Μπούνια 1999: 42). Καθένας από αυτούς, επιθυμούσε να μεταφέρει στην πόλη του το ένδοξο παρελθόν της Ελλάδας, να το μεταφέρει με έναν τρόπο στον τόπο του και να εξασφαλίσει για τον εαυτό του τον τίτλο του μοναδικού διαδόχου του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι δραστηριότητες τους συνε-

πώς, είχαν εκπαιδευτικό και πολιτικό χαρακτήρα, ενώ χρησίμευαν ως πολιτικές δηλώσεις και ως μνημεία προσωπικής πολιτικής φιλοδοξίας και θαυμασμού (Μπούνια 1999: 42).

Εστιάζοντας στο σήμερα, αξίζει να σταθεί κανείς στην έρευνα των Kossenjans & Buttle, η οποία προσεγγίζει τις συλλογές αποκλειστικά σύγχρονων έργων τέχνης, και καταλήγοντας, διακρίνει τέσσερις βασικούς λόγους που οι άνθρωποι συλλέγουν (Kossenjans & Buttle 2016: 199 - 207).

Οι συλλέκτες τέχνης βιώνουν μία από τις τέσσερις μορφές αξίας, όπως φαίνεται από τη “συλλογική τους συμπεριφορά” (Kossenjans & Buttle 2016: 193). Οι αξίες που προκύπτουν λοιπόν, είναι οι ακόλουθες: α) η αξία της ανακάλυψης, β) η αξία της αναγνώρισης και της διάκρισης, γ) η αξία της αθανασίας και δ) η αξία της ομαδικής αποδοχής (Kossenjans & Buttle 2016: 193).

Η αξία της ανακάλυψης, και συγκεκριμένα της ανακάλυψης του εαυτού, μπορεί να χωριστεί σε τρεις επιμέρους κατηγορίες. Αρχικά, στην έννοια της συνέχειας, που ορίζεται ως κίνητρο ενός ατόμου να διατηρήσει δεσμούς με το παρελθόν. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις δύο συλλεκτών, οι οποίες παρατίθενται από μετάφραση:

“Η συλλογή είναι κάτι σαν ημερολόγιο. Σαν να κρατάς ένα πολύ ακριβό άλμπουμ φωτογραφιών! Λοιπόν, αυτό συνέβη στη ζωή μου. Αυτά τα πράγματα με τα οποία μπορώ να συνδεθώ με τη ζωή μου σε αυτό το στάδιο. Αυτό συνέβη τότε, κρατώντας ένα είδος ετήσιου βιβλίου ή ημερολογίου ή κάτι τέτοιο” (Πιότρ - μεταφρασμένο από αγγλικά) (Kossenjans, Buttle 2016: 201). Στη συνέχεια, ο Ιγκόρ θυμάται πώς αγόρασε ένα συγκεκριμένο έργο λόγω συναισθηματικής μνήμης: “Αγόρασα ένα κομμάτι από έναν συγκεκριμένο καλλιτέχνη, τον οποίο είχα δει δύο φορές πριν, και μία φορά με μια γυναίκα που πραγματικά μου άρεσε πολύ. Συναντηθήκαμε ξανά για δεύτερη φορά μπροστά από αυτό το συγκεκριμένο έργο τέχνης. Κι έτσι, αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο αγόρασα το έργο” (Igor - μεταφρασμένο από γερμανικά) (Kossenjans, Buttle 2016: 201). Βλέπουμε έτσι, ότι συλλέκτες αποκτούν μια ιδιαίτερη σχέση με τα αντικείμενα της συλλογής τους. Αναβιώνουν συναισθήματα από το παρελθόν και, αισθάνονται νοσταλγία. Το πρώτο λοιπόν κίνητρο, έχει έντονα συναισθηματική χροιά. Παρατηρούμε ότι ο συλλέκτης είναι άνθρωπος με αδυναμίες και συναισθήματα και επιζητά να εκφράζεται μέσα από τη συλλογή του.

Για κάποιους άλλους, μια συλλογή είναι κάτι παραπάνω από σύνδεση με αναμνήσεις. Βρίσκουν νόημα στη συλλογή τους, ως επέκταση του εαυτού τους. Αυτή η δεύτερη υποκατηγορία, επικεντρώνεται στην έννοια του νοήματος, αναφέρεται στην επιθυμία του συλλέκτη να βρει σημασία ή σκοπό στην ύπαρξη και τα υπάρχοντά του. Οι περισσότεροι συλλέκτες, προσπαθούν να βρουν νόημα ή σκοπό στις συλλογές τους, μαθαίνουν, και εξελίσσονται μέσα από αυτές και βλέπουν παλαιές αγορές έργων τέχνης και συχνά ανακαλύπτουν κρυμμένες πτυχές της προσωπικότητάς τους μέσα από τη συλλογή (Kossenjans, Buttle 2016: 201). Χαρακτηριστικά, αναφέρει η Judi: “Η τέχνη με αγγίζει, τα έργα μου μιλούν. Έχουν σχέση με εμένα και μερικές φορές αντικατοπτρίζουν μια κρυφή πτυχή μου. Αλλά με την απόκτηση του έργου, γίνεται μέρος του χαμένου εαυτού μου. Είναι μια αναζήτηση για αυτό που μου λείπει, μέρη για τα οποία δεν γνωρίζω πλήρως”. (Judi, μετάφραση από τα γερμανικά) (Kossenjans, Buttle 2016: 201)

Η τρίτη υποκατηγορία σχετίζεται με την αυτοεκτίμηση, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως το κίνητρο για τη διατήρηση και την ενίσχυση μιας θετικής αντίληψης για τον εαυτό του συλλέκτη. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Sirgy, η επιδίωξη της αυτοεκτίμησης έχει από καιρό αναγνωριστεί ως οδηγός της συμπεριφοράς των καταναλωτών, γενικότερα (Sirgy 1982: 287-300).

Μετά το κομμάτι της αναζήτησης του εαυτού, μέσα από την συλλογή, ακολουθεί η αξία της αναγνώρισης και της διάκρισης. Εδώ, το άτομο επιλέγει να συλλέξει, για να αισθανθεί ξεχωριστός. Η κατηγορία αυτή, αφορά στα άτομα που επιζητούν την αναγνώριση των άλλων και λατρεύουν να τους θαυμάζουν οι γύρω τους, μέσα από τις συλλογές τους (Kossenjans, Buttle 2016: 203).

Η αξία της αθανασίας είναι ένα κίνητρο, που λίγο πολύ, οι περισσότεροι συλλέκτες το έχουν στο μυαλό τους, έστω και ενδόμυχα. Είναι η ανάγκη να αφήσουν κάτι πίσω τους, ένα κομμάτι τους, μετά το θάνατο τους, η λεγόμενη λαχτάρα για υστεροφημία (Kossenjans, Buttle 2016: 205).

Ένα ακόμη σημαντικό κίνητρο για απόκτηση συλλογών, είναι αυτό της αποδοχής της ομάδας. Το να ανήκει, δηλαδή, το άτομο σε μία ομάδα ή να είναι αποδεκτό στο κοινό (Kossenjans, Buttle 2016: 205). Στην περίπτωση μας, ο συλλέκτης επιζητά μέσα από την συλλογή του την αναγνώριση.

Και τέλος, αξίζει να προστεθούν και δυο απόψεις, καθαρά ψυχαναλυτικής προσέγγισης, που συμφωνούν αρκετά μεταξύ τους. Την πρώτη μας την δίνει ο Jean Baudrillard (1929 - 2007), Γάλλος κοινωνιολόγος, φιλόσοφος και πολιτιστικός θεωρητικός. Σύμφωνα με τον Baudrillard, το συλλέγειν είναι αποτέλεσμα παιδικών εμπειριών και συγκεκριμένα σεξουαλικής εμπειρίας ή καταστολής της (Macdonald 2010: 89). Και ο Freud (1856 - 1939), με τη σειρά του, υποστηρίζει, ότι η συλλογή αντικειμένων λειτουργεί ως υποκατάστατο της ερωτικής δραστηριότητας (Macdonald 2010: 89).

Εξετάζοντας, λοιπόν, όλα τα δεδομένα, βλέπουμε, ότι τα κίνητρα του συλλέγειν, μπορούν να έχουν τις ρίζες τους βαθιά χαραγμένες στην ψυχοσύνθεση ενός ατόμου. Λέξεις όπως λαχτάρα, επιθυμία, μανία, ευχαρίστηση, τελετουργία, εμμονή, χαρακτηρίζουν ιδανικά την έννοια του συλλέγειν (Kossenjans, Buttle 2016: 195). Καταλήγοντας, σίγουρα, θα συμφωνήσουμε, στο ότι η ανάγκη για συλλογή έργων τέχνης ή και διαφόρων αντικειμένων, δεν είναι μια απλή διαδικασία.

3.3 Σύγχρονοι Συλλέκτες έργων τέχνης: Οι σπουδαιότεροι συλλέκτες για το 2020

Το αμερικανικό περιοδικό ARTnews⁴, εδώ και τριάντα χρόνια, δημοσιεύει κάθε χρόνο μια λίστα με τους διακόσιους μεγαλύτερους συλλέκτες παγκοσμίως. Αυτή η κίνηση, δίνει μεγάλη ώθηση στους συλλέκτες, καθώς οι περισσότεροι εξ αυτών, όπως εξετάσαμε και νωρίτερα στην παρούσα πτυχιακή διατριβή, επιθυμούν την αναγνώριση, δημιουργείται έτσι ένας ανταγωνισμός, μεταξύ των συλλεκτών. Το μεγαλύτερο ποσοστό των συλλεκτών, εάν όχι όλοι, θα χαιρόνταν να δουν το όνομά τους γραμμένο στη συγκεκριμένη λίστα.

Από προσωπική ανάγκη και προτίμηση ή και επένδυση, λόγους που είδαμε και παρά πάνω ότι ωθούν τους ανθρώπους να συλλέγουν, η συλλογή έργων τέχνης αποκτά εδώ, κι ένα ανταγωνιστικό χαρακτήρα μεταξύ των συλλεκτών, μετατρέπεται σε αγώνα δρόμου. Ήρθε να προστεθεί λοιπόν, ένα ακόμη κίνητρο για συλλογή έργων τέχνης, σε όσα αναφέραμε νωρίτερα.

⁴ Πηγή: <https://www.artnews.com> (Πρόσβαση: 14.04.2021).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονίσουμε το ότι δεν περιλαμβάνονται όλοι οι συλλέκτες του κόσμου στη συγκεκριμένη λίστα. Ακόμη κι αν έχουν στην κατοχή τους σπουδαίες ιστορικά και εξαιρετικά πολύτιμες οικονομικά συλλογές, κάποιοι, επιθυμούν να παραμένουν αφανείς. Φαίνεται, δεν είναι κοινή για όλους η ανάγκη για αποδοχή και αναγνωρισιμότητα. Ενδιαφέρον προκαλεί, στο σημείο αυτό, η ιστορία ενός Έλληνα συλλέκτη, που επιλέγει να κρατά χαμηλό προφίλ. Ο λόγος για τον Θανάση Μαρτίνο, ο οποίος πούλησε σε μια δημοπρασία ένα έργο του Andy Warhol, πάνω από 100 εκατομμύρια δολάρια (Schachter 2018), και για καιρό το όνομά του περέμενε μυστικό. Ο Θανάσης Μαρτίνος είναι εφοπλιστής και ένας από τους σπουδαιότερους Έλληνες συλλέκτες, αλλά συνηθίζει να πράττει διακριτικά και αθόρυβα (Θερμού 2020). Επιβεβαιώνει επομένως, όσα αναφέραμε παραπάνω, και δείχνει πως κάποια στερεότυπα δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα με τόσο απόλυτο τρόπο, όσο παρουσιάζονται σε κάποιες μελέτες.

Στο σημείο αυτό, ακολουθεί μια λίστα ονομαστικής αναφοράς στους δέκα μεγαλύτερους συλλέκτες για το 2020, με αναφορά στη χώρα που εδρεύει ο καθένας, καθώς και στην επαγγελματική τους δραστηριότητα, χάριν συντομίας του λόγου:

- 1.Ο Roman Abramovich, με έδρα το Λονδίνο, τη Μόσχα και τη Νέα Υόρκη, ασχολείται με τις εξορύξεις χάλυβα, τις επενδύσεις, την τεχνολογία και το επαγγελματικό ποδόσφαιρο.
2. Ο Haryanto Adikosoemo, με έδρα την Τζακάρτα και την Ινδονησία, δραστηριοποιείται στον τομέα της ενέργειας, των λογιστικών και κτηματομεσιτικών.
3. Η Laura Arrillanga Andreessen και ο Marc Andreessen, με έδρα τους το Στάνφορντ και την Καλιφόρνια, είναι επενδυτές και ασχολούνται με φιλανθρωπίες.
4. Η Helene και ο Bernard Arnault, με έδρα το Παρίσι έχουν οίκο με είδη πολυτελείας.
5. Η Laura και ο John Arnold, με έδρα το Χιούστον, δραστηριοποιούνται στις επενδύσεις.
6. Ο Laurent Asscher, με έδρα του το Μονακό, επίσης, ασχολείται με τις επενδύσεις.
7. Ο Hans Rasmus Astrup, από το Όσλο, με τη ναυτιλία και τη χρηματοδότηση.
8. Ο Pedro Barbosa, με έδρα το Σάο Πάολο, δραστηριοποιείται στον τομέα των επενδύσεων.
9. Η Maria Arena Bell και ο William Bell Jr., από το Λος Άντζελες, με τη παραγωγή τηλεοπτικών προγραμμάτων και τέλος,
10. ο Ernesto Bertarelli, με έδρα την Ελβετία, με τις βιοτεχνολογίες και τις επενδύσεις⁵.

⁵ Πηγή: <https://www.artnews.com> (Πρόσβαση: 14.04.2021).

Η συγκεκριμένη λίστα είναι ενδεικτική, ειδικά όσον αφορά στην επαγγελματική δραστηριότητα των συγκεκριμένων συλλεκτών. Όπως παρατηρούμε, όλοι έχουν μεγάλη οικονομική δύναμη, συμβαδίζοντας με το προφίλ του συλλέκτη που αναλύθηκε νωρίτερα, με βάση το οποίο ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των συλλεκτών είναι το υψηλό οικονομικό επίπεδο.

3.3.1 Οι μεγαλύτεροι Έλληνες συλλέκτες

Παραμένοντας στην ετήσια λίστα του περιοδικού Artnews, παίρνοντας στοιχεία και πάλι από την επίσημη ιστοσελίδα του περιοδικού, συναντάμε για το έτος 2020 και τα ονόματα έξι Ελλήνων συλλεκτών. Το ποσοστό είναι εντυπωσιακό, συγκριτικά με το μέγεθος της χώρας μας. Απ' ότι φαίνεται, οι Έλληνες συνεχίζουν τη μακρά τους παράδοση και συνεχίζουν να στηρίζουν και να εκτιμούν την τέχνη, κλασική, αλλά και σύγχρονη.

Οι Έλληνες που περιλαμβάνονται στη λίστα είναι ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος, με έδρα την Αθήνα, επιχειρηματίας που ασχολείται με τα οικονομικά και τις επενδύσεις, ο Γιώργος Οικονόμου, επίσης με έδρα την Αθήνα, που είναι στον τομέα των επενδύσεων και των ναυτιλιακών δραστηριοτήτων, ο Δάκης Ιωάννου, με τον οποίο θα ασχοληθούμε εκτενώς στη συνέχεια, ο οποίος εδρεύει στην Αθήνα και έχει κατασκευαστικές εταιρείες, ο Δημήτρης Μαυρομάτης με έδρα το Παρίσι και τομέα του τις τραπεζικές επενδύσεις, η οικογένεια Νιάρχου, με έδρα την Ελβετία και δραστηριοποίηση στα ναυτιλιακά και τις επενδύσεις και τέλος ο Τζεφ Μπέζος, ιδρυτής της εταιρείας Amazon, με έδρα του το Σιάτλ, ο οποίος μάλιστα καταλαμβάνει και την ενδέκατη θέση στη λίστα.

Όπως αναφέραμε και νωρίτερα, ένα μικρό ποσοστό των συλλεκτών, παραμένει σιωπηλό και κρατά ως επτασφράγιστο μυστικό την συλλογή του μόνο για τον εαυτό του. Ενδιαφέρον προκαλεί και η άποψη του Nicolas Bourriaud, επιμελητή, κριτικού τέχνης και διευθυντή του μουσείου MO.CO (ένα μουσείο στο Μονπλελιέ της Γαλλίας, που εκθέτει έργα αποκλειστικά ιδιωτικών συλλογών), ο οποίος αναφέρει σε συνέντευξη του ότι το 90% των έργων των ιδιωτικών συλλογών παραμένει κρυφό ή εκτίθεται μόνο στο ίδρυμα ή στο μουσείο του συλλέκτη (Rea 2019). Κάτι τέτοιο μας κάνει εύκολα να συμπεράνουμε ότι υπάρχουν συλλέκτες που ακόμα κι αν ανοίγουν τις συλλογές τους προς το κοινό, επιλέγουν να μην αποκαλύψουν όλα τα έργα τους. Στόχος λοιπόν, σύμφωνα με τον ίδιο, θα πρέπει να είναι ότι κρατιέται κρυμμένο ως επτασφράγιστο μυστικό να αποκαλυφθεί σε

δημόσια θέα, μιας και είναι εξαιρετικά σημαντικό να μπορεί να έχει πρόσβαση στις ιδιωτικές συλλογές το κοινό (Rea 2019).

Παρόλα αυτά όμως, το μεγαλύτερο ποσοστό των συλλεκτών, νιώθοντας περίσσια περηφάνια για τις συλλογές τους, τις προβάλλει και συχνά τις εκθέτει σε δημόσια θέα στο κοινό.

Όπως δείχνουν και τα αποτελέσματα της έρευνας Myers-Briggs Type Indicator για απογραφή της προσωπικότητας των συλλεκτών, τα άτομα που δημιουργούν τέχνη και τα άτομα που εκτιμούν ή συλλέγουν τέχνη, έχουν κοινά χαρακτηριστικά προσωπικότητας (Gridley 2004: 736 - 738). Όπως ακριβώς, ο καλλιτέχνης έχει την ανάγκη να δείξει προς τα έξω τη ψυχή του με τα έργα του, έτσι και στον συλλέκτη, παρατηρείται μια ανάγκη εξωστρέφειας των δράσεων του.

Γιατί ανοίγουν όμως τις συλλογές τους; Παρατηρούμε μια ανάγκη αναγνώρισης, μιας και οι συλλέκτες επιζητούν να δει ο κόσμος τα έργα τους. Άλλοι για ηθικούς λόγους, ως προσφορά στην κοινωνία, αλλά και συναισθηματικούς, άλλοι για λόγους προσωπικής ικανοποίησης και πιθανής υστεροφημίας. Το σημαντικό εδώ είναι ότι αυτό το άνοιγμα των συλλογών έχει μόνο θετική επίδραση στην κοινωνία. Σε αυτά τα πλαίσια, είναι σημαντικό να εξεταστούν όσοι συλλέκτες άνοιξαν, με κάποιο τρόπο, τις συλλογές τους προς το κοινό και επιδόθηκαν σε πολιτιστικές δραστηριότητες.

Θα ξεκινήσουμε, λοιπόν, με τον Δημήτρη Δασκαλόπουλο, ο οποίος κατέχει στην ιδιοκτησία του περισσότερα από 500 έργα τέχνης 220 διαφορετικών καλλιτεχνών, ενώ μέρος της συλλογής του παρουσιάστηκε το 2011 στο Guggenheim Μπιλμπάο στην Ισπανία, ένα από τα σπουδαιότερα μουσεία σύγχρονης τέχνης στον κόσμο. Ο ίδιος, ίδρυσε επίσης στην Αθήνα, το ίδρυμα σύγχρονης τέχνης NEON, το οποίο διοργανώνει δωρεάν εκθέσεις, πολιτιστικές εκδηλώσεις και προγράμματα, έτσι ώστε να προωθηθεί η σύγχρονη τέχνη στην Ελλάδα, σε όσο το δυνατόν περισσότερους (Ανέστη 2019).

Φιλοδοξία του και βασικός του στόχος, μέσα από το ίδρυμα NEON, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει σε συνέντευξη του, είναι το να βοηθήσει ευρύτερα το κοινό και περισσότερο τις νέες γενιές να αλλάξουν νοοτροπία, να αποκτήσουν ευρύτητα στη σκέψη, να καταλάβουν ότι τα στερεότυπα δεν χρησιμεύουν σε τίποτα. Όπως έχει δηλώσει ο ίδιος: “Αν αφήσεις την τέχνη να σε αγγίξει, παίρνεις χρήσιμα μαθήματα ζωής, τρόπου ύπαρξης στην κοινωνία και τρόπου συμπεριφοράς. Είναι το ξεκούνημα από το συνηθισμένο. Το ξεβόλεμα.

Αυτή ήταν η φιλοδοξία μας, να δώσουμε την ευκαιρία σε όσο το δυνατόν ευρύτερο κοινό να αφυπνιστεί, να προκληθεί, να συγκινηθεί” (Ανέστη 2019: 3). Το πρώτο κομμάτι που απέκτησε ήταν η Ζωγραφική του Εσωτερικού Αυγού της Ρεβέκκα Χορν (1993).

Ο Γιώργος Οικονόμου, έχει στη συλλογή του κυρίως έργα από τη σύγχρονη και μεταπολεμική τέχνη της Ευρώπης. Η Συλλογή Γιώργου Οικονόμου στην Αθήνα, είναι ένας ιδιωτικός χώρος που φιλοξενεί κάποια από τα έργα που έχει συλλέξει ο ίδιος από τη δεκαετία του 1990 έως σήμερα και είναι ανοιχτός για το κοινό. Φιλοξενεί επίσης και ατομικές ή συλλογικές εκθέσεις καλλιτεχνών.

Με την επιθυμία να μοιραστεί τη δημιουργικότητα των καλλιτεχνών που εκπροσωπούνται στην συλλογή, η Συλλογή Γιώργου Οικονόμου οργανώνει δύο ή τρεις εκθέσεις ετησίως στην Αθήνα και συνεργάζεται τακτικά με τους διεθνείς οργανισμούς και επιμελητές⁶, ενώ πρωταρχικός στόχος των εκθέσεων που οργανώνονται, είναι να δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες στην Ελλάδα⁷, για το ευρύτερο κοινό, αλλά και για τους νέους καλλιτέχνες.

Ο Δημήτρης Μαυρομάτης, διαθέτει επίσης, μια συλλογή μεγάλης αξίας και είναι από τους μεγαλύτερους συλλέκτες αντικειμένων του 18ου αιώνα, σε όλο τον κόσμο. Τελευταία βέβαια τον κερδίζει η μοντέρνα τέχνη. Η συλλογή του κοσμεί τις κατοικίες του σε Γενεύη, Νέα Υόρκη και Παρίσι και όταν τον ρωτούν για το μέλλον των έργων του, τα φαντάζεται, εάν όχι σε κάποιο απόγονο, μέσα σε κάποιο μουσείο, αλλά σε καμία περίπτωση ελληνικό! Η Ελλάδα, όπως αναφέρει, δεν είναι για τέτοιου είδους μουσεία και φέρνει ως παράδειγμα τη συλλογή Ιόλα, όπου τα έργα χάθηκαν και καταστράφηκαν (Λυμπεροπούλου 2008).

Ο Αλέξανδρος Ιόλας, αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση συλλέκτη, αλλά και εμπόρου έργων τέχνης. Δημιούργησε μια τεράστια συλλογή που αποτελούνταν από 10.000 έργα αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής γλυπτικής, καθώς και σύγχρονης τέχνης. Ίδρυσε αίθουσες τέχνης στη Ευρώπη και την Αμερική, ασκώντας τεράστια επιρροή στη σύγχρονη τέχνη. Δώρισε έργα του στο Μακεδονικό Μουσείο και έχτισε το σπίτι του στην Αγία Παρασκευή,

⁶ Πηγή: https://www.athensvoice.gr/guide/arts/places/112251_syllogi-giorgoy-oikonomoy (Πρόσβαση: 12.04.2021).

⁷ Πηγή: https://www.athensvoice.gr/guide/arts/places/112251_syllogi-giorgoy-oikonomoy (Πρόσβαση: 12.04.2021).

στην Αθήνα, με την προοπτική να γίνει μουσείο, κάτι που τελικά δεν κατάφερε ποτέ. Πέθανε στη Νέα Υόρκη και το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής του εκλάπη από το σπίτι του στην Αθήνα, το οποίο λεηλατήθηκε. Ένας άνθρωπος με αγάπη και σεβασμό για την τέχνη, τα έργα του οποίου δε γνωρίζουμε ακόμα τι έχουν απογίνει (Παρίδης 2020). Είναι φυσικό κι επόμενο, μετά από ότι συνέβη στη συλλογή Ιόλα, κάποιοι Έλληνες συλλέκτες όπως ο Μαυρομάτης να μην εμπιστεύονται τη χώρα τους για την παραχώρηση των έργων τους.

Τέλος, ο Φίλιππος Νιάρχος, κληρονόμος της περιουσίας και της συλλογής έργων τέχνης του πατέρα του, Σταύρου Νιάρχου, έχει μια από τις μεγαλύτερες συλλογές ιμπρεσιονιστικής και σύγχρονης τέχνης σε ολόκληρο τον κόσμο. Το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, το πολιτιστικό ίδρυμα, που άνοιξε τις πύλες του τα τελευταία χρόνια, και αποτελεί συνάμα, ένα αρχιτεκτονικό διαμάντι, φιλοξενεί μεταξύ άλλων και εκθέσεις τέχνης με ελεύθερη είσοδο για το κοινό. Παρόλα αυτά, στο ίδρυμα δεν έχουμε δει ακόμη κομμάτι της προσωπικής συλλογής της οικογένειας⁸.

⁸ https://www.pronews.gr/koinonia/730626_filippos-niarhos-o-4os-ploysioteros-ellinas-poy-ehi-anadeihthei-se-aorato-thrylo (Πρόσβαση: 02.04.2021).

Κεφάλαιο 4

Οι εταιρικές συλλογές έργων τέχνης

4.1 Εταιρικές συλλογές έργων τέχνης: Ορισμοί και Ιστορική Αναδρομή

Ένα σημαντικό κεφάλαιο των ιδιωτικών συλλογών έργων τέχνης, αποτελούν και οι εταιρικές συλλογές. Τι είναι όμως οι εταιρικές συλλογές, πότε ξεκίνησαν, ποιος πήρε πρώτος τη σκυτάλη και ποιες είναι οι σπουδαιότερες εταιρικές συλλογές παγκοσμίως;

Η τράπεζα Monte dei Paschi di Siena⁹ ίδρυσε την πρώτη εταιρική συλλογή έργων τέχνης το 1472. Μέσα από τις τράπεζες Medici¹⁰ και Monte dei Paschi di Siena τον 15ο αιώνα

⁹ Η τράπεζα Banca Monte dei Paschi di Siena γνωστή και ως BMPS ή απλά MPS, είναι ιταλική τράπεζα. Αρχικά, ιδρύθηκε το 1472 (πριν από 548 χρόνια), με τη σημερινή της μορφή το 1624 (πριν από 396 χρόνια) και είναι η παλαιότερη ή δεύτερη παλαιότερη τράπεζα στον κόσμο, ανάλογα με τον ορισμό, και η τέταρτη μεγαλύτερη ιταλική εμπορική και λιανική τράπεζα. Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Banca_Monte_dei_Paschi_di_Siena (Πρόσβαση: 28.08.2020)

¹⁰ Η Τράπεζα Medici, ήταν ένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα που δημιουργήθηκε από την οικογένεια Medici στην Ιταλία κατά τον 15ο αιώνα (1397–1494). Ήταν η μεγαλύτερη και πιο σεβαστή τράπεζα στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια της πρωταρχικής της περιόδου. Υπάρχουν κάποιες εκτιμήσεις ότι η οικογένεια Medici ήταν, για μια χρονική περίοδο, η πλουσιότερη οικογένεια στην Ευρώπη. Η εκτίμηση του πλούτου τους στα σημερινά χρήματα είναι δύσκολη και ανακριβής, δεδο-

στην Τοσκάνη, ο χρηματοοικονομικός τομέας υπήρξε γενναιόδωρος υποστηρικτής των τεχνών, συγκεντρώνοντας σημαντικές εταιρικές συλλογές ή χορηγώντας εκθέσεις σε όλο τον κόσμο (Irrera 2013).

Εταιρικές συλλογές έργων τέχνης, αρχίζουν να εμφανίζονται πιο ενεργά, από τη δεκαετία του 1950, όταν ο David Rockefeller¹¹ αποφάσισε, ότι η Chase Manhattan Bank θα πρέπει να αρχίσει να αποκτά έργα τέχνης (Osadkova 2019). Κάθε όροφος της έδρας της τράπεζας Chase Manhattan Bank¹² στη Νέα Υόρκη, διέθετε κι ένα διαφορετικό καλλιτεχνικό θέμα. Για παράδειγμα, ο ένας όροφος είχε όλες τις φωτογραφίες, ένας άλλος γλυπτά κι ένας άλλος επικεντρωνόταν στη μορφή. Στο ισόγειο, υπήρχε ένας μεγάλος εκθεσιακός χώρος για το προσωπικό, τους επισκέπτες και τους πελάτες της τράπεζας (Sharf 2012). Στη συνέχεια, κι άλλες τράπεζες ακολούθησαν το παράδειγμα του Rockefeller και προχώρησαν στην αγορά έργων τέχνης και στη δημιουργία των δικών τους συλλογών. Ακόμα και σήμερα, η μεγαλύτερη εταιρική συλλογή έργων τέχνης στον κόσμο ανήκει σε μια τράπεζα, την Deutsche Bank, που έχει συγκεντρώσει πάνω από 57.000 κομμάτια τέχνης όλα αυτά τα χρόνια (Φαρμάκης 2014).

Οι εταιρικές συλλογές, αποτελούνται από έργα τέχνης, που αγοράστηκαν από οργανισμούς, όπως τράπεζες, εταιρείες και κυβερνητικούς ή ημικρατικούς φορείς. Το είδος της τέχνης που συλλέγει κάθε οργανισμός εξαρτάται από την ταυτότητά του, από το πότε άρχισε να αγοράζει έργα, αλλά και από το πώς διαχειρίζεται τη συλλογή του (Sharf 2020).

4.1.1 Οι μεγαλύτερες εταιρικές συλλογές έργων τέχνης

μένου ότι κατείχαν τέχνη, γη και χρυσό. Με αυτόν τον νομισματικό πλούτο, η οικογένεια απέκτησε πολιτική εξουσία αρχικά στη Φλωρεντία και αργότερα στην ευρύτερη σφαίρα της Ιταλίας και της Ευρώπης. Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Medici_Bank (Πρόσβαση: 28.08.2020)

¹¹ Ο Ντέιβιντ Ροκφέλερ (1915 - 2017) ήταν Αμερικανός τραπεζίτης και γενικός διευθυντής της Chase Bank. Ήταν το γηραιότερο εν ζωή μέλος της οικογένειας Ροκφέλερ και πατριάρχης της από το 2004. Πέθανε σε ηλικία 101 ετών, στον ύπνο του, από ανακοπή καρδιάς). Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Ντέιβιντ_Ροκφέλερ (Πρόσβαση: 28.08.2020)

¹² Η JPMorgan Chase Bank, που δραστηριοποιείται ως Chase Bank ή συχνά ως Chase, είναι μια εθνική τράπεζα που εδρεύει στο Μανχάταν της Νέας Υόρκης, η οποία αποτελεί θυγατρική καταναλωτική και εμπορική τραπεζική της εταιρείας χαρτοφυλακίου πολυεθνικών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών των ΗΠΑ, JPMorgan Chase. Η τράπεζα ήταν γνωστή ως Chase Manhattan Bank μέχρι να συγχωνευθεί με την J.P. Morgan & Co. το 2000. Η Chase Manhattan Bank ιδρύθηκε από τη συγχώνευση της Chase National Bank και της The Manhattan Company το 1955. Η τράπεζα συγχωνεύτηκε με την Bank One Corporation το 2004 και αργότερα απέκτησε τις καταθέσεις και τα περισσότερα περιουσιακά στοιχεία της The Washington Mutual. Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/JPMorgan_Chase (Πρόσβαση: 28.08.2020)

Σύμφωνα με τους καταλόγους των μεγαλύτερων συλλεκτών παγκοσμίως, σε περίοπτη θέση βρίσκονται οι εταιρείες όπως: η J.P. Morgan, η UBS και η Deutsche Bank.

Η UBS, διαθέτει 35.000 έργα μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης. Η ελβετική αυτή τράπεζα αποκτά κυρίως έργα από σχετικά άγνωστους, λιγότερο δαπανηρούς, αναδυόμενους και μεσαίας φήμης καλλιτέχνες. Σύμφωνα με τη Jacqueline Lewis, επιμελήτρια της τράπεζας για την Αμερική, η φιλοσοφία της UBS είναι “να υποστηρίζει τους ζωντανούς καλλιτέχνες σε αναπόσπαστα στάδια της καριέρας τους”(Osadkova 2019: 3).

Η JPMorgan Chase μπορεί να υπερηφανεύεται για μια σημαντική συλλογή που χρονολογείται από τον David Rockefeller, τον πατέρα της σύγχρονης εταιρικής συλλογής, ο οποίος ξεκίνησε ένα πρόγραμμα απόκτησης τέχνης στην Chase Manhattan Bank το 1959. Μέσω εταιρικών συγχωνεύσεων, κυρίως με την επενδυτική τράπεζα J.P. Morgan, και με συνεχείς εξαγορές, η συλλογή που ξεκίνησε από τον Rockefeller έχει αυξηθεί σε 30.000 έργα (Sharf 2020).

Και τέλος, η μεγαλύτερη εταιρική συλλογή έργων τέχνης στον κόσμο ανήκει στην Deutsche Bank. Άρχισε να συλλέγει το 1979 με στόχο την υποστήριξη νέων και αναδυόμενων Γερμανών καλλιτεχνών. Η τράπεζα έχει αναπτυχθεί εκθετικά από τότε και η συλλογή ακολουθεί τον ίδιο δρόμο, αυξάνοντας τα έργα τέχνης σε πάνω από 57.000 (Φαρμάκης 2014).

4.2 Κίνητρα απόκτησης εταιρικών συλλογών

Οι λόγοι απόκτησης έργων τέχνης από οργανισμούς ποικίλλουν. Σταδιακά, η ανάγκη για συλλογή έργων τέχνης μετατοπίστηκε από το εγώ, στο εμείς. Οι πρώτες εταιρικές συλλογές, κάλυπταν την προσωπική ανάγκη του ιδιοκτήτη και η κάθε συλλογή είχε να κάνει αποκλειστικά με το προσωπικό του γούστο. Καθόλη τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών, καθώς το ενδιαφέρον για τις εταιρικές συλλογές διογκώθηκε, κυρίως εξαιτίας του οικονομικού ενδιαφέροντος, τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν κι όλο και περισσότερες εταιρείες άρχισαν να αποκτούν τις δικές του συλλογές έργων τέχνης.

Συχνά, οι εταιρείες συλλέγοντας έργα τέχνης, επιδιώκουν να φέρουν τους υπαλλήλους τους σε στενή επαφή με την τέχνη, αυξάνοντας έτσι το κίνητρο και την παραγωγικότητα των εργαζομένων. Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, τα έργα τέχνης έχουν γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της “κουλτούρας του γραφείου” που αφορά τόσο στους υπαλλήλους, όσο και στους πελάτες. Αντί να αγοράζουν έργα τέχνης που θα εντυπωσιάσουν τους πελάτες, οι εταιρείες επενδύουν τώρα σε έργα τέχνης που θα παρακινούν και θα ενθαρρύνουν τους υπαλλήλους τους. Οι εταιρικές συλλογές τέχνης μπορούν να βοηθήσουν το προσωπικό να δει το έργο του με διαφορετικό τρόπο, να προωθήσει τη δημιουργικότητα και να εισαγάγει ένα ανθρώπινο στοιχείο στην εταιρική κουλτούρα (Osadkova 2019).

Ένας ακόμη λόγος για τη συλλογή έργων τέχνης από εταιρείες, είναι η θετική επίδραση στην εικόνα ενός οργανισμού. Οι άνθρωποι κάνουν άμεσες συνδέσεις μεταξύ της συλλογής τέχνης ενός οργανισμού και των δραστηριοτήτων, των προϊόντων ή και του χαρακτήρα του. Εξάλλου, η ενασχόληση με τη τέχνη ανέκαθεν προσέδιδε κύρος. Γνωρίζοντας αυτό, οι εταιρείες ξεκίνησαν να αγοράζουν έργα τέχνης και ως μέρος των στρατηγικών δημοσίων σχέσεων της εταιρείας (Osadkova 2019).

Οι εταιρικές συλλογές τέχνης, έχουν διανύσει πολύ δρόμο από τότε που ο David Rockefeller αγόρασε το πρώτο του έργο. Σήμερα, οι εταιρείες επενδύουν στην τέχνη προς όφελος όλων. Ορισμένες είναι σε μεγάλο βαθμό ανοιχτές στο κοινό και άλλες είναι προσβάσιμες μόνο στους υπαλλήλους. Οι εταιρείες παρέχουν ουσιαστική υποστήριξη για τους ζωντανούς καλλιτέχνες, που συχνά αγωνίζονται να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους. Σε αντάλλαγμα, η τέχνη βοηθά τις εταιρείες να δημιουργήσουν καλύτερες σχέσεις με τους πελάτες τους, να βελτιώσουν την παραγωγικότητα και τα κίνητρα των υπαλλήλων τους και να βελτιώσουν σημαντικά την εικόνα της εκάστοτε εταιρείας.

Μη ξεχνάμε όμως, ότι η συλλογή έργων τέχνης, δεν παύει να είναι επένδυση. Μεγάλες εταιρείες όπως οι παραπάνω, στοχεύουν κυρίως στην αύξηση του ήδη υπάρχοντος πλούτου τους. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης, η συλλογή έργων τέχνης μπορεί να φανεί σωτήρια. Αίσθηση προκαλεί το γεγονός πως, η αεροπορική εταιρεία British Airways, πολύ πρόσφατα, τον Ιούνιο του 2020, αποκάλυψε ότι πουλούσε έργα από τη συλλογή της,

μέσω του Sotheby's¹³. Τα αεροπλάνα ήταν καθηλωμένα για καιρό, εξαιτίας της πανδημίας, η εταιρεία αντιμετώπιζε οικονομικά προβλήματα και η πώληση έργων ήταν μια άμεση λύση για την τόνωση των οικονομικών της (Gerlis 2020).

Σύμφωνα με το Bloomberg, οι απώλειες της εταιρείας για το έτος 2020 θα έφταναν τα 84 δισεκατομμύρια δολάρια και η British Airways σχεδίαζε να απολύσει 12.000 υπαλλήλους της ή περίπου το 30% του προσωπικού της (Kazakina 2020).

Οι αντιδράσεις, όπως είναι φυσικό, ήταν πολλές κι έτσι η εταιρεία έδωσε σε δημοπρασία 17 έργα τέχνης σπουδαίων καλλιτεχνών, όπως: Damien Hirst, Peter Doig, Patrick Heron, Bridget Riley. (Kazakina 2020). Τα έσοδα από την πώληση των έργων έφτασαν τις 2.2 εκατομμύρια λίρες Αγγλίας (Rhys 2020) κι έτσι η εταιρεία κατάφερε και πήρε μια οικονομική ανάσα.

Τέλος, ένας σημαντικός λόγος για αγορά έργων τέχνης, είναι η επιθυμία για παροχή προστασίας. Την ανάγκη αυτή τη συναντάμε σε μεγάλο βαθμό και στους ιδιώτες συλλέκτες. Τι εννοούμε όμως ακριβώς με τον όρο “παροχή προστασίας”; Με απλά λόγια είναι η ενεργή υποστήριξη των καλλιτεχνών και του κόσμου της τέχνης. Σήμερα, μια τέτοια υποστήριξη περιλαμβάνει μέρος αυτού που είναι γνωστό ως εταιρική κοινωνική ευθύνη ή πιο συγκεκριμένα εταιρική πολιτιστική ευθύνη (Sharf 2020). Επειδή οι περισσότερες εταιρικές συλλογές τέχνης παρακολουθούν στενά τους καλλιτέχνες, μπορούν να χρησιμεύσουν ως καλή βάση για την καριέρα ενός καλλιτέχνη και να τον αναδείξουν.

Την ίδια εξουσία ακριβώς, φαίνεται να έχουν και οι ιδιώτες συλλέκτες ή οι κριτικοί τέχνης, δηλαδή τη δύναμη να αναδεικνύουν ή συχνά και να υποβιβάζουν καλλιτέχνες. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που παρατίθενται από το βιβλίο *Το πορτρέτο. Η εκδίκηση είναι τέχνη*, όπου ο συγγραφέας Iain Pears, περιγράφει με καυστική διάθεση το φαινόμενο αυτό. Ακολουθούν τα λόγια του πρωταγωνιστή προς ένα κριτικό τέχνης: “Και έμαθα επίσης πόσο απάνθρωπος είναι ο κόσμος της τέχνης, πόσο πολύ μοιάζει με τη ζούγκλα, όπου επιβιώνει μόνο ο ισχυρότερος”. “Ό,τι προστάξεις, γίνεται. Σηκώνεις το δά-

¹³ Το Sotheby's, ιδρύθηκε το 1744, και είναι ο μεγαλύτερος και πιο αξιόπιστος οίκος δημοπρασιών τέχνης και ειδών πολυτελείας. Οργανώνει πάνω από 600 δημοπρασίες το χρόνο, πολλαπλών κατηγοριών. Οι δημοπρασίες περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, έργα τέχνης, κοσμήματα, ρολόγια, κρασί και οινοπνευματώδη ποτά. Πηγή: <https://www.sothebys.com/en/about?locale=en> (Πρόσβαση: 20.04.2021)

χτυλό σου και μια φήμη γεννιέται, κουνάς το κεφάλι και οι ελπίδες που χρόνια αναπτύσσονταν και καλλιεργούνταν στα ατελιέ, ελπίδες που αντιπροσώπευαν απεγνωσμένους πόθους, καταβαραθρώνονται για πάντα. Τι κι αν δεν μετακινείς στρατιές, τι κι αν δεν σπέρνεις την καταστροφή σε χώρες μακρινές, όπως οι πολιτικοί και οι στρατηγοί μας; Είσαι πολύ πιο ισχυρός απ' αυτούς, καλά δε λέω; Αλλάζεις τον τρόπο που σκέφτονται οι άνθρωποι, διαμορφώνεις τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Διαθέτεις τεράστια δύναμη, την οποία ασκείς δίχως έλεγχο, ούτε εμπόδια. Έχουμε να κάνουμε με έναν δεσποτισμό του κόσμου της τέχνης, είσαι ο αρχιερέας του αληθινού και του ωραίου” (Pears 2007: 20).

Τα τελευταία χρόνια, επικρατεί η τάση, εταιρείες να αναθέτουν σε διάσημους καλλιτέχνες να δημιουργήσουν έργα τέχνης αποκλειστικά για την έδρα τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η εταιρεία Equitable Life Assurance Society, η οποία το 1985, ανέθεσε σε σπουδαίους και διεθνούς φήμης καλλιτέχνες, όπως είναι ο Sol LeWitt και ο Roy Lichtenstein, να δημιουργήσουν έργα τέχνης αποκλειστικά για την εταιρεία (Osadkova 2019).

Οι εταιρικές συλλογές, δεν είναι καθόλου μικρό κεφάλαιο στην ιστορία των συλλογών. Σήμερα, όλο και περισσότερες εταιρείες επενδύουν στην τέχνη. Η επένδυση σε έργα τέχνης, δε χάνει ποτέ την αξία της, διότι ένα έργο τέχνης, συνήθως, αποτιμάται σταθερά με το πέρασ του χρόνου. Είναι από τις λίγες επενδύσεις, όπου ο επενδυτής ελέγχει πλήρως το περιουσιακό του στοιχείο.

Η δυναμική των εταιρικών συλλογών, ειδικά τα τελευταία χρόνια, είναι τεράστια και της δίνεται και η ανάλογη σημασία. Το 2007 μάλιστα, δημιουργήθηκε η Διεθνής Ένωση Εταιρικών Συλλογών Σύγχρονης Τέχνης, ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, από και για επαγγελματίες επιμελητές εταιρειών. Ένα μοναδικό δίκτυο με περισσότερα από 55 μέλη, που αντιπροσωπεύουν τις καλύτερες εταιρικές συλλογές της κοινότητας σύγχρονης τέχνης από όλο τον κόσμο. Δύο φορές το χρόνο, η συνάντηση της IACCCA¹⁴ συγκεντρώνει τους εμπειρογνώμονες από 19 χώρες γύρω από ένα θέμα που επέλεξαν οι εταιρικοί επιμελητές τέχνης. Αυτές οι συναντήσεις, παρέχουν στους επιμελητές την ευκαιρία να ανταλλάξουν απόψεις και να μοιραστούν εμπειρίες και γνώσεις. Η IACCCA συγκεντρώνει

¹⁴ International Association of Corporate Collections of Contemporary Art. Πηγή: <https://www.iaccca.com/home.html> (Πρόσβαση: 29.08.2020)

τους επιμελητές εταιρικών συλλογών από όλο τον κόσμο, προκειμένου να προβληματιστούν σχετικά με το μέλλον των εταιρικών συλλογών, με σκοπό την προώθηση κατάλληλων και καινοτόμων πρακτικών σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον¹⁵.

4.3 Οι εταιρικές συλλογές στην Ελλάδα

Και στην Ελλάδα, πολλές μεγάλες εταιρείες έχουν ως δραστηριότητα τη συλλογή έργων τέχνης. Η δραστηριότητά τους διαφέρει ανά περίπτωση, ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής, τα οικονομικά τους, και τους εκάστοτε επικεφαλής, ωστόσο, στην επιλογή έργων παρατηρείται μια επιφύλαξη προς την πρωτοπορία και τους νέους καλλιτέχνες και φαίνεται να επιλέγονται πιο κλασικά έργα.

Οι δύο μεγαλύτερες και σπουδαιότερες, με βάση τον αριθμό των έργων και την ποιότητά τους, εταιρικές συλλογές στην Ελλάδα, είναι αυτές της τράπεζας Alpha Bank και του ασφαλιστικού ομίλου Interamerican.

4.3.1 Η εταιρική συλλογή της Alpha Bank

Η Συλλογή Έργων Τέχνης της Alpha Bank περιλαμβάνει 5.500 έργα νεοελληνικής τέχνης κυρίως και αποτελεί μία από τις σημαντικότερες συλλογές έργων τέχνης στον ελληνικό χώρο, που δημιουργήθηκαν από τραπεζικούς οργανισμούς και ιδρύματα. Τα έργα της προέρχονται από τις Συλλογές των Τραπεζών Πίστεως, Ιονικής, Λαϊκής, Εμπορικής και Citibank, οι οποίες ενοποιήθηκαν κατά την περίοδο, από το 2000 έως το 2014, καθώς και από δωρεές.

Η Συλλογή περιλαμβάνει έργα Ελλήνων καλλιτεχνών που αντιπροσωπεύουν τη νεοελληνική δημιουργία από το 1880 έως σήμερα και σηματοδοτούν την πορεία της νεοελληνικής τέχνης σε όλες τις περιόδους της, από την εποχή της Σχολής του Μονάχου (1880-1910), την ιδιαίτερη περίοδο του μεσοπολέμου (1920-1940), αλλά και τη σύγχρονη δημιουργία μετά το 1960.

¹⁵ Βλ. επίσης την ιστοσελίδα του IACCCA <https://www.iaccca.com/home.html> (Πρόσβαση: 02.09.2020)

Κάποια από τα σημαντικότερα ονόματα που περιλαμβάνει η συλλογή είναι: Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994), Χρύσα (1933-2013), Γιάννης Μόραλης (1916-2009), Σπύρος Παπαλουκάς (1892-1957), Παναγιώτης Τέτσης (1925), Νικόλαος Βεντούρας (1899-1990), Γιάννης Γαΐτης (1923-1984), κ.α.

Στη συλλογή ανήκει και ένα εξαιρετικά πλούσιο αρχείο έργων νεοελληνικής χαρακτηριστικής με χαρακτηριστικά, λευκώματα, βιβλία με εικονογράφηση, καθώς και υλικό από τον χώρο των γραφικών τεχνών. Επίσης, ένα σημαντικό αρχείο με χάρτες και χαρακτηριστικά ξένων καλλιτεχνών με θέμα την Ελλάδα (16ος-19ος αιώνας). Η νομισματική συλλογή της Alpha Bank, χαρακτηρίζεται ως μια από τις σημαντικότερες συλλογές νομισμάτων διεθνώς.

Σε αρκετά καταστήματα της τράπεζας υπάρχουν έργα μεγάλων διαστάσεων, φιλοτεχνημένα ειδικά για τους χώρους αυτούς, ενώ έργα βρίσκονται επίσης σε γραφεία και σε χώρους συναλλαγής με το κοινό.

Η συλλογή έργων τέχνης έχει εκθεσιακή και εκδοτική δραστηριότητα που σχετίζεται με τη συλλογή, αλλά και συμμετοχή σε εκθέσεις, διοργανώσεις και χορηγικά προγράμματα που αφορούν στην ελληνική τέχνη. Από το 2005, όπου η συλλογή παρουσιάστηκε πρώτη φορά σε δημόσια θέα στο Μουσείο Μπενάκη, έχουν πραγματοποιηθεί πάνω από 50 εκθέσεις σε Ελλάδα και Κύπρο. Ενώ, στο νεοκλασικό κτήριο του Καταστήματος Κωλέττη στο Ναύπλιο, βρίσκεται και ο Εκθεσιακός Πολιτιστικός Χώρος της τράπεζας. Ο Χώρος εγκαινιάστηκε το 2006 και έκτοτε έχουν φιλοξενηθεί στους δύο ορόφους του πολλές παράλληλες εκθέσεις, οργανωμένες από τη Συλλογή Έργων Τέχνης και τη Νομισματική Συλλογή, με θέματα σύγχρονης ελληνικής τέχνης και με ποικίλες ενότητες αρχαίων ελληνικών νομισμάτων αντίστοιχα.

Από το 2008, στον Εκθεσιακό Πολιτιστικό Χώρο του Ναυπλίου διοργανώνονται εκθέσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα για μαθητές Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο των εκθέσεων αυτών οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να προμηθευτούν σχετικά έντυπα αλλά και να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα που σχεδιάζονται από ειδικούς μουσειοπαιδαγωγούς. Η τράπεζα έχει πραγματοποιήσει πλήθος εκθέσεων στην Αθήνα, αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα¹⁶.

¹⁶ Οι παραπάνω πληροφορίες συγκεντρώθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα της Alpha Bank, που αφορά στον πολιτισμό. Πηγή: <http://www.alphapolitismos.gr/gr/01-Art-Collection> (Πρόσβαση: 29.08.2020)

4.3.2 Η εταιρική συλλογή της Interamerican

Η Συλλογή της εταιρείας περιλαμβάνεται μεταξύ των τριών πιο αναπτυγμένων που ανήκουν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα. Η συλλογή περιλαμβάνει έργα, κυρίως ζωγραφικής, αλλά και ορισμένα γλυπτικής, γνωστών καλλιτεχνών από τις νεότερες γενιές. Ενδεικτικά, κάποια από τα ονόματα: Κ. Πανιάρας, Σπ. Βασιλείου, Γ. Ψυχοπαίδης, Κ. Βαρώτσος, Γ. Γαϊτής, Χ. Καράς, Δ. Κοκκινίδης, Δ. Αληθινός, Ε. Σακαγιάν, Μ. Μανουσάκης, Γ. Φωκάς, Μ. Χατζηπατέρας και άλλων εξίσου σημαντικών δημιουργών.

Με αφετηρία τον εκπρόσωπο της γενιάς του '30, Σπύρο Βασιλείου, ακολουθώντας τους αμφισβητίες ανατρεπτικούς, όπως ο Κωνσταντίνος Ξενάκης, η συλλογή διατρέχει την πρωτοπορία με την Άσπα Στασινοπούλου και την Έρση Χατζηαργυρού, τον αφαιρετικό εξπρεσιονισμό με τον Κώστα Πανιάρα, τον σουρεαλισμό με τον Σαράντη Καραβούζη και ολοκληρώνεται με τους χειρονομιακούς της γενιάς του '90 και τους γκραφιτάδες του 2000, τους ζωγράφους «του δρόμου». Με τα γλυπτά, συμπληρώνεται η εικαστική εικόνα που κτίζεται με τη συλλογή, ενδεικτική παρουσίαση έργων και περιόδων εύρους μιας 50ετίας - όσα είναι και τα χρόνια της Interamerican έως σήμερα (1969-2019).

Εκτός των προαναφερθέντων καλλιτεχνών, η Συλλογή περιλαμβάνει έργα των Δημήτρη Αληθινού, Γιάννη Γαϊτή, Χρίστου Καρά, Κυριάκου Κατζουράκη, Μιχάλη Κατζουράκη, Γιάννη Μπουτέα, Παύλου Σάμιου, Βασίλη Κυπραίου, Δημοσθένη Κοκκινίδη, Γιάννη Ψυχοπαίδη, Μαρκ Χατζηπατέρα, Κώστα Βαρώτσου, Δημήτρη Κούκου, Λήδας Παπακωνσταντίνου, Γιάννη Λασιθιωτάκη, Κυριάκου Μορταράκου, Παντελή Χανδρή, Εδουάρδου Σακαγιάν, Μιχάλη Μανουσάκη, Μαρίας Αναστασίου, Ανδρέα Δεβετζή, Γιάννη Φωκά, Γιάννη Αδαμάκη, Ρένας Κανά, Χρήστου Παλλαντζά, Χρύσας Βέργη, Άγγελου Ραζή, Αχιλλέα Χρηστίδη, των νέων δημιουργών Λέοντος Μιχαήλ, Δημήτρη Αγγελόπουλου, Αχιλλέα Πιστώνη και των καλλιτεχνών του γκράφιτι Pupet και KEZ.

Η συλλογή της Interamerican, περιλαμβάνει αντιπροσωπευτικά δείγματα των εικαστικών Τεχνών στην Ελλάδα, από τον μοντερνισμό μέχρι σήμερα. Δημιουργήθηκε σταδιακά, από το 2012, με την προσωπική φροντίδα και αναζήτηση του Γιάννη Ρούντου, επικεφαλής των εταιρικών σχέσεων και της υπευθυνότητας του ομίλου, τομέα που εστιάζει με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και στις περιοχές του Πολιτισμού, των Γραμμάτων και των Τεχνών.

Ενώ το Νοέμβριο του 2019 που πραγματοποιήθηκε Έκθεση των Έργων Τέχνης της Συλλογής Interamerican, στον εκθεσιακό χώρο Αμαλίας 36, στο Σύνταγμα. Η έκθεση ήταν ανοιχτή για το κοινό και παρουσιάστηκαν 46, συνολικά έργα που συναποτελούν τη Συλλογή - 40 ζωγραφικά, 3 επιτοίχιες κατασκευές και 3 περίοπτα (γλυπτά). Η Συλλογή της εταιρείας περιλαμβάνεται μεταξύ των τριών πιο αναπτυγμένων που ανήκουν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα¹⁷.

Διαπιστώνουμε πως οι εταιρικές συλλογές παρουσιάζουν αρκετά κοινά με τις ατομικές ιδιωτικές συλλογές, ως προς τα κίνητρα. Σε κάποια σημεία μάλιστα θα μπορούσαμε να μιλήσουμε και για πλήρη ταύτιση. Ιδιώτες και εταιρείες συλλέγουν έργα τέχνης για να καλύψουν προσωπικές ανάγκες, για ενισχύσουν το κύρος και την εικόνα τους, για δημόσιες σχέσεις, για την υποστήριξη των καλλιτεχνών και για οικονομικούς λόγους. Μια ιδιωτική συλλογή, είτε είναι ατομική, είτε εταιρική, είναι μια πολύ σημαντική οικονομική επένδυση. Μεγάλες εταιρείες αισθάνονται την ανάγκη να μοιραστούν τις συλλογές τους, είτε για λόγους υπεροχής και διαφήμισης, είτε για ανθρωπιστικούς και κοινωνικούς λόγους, χαρακτηριστικά που συναντάμε και στους ιδιώτες συλλέκτες. Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα από το άνοιγμα των συλλογών στο κοινό, είναι πολύ σημαντικό, μιας και η συγκέντρωση, η φύλαξη και η έκθεση των έργων τέχνης, είναι ζωτικής σημασίας για τη διάδοση και τη διατήρηση της τέχνης και του πολιτισμού.

Συγκεκριμένα, οι ελληνικές εταιρικές συλλογές που παρουσιάσαμε, επενδύοντας σε Έλληνες καλλιτέχνες και δίνοντάς τους ιδιαίτερη αξία, στηρίζουν την ελληνική τέχνη και συμβάλλουν στη διάδοση του ελληνικού πνεύματος και στην προαγωγή και του πολιτισμού μας. Πέρα από την προσπάθειά τους να μεταβάλλουν την κουλτούρα του γραφείου, οι συλλογές αυτές πλησιάζουν αρκετά το ρόλο του μουσείου, υπό την έννοια ότι καταγράφουν, διαφυλάττουν και αναδεικνύουν την πολιτισμική κληρονομιά, έτσι ώστε να την παραδώσουν στις επόμενες γενιές.

¹⁷ Οι παραπάνω πληροφορίες συγκεντρώθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα της Interamerican. Πηγή: <https://www.insurancedaily.gr/monadiki-i-syllogi-ergon-technis-tis-interamerican/> (Πρόσβαση: 29.08.2020)

Κεφάλαιο 5

Μελέτες περίπτωσης: Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γου- λανδρή

5.1 Ο Δάκης Ιωάννου και ίδρυμα ΔΕΣΤΕ: Το άνοιγμα της συλλογής προς το κοινό

Ο πιο δραστήριος σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, και μάλιστα ανοικτές και δωρεάν προς το κοινό, δεν είναι άλλος, από τον Δάκη Ιωάννου. Οι περισσότερες από τις πληροφορίες, που

ακολουθούν, συλλέχτηκαν, έπειτα από προσωπική επικοινωνία με την κυρία Αλιβιζάτου Ρεγγίνα, υπεύθυνη διοίκησης του Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ, που στη συνέχεια θα αναφέρεται για χάριν συντομίας ως Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, καθώς και από την επίσημη ιστοσελίδα του ιδρύματος. Η συλλογή του Δάκη Ιωάννου, είναι από τις πιο πλούσιες και περιλαμβάνει περίπου 1.500 έργα τέχνης. Ο πρωτοπόρος, κυπριακής καταγωγής, επιχειρηματίας Δάκης Ιωάννου, γεννηθείς το 1939, με τεράστια αγάπη για την Ελλάδα, τον πολιτισμό της και τα ελληνικά νησιά, ίδρυσε το 1983 στην Αθήνα το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ (Διεθνής - Ελληνική Σύγχρονη Τέχνη), για να φιλοξενήσει τη συλλογή του, σε μια εποχή που η σύγχρονη τέχνη ήταν άγνωστη για τους περισσότερους Έλληνες συλλέκτες. Στη συνέχεια, ίδρυσε παράρτημα του Ιδρύματος σε ένα παλιό σφαγείο στην Ύδρα και μεταμόρφωσε το νησί σε Μέκκα της σύγχρονης τέχνης, φιλοξενώντας σπουδαίες εκθέσεις αναγνωρισμένων καλλιτεχνών από ολόκληρο τον κόσμο.

Αξίζει να σταθούμε στις σπουδές και στο οικογενειακό υπόβαθρο του Δάκη Ιωάννου, καθώς αποτελεί εξαίρεση στο στερεοτυπικό προφίλ του συλλέκτη. Αν θυμηθούμε ότι ο σύγχρονος συλλέκτης στα κύρια χαρακτηριστικά του εμφανίζει τις σπουδές τέχνης και συνήθως η οικογένεια του ασχολείται με τα πολιτιστικά, στην περίπτωση του Δάκη Ιωάννου, θα συναντήσουμε κάτι διαφορετικό. Ο ίδιος, έχει σπουδάσει πολιτικός μηχανικός, ασχολείται με την κατασκευή μεγάλων έργων και έχει γραφεία σε Λευκωσία, Αθήνα, Λονδίνο και Μέση Ανατολή. Ασχολείται, επίσης, και με τον ξενοδοχειακό τομέα. Η οικογένειά του ασχολήθηκε με το εμπόριο και τις κατασκευαστικές εταιρείες. Συγκεκριμένα, ο πατέρας του, Στέλιος Ιωάννου, ήταν διεθνώς καταξιωμένος επιχειρηματίας και μαζί με τη σύζυγό του, Έλλη Μούσουλου, υπήρξαν ευεργέτες με έντονο το στοιχείο της φιλανθρωπίας. Καταλήγουμε λοιπόν, στο ότι ουδεμία σχέση με τέχνη είχε το περιβάλλον του Δάκη Ιωάννου, όπως και ο ίδιος μέχρι ένα χρονικό σημείο.

Επομένως, ο Δάκης Ιωάννου δεν ταυτίζεται πλήρως με το στερεοτυπικό προφίλ του σύγχρονου συλλέκτη, που εξετάσαμε νωρίτερα, σε ότι αφορά στις σπουδές και στο περιβάλλον.

Η συμβολή του Δάκη Ιωάννου στη σύγχρονη τέχνη, δεν παύει να είναι σημαντική. Είναι σήμερα, πρόεδρος του διεθνούς διοικητικού συμβουλίου του Ιδρύματος Solomon Robert Guggenheim, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Νέου Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης (M.O.M.A) της Νέας Υόρκης και μέλος των διεθνών συμβουλίων των Tate Galleries και του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης MOCA στο Los Angeles. Το πάθος του για την τέχνη και

η διαρκής ενασχόληση με αυτές, τον κρατούν ζωντανό. Γιατί όμως τα συγκεκριμένα ιδρύματα επιλέγουν να έχουν στο δυναμικό τους ένα συλλέκτη; Κριτικά, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα εξής: Ένας συλλέκτης, όπως ο Δάκης Ιωάννου, ευνοείται από τη συνεργασία του με τόσο σπουδαίους οργανισμούς διεθνώς. Φαντάζει, για παράδειγμα, πιο εύκολος ο εμπλουτισμός της συλλογής του με την πρόσβαση σε έργα, πιθανόν σπάνια ή νέα. Το όφελος των ιδρυμάτων, από την άλλη πλευρά, σχετίζεται άμεσα με τις δημόσιες σχέσεις του κύριου Ιωάννου, αλλά και με την οικονομική του υπεροχή. Ο ίδιος μπαίνοντας στα εσωτερικά τέτοιων ιδρυμάτων έχει δύναμη να καθορίζει καλλιτέχνες προς όφελος της συλλογής του, να τους αναδεικνύει ευκολότερα ή ακόμα και να έχει μεγαλύτερη ευκολία εμπλουτισμού της συλλογής του. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι ιδιώτες συλλέκτες και ιδρύματα ίσως και να οφελούνται από τη μεταξύ τους σύμπραξη.

Όλα αυτά τα χρόνια, ο Δάκης Ιωάννου, με τη δύναμή του, έχει αναδείξει καλλιτέχνες. Μεταξύ αυτών και ο Jeffrey L. Koons, που πλέον θεωρείται ο ακριβότερος καλλιτέχνης εν ζωή και ο Δάκης Ιωάννου τον είχε ανακαλύψει όταν ήταν ακόμη ανερχόμενος. Μάλιστα, ήταν η πρώτη φορά που αντίκρισε ένα έργο του Jeff Koons, όταν κατάλαβε ότι θέλει να ασχοληθεί με την τέχνη και τη συλλογή της (Bouchara 2015). Διατηρούν φιλική σχέση και μάλιστα, ο καλλιτέχνης έχει φιλοτενήσει και το σκάφος του, σήμα κατατεθέν στο νησί της Ύδρας, ένα σπάνιο πλωτό έργο τέχνης. Ο ίδιος υποστηρίζει μάλιστα, ότι ένας συλλέκτης τέχνης, είναι κυρίως συλλέκτης καλλιτεχνών. Για τον ίδιο, η προσωπική σχέση με τους καλλιτέχνες παίζει πολύ σημαντικό ρόλο, τον εξελίσσει.

Ξεκίνησε από νωρίς τη συλλογή έργων τέχνης, και θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε αεικίνητο πολιτιστικά. Ο Δάκης Ιωάννου ποτέ δεν ήθελε μια συλλογή μόνο για να τη βλέπει ο ίδιος, γι' αυτό και ίδρυσε και Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, όπου εκεί έχει τοποθετήσει και το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής του. Κύριο μέλημα του, είναι να προβάλει τα έργα του και μέσα από αυτά να συμβάλει στην πολιτιστική ανάπτυξη της κοινωνίας.

Η συλλογή του κοσμείται από έργα των: Koons, Smith, Halley, Bickerton, Steinbach κ.α. Ο Δάκης Ιωάννου είναι από τους πιο ισχυρούς συλλέκτες στον κόσμο, με έργα της σύγχρονης και μοντέρνας τέχνης. Δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στους ξένους καλλιτέχνες, ενώ έχει δηλώσει πως η ελληνική τέχνη είναι ένας όρος που δεν χρησιμοποιεί ποτέ, γιατί κατά τη γνώμη του δεν υπάρχει. Υπάρχουν απλώς Έλληνες καλλιτέχνες και όσον αφορά στους

νέους Έλληνες καλλιτέχνες είναι πρόωρο να μιλήσει γι' αυτούς. Τους παρομοιάζει με αεροπλάνο που είναι στην απογείωση και περιμένουμε να φτάσει τα 30.000 πόδια (Μαυρωτάς 2008). Παρόλα αυτά, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, τους έχει στηρίξει αρκετά.

Διοργανώνει πολλές σπουδαίες και διεθνούς βεληνεκούς εκθέσεις κάθε χρόνο και στην Αθήνα, αλλά και στη Ύδρα, μέσω του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ. Λατρεύοντας τις αντιθέσεις, έχει μετατρέψει ένα παλιό σφαγείο στη ύδρα, σε έναν από τους σπουδαιότερους χώρους για εκθέσεις σύγχρονης τέχνης στον κόσμο. Όπως έχει δηλώσει, είδε αυτό το μέρος που ήταν έρημο και πάνω στο νερό και του γεννήθηκε η ιδέα να φτιάξει κάτι. Κι έτσι ξεκίνησε να βάζει καλλιτέχνες που βρίσκονται στα μέσα της καριέρας τους, να εκθέσουν σημαντικά έργα τους, δεν ήταν μέρος για τους νεότερους καλλιτέχνες που πειραματίζονται ή κάτι τέτοιο, ήταν για ώριμους καλλιτέχνες, που κάνουν προσπάθεια να συνδεθούν με την Ύδρα (Freeman 2019). Το DESTE Foundation Project Space στην Ύδρα ιδρύθηκε το 2009 στο πρώην σφαγείο του νησιού, ένα παράξενο και υποβλητικό μέρος, φορτωμένο με μια τρομακτική ιστορία. Αν και ο χώρος ανακαινίστηκε πρόσφατα, διατηρεί πολλά από τα προηγούμενα χαρακτηριστικά του. Το παρελθόν του είναι ακόμα ορατό και η αρχική του ταυτότητα διατηρείται σε μεγάλο βαθμό. Κάθε χρόνο από το 2009, ο εκθεσιακός χώρος του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ στην Ύδρα, φιλοξενεί μια έκθεση σύγχρονης τέχνης που σχεδιάστηκε από έναν καλλιτέχνη, ή μια ομάδα καλλιτεχνών, βάσει αυτού του συγκεκριμένου χώρου.

Ακολουθεί με χρονολογική σειρά μια καταγραφή των εκθέσεων, που έχει διοργανώσει το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, από το ξεκίνημα της λειτουργίας του το 1983 έως και σήμερα, όπως παρουσιάζονται στην επίσημη ιστοσελίδα του Ιδρύματος, με σκοπό να δούμε τη συχνότητα των εκθέσεων, το τι παρουσιάζουν και ποιοι είναι τελικά οι στόχοι των εκθέσεων αυτών:

1983 – Intercontinental Hotel - Αθήνα - Ομαδική έκθεση με Έλληνες καλλιτέχνες, ανάμεσά τους κι ο Κώστας Βαρώτσος.

1983 – Famagusta Gate – Λευκωσία - Ομαδική έκθεση Ελλήνων καλλιτεχνών.

1985 – Ancient Palais des Expositions – Γενεύη - Ατομική έκθεση του Joseph Kosuth.

1985 – Parc Lullin - Γενεύη – Ομαδική έκθεση, όπου ξένοι ζωγράφοι και γλύπτες έχουν κληθεί να δημιουργήσουν έργα με βάση το συγκεκριμένο χώρο και σεβασμό στο άφθονο φυσικό στοιχείο του χώρου αυτού. Τα έργα που εκτίθενται στο Parc Lullin εστιάζουν στις αρμονικές σχέσεις τέχνης και φύσης.

1985 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ δωρίζει στην Κύπρο ένα πολυεπίπεδο γλυπτό του Κώστα Βαρώτσου, το οποίο τοποθετείται σε δημόσιο χώρο και συγκεκριμένα στα τείχη της Λευκωσίας, κοντά στην Πύλη της Αμμοχώστου. Αυτό το γλυπτό, αντιπροσωπεύει τόσο ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα παραγωγής σύγχρονης τέχνης, όσο και μια δημιουργική δήλωση που έγινε από τη σύγκλιση παράλληλων πολιτιστικών συμφερόντων: τη συνεργασία δημόσιας και ιδιωτικής πρωτοβουλίας, θεμελιώδη σκοπό του Ιδρύματος DESTE.

1986 - Ancient Palais des Expositions – Γενεύη – Αναδρομική έκθεση του Gilberto Zorio, ενός ιδιαίτερου καλλιτέχνη που χρησιμοποιεί μη συμβατικά υλικά και πειράματα με χημικούς, μηχανικούς και υλικούς μετασχηματισμούς.

1987 – Palais Wilson – Γενεύη - Έκθεση των Marina Abramovic και Ulay. Οι δύο καλλιτέχνες εργάζονται με διάφορα μέσα (παραστάσεις, βίντεο, polaroids) προκειμένου να συμπληρώσουν το ένα το άλλο ως τμήμα ενός μεγαλύτερου συνόλου πολλαπλών μέσων.

1987 – Great Wall of China – Κίνα – Ο καλλιτέχνης Δημήτρης Αληθινός επιλέγει προσεκτικά περιοχές ιστορικής, πολιτιστικής και φυσικής σημασίας όπου «κρύβει» υπόγεια έργα τέχνης και αντικείμενα που θα βρεθούν από τις μελλοντικές γενιές. Το Ίδρυμα DESTE διευκόλυνε το Έκτο Κρύψιμο εντός του έργου κοντά στο Πεκίνο, για το οποίο ο Αληθινός πραγματοποίησε μια υπόγεια εγκατάσταση στο Σινικό Τείχος της Κίνας.

1988 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Ομαδική έκθεση με ξένους διακεκριμένους καλλιτέχνες, όπως οι Jeff Koons και John Armleder.

1988 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Ομαδική έκθεση με πλήθος ξένων και Ελλήνων καλλιτεχνών, όπως ο Γιάννης Κουνέλλης, που διοργανώθηκε από την Bonomo Gallery, η οποία βρίσκεται στο Τορίνο.

1989 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Ομαδική έκθεση Ελλήνων καλλιτεχνών, με θέμα τα 15 χρόνια μετά την πτώση της χούντας στην Ελλάδα.

1989 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Ομαδική έκθεση Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών.

1990 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Ατομική αναδρομική έκθεση του καταξιωμένου Κύπριου αρχιτέκτονα Πάνου Κουλέρμου. Η πρώτη έκθεση που διοργάνωσε το ΔΕΣΤΕ με θέμα την αρχιτεκτονική.

1990 – Storehouse A. – Θεσσαλονίκη - Παρουσιάζονται έργα από τη Συλλογή του Δάκη Ιωάννου από ένα μείγμα Ευρωπαίων και Αμερικανών καλλιτεχνών. Αυτή η έκθεση αποτυπώνει δύο τάσεις που αντιστοιχούν στις δύο όχθες του Ατλαντικού. Ο καλλιτέχνης σήμερα είναι σε θέση που του επιτρέπει να εξαλείψει τις πολιτικές και πολιτιστικές διαφορές, καθώς και τα εθνικά και φυσικά σύνορα. Μια έκθεση που τονίζει την καθολικότητα της σύγχρονης τέχνης.

1990 – Το σπίτι της Κύπρου – Αθήνα – Ομαδική έκθεση με θέμα την τέχνη και τη φύση, με σπουδαία έργα καλλιτεχνών, όπως Jeff Koons και Andy Warhol.

1990 – Famagusta Gate – Λευκωσία - Ομαδική έκθεση Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών με θέμα την θεά Αφροδίτη, με σπουδαία ονόματα όπως αυτό της Marina Abramovic. Δύο μήνες αργότερα παρουσιάστηκε η ίδια έκθεση στο Musée d'Art Moderne, στην Τουλούζη της Γαλλίας.

1991 - Το σπίτι της Κύπρου - Αθήνα – ομαδική έκθεση με αναδυόμενους Έλληνες καλλιτέχνες.

1992- Το σπίτι της Κύπρου - Αθήνα - Μια ομαδική έκθεση που διερευνά τις νέες προσεγγίσεις της εικονιστικής τέχνης με βάση ζωτικές εξελίξεις στη βιοτεχνολογία και την επιστήμη των υπολογιστών, που επαναπροσδιορίζουν τις έννοιες του εαυτού και της ανθρώπινης μορφής.

1996 - Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών - Αθήνα - Παρουσιάζεται για πρώτη φορά ολόκληρη η συλλογή του Δάκη Ιωάννου με πλήθος καλλιτεχνών όπως: Takis, Christopher Wool, Francis Picabia, Jeff Koons, Damien Hirst, Marina Abramovic.

1998 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση πέντε ξένων καλλιτεχνών με θέμα την προσωπική, εθνική και φυλετική ταυτότητα.

1998 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση σε τρία μέρη, με διαφορετικές ημερομηνίες, για τα νέα έργα αποκτήματα του Δάκη Ιωάννου. Το σημείο αυτό, παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον, διότι παρατηρούμε ότι παρουσιάζει στο κοινό τα έργα που έχει μόλις αποκτήσει και με αυτό τον τρόπο, επιβεβαιώνει την άποψή του ότι ο πρωταρχικός σκοπός του Ιδρύματος ήταν και είναι τα έργα να είναι ανοιχτά προς το κοινό.

1999 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Η έκθεση αυτή παρουσιάζει έργα πρωτοπόρων Ελλήνων καλλιτεχνών, όπως Γιάννης Γαίτης, Κώστας Τσόκλης και εισηγάγει νέες καλλιτεχνικές εκφράσεις για πρώτη φορά στην Ελλάδα όπως το body art και το performance.

1999 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ατομική έκθεση φωτογραφίας του Julian Germain με θέμα το ποδόσφαιρο.

1999 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Η έκθεση παρουσιάζει το έργο εννέα Ελλήνων καλλιτεχνών που φέρνουν νέες προοπτικές και μια νέα στάση στη δημιουργία τέχνης. Το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ σε συνεργασία με τον χορηγό της έκθεσης INTERAMERICAN, έδωσε ένα βραβείο στον καλλιτέχνη που κατάφερε να ξεχωρίσει και να καινοτομήσει, ένα ταξιδιωτικό επίδομα στη Νέα Υόρκη αξίας 1.000.000 δραχμών, με σκοπό ο καλλιτέχνης να ανοίξει τους ορίζοντές του.

1999 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Η έκθεση παρουσιάζει το έργο δεκατεσσάρων καλλιτεχνών από ένα ευρύ φάσμα πολιτισμών, με τριάντα έργα, τόσο από αναδυόμενους, όσο και από καθιερωμένους καλλιτέχνες, που χρονολογούνται από τη δεκαετία του '90 και καλύπτουν όλες τις τρέχουσες μορφές τέχνης και τα μέσα. Κύριο θέμα το ανθρώπινο σώμα και ιδιαίτερα το δέρμα.

1999 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Αναδρομική έκθεση του Jeff Koons, με έργα από τη συλλογή του Δάκη Ιωάννου. Ο Koons, ευρέως αναγνωρισμένος, ως ένας από τους πιο σημαντικούς καλλιτέχνες της εποχής μας, αντιμετωπίζει ορισμένα από τα βασικά ζητήματα του σήμερα, όπως τάξη, φυλή, χρήματα, σεξ, πορνό, ομορφιά, δύναμη και επιθυμία, θέτοντας ερωτήματα σχετικά με τη σύγχρονη ζωή μέσω της εμπειρίας του μαζικού πολιτισμού.

2000 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ομαδική έκθεση οκτώ Βρετανών καλλιτεχνών, αφιερωμένη στην αντίθεση τεχνητού και φυσικού και πιο συγκεκριμένα στην κλωνοποίηση και τη γενετική τροποποίηση.

2000 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση των Tim Noble και Sue Webster, από τα πιο διάσημα ζευγάρια στη ζωή και στην τέχνη της αναδυόμενης γενιάς Βρετανών καλλιτεχνών. Γνωστοί για τις αυτοπροσωπογραφίες τους, φτιαγμένες από σωρούς σκουπιδιών. Το έργο τους αφορά τόσο την αισθητική της παραστατικότητας όσο και τον υπερβολικό καταναλωτισμό, αλλά και την έκθεση της αδυσώπητης διαφημιστικής πολιτικής της παγκόσμιας τέχνης.

2001 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση αφιερωμένη σε έξι Γάλλους καλλιτέχνες σύγχρονης τέχνης, που συνοδεύει την όγδοη έκθεση σύγχρονης τέχνης της ART ATHINA. Θεματολογία της έκθεσης: η σημασία του ανθρώπινου σώματος και η επανεξέτασή του ως πηγή, και ίσως ως αιτία, όλων των ατυχημάτων του ανθρώπου, ή τουλάχιστον, της συνείδησής του.

2001 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ομαδική έκθεση καταξιωμένων καλλιτεχνών, από νέα έργα που προσέθεσε ο Δάκης Ιωάννου στη συλλογή του. Κάποιοι από αυτούς παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα ο Kaws.

Το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ αποφάσισε το 1999 να ιδρύσει το Βραβείο ΔΕΣΤΕ, ένα βραβείο που απονέμεται ανά διετία σε έναν νεαρό Έλληνα καλλιτέχνη για το υποδειγματικό του έργο. Το Βραβείο σκοπεύει να ενθαρρύνει και να ενισχύσει το πνεύμα της καινοτομίας στην ελληνική σύγχρονη τέχνη και να αναδείξει τις τελευταίες εξελίξεις της, φέρνοντας τα επι-

τεύγματα των αναδυόμενων καλλιτεχνών στην προσοχή ενός ευρύτερου κοινού. Επομένως, το 2001 στο Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ παρουσιάζεται η έκθεση 7 Ελλήνων καλλιτεχνών με σκοπό το βραβείο με έπαθλο τις 3.000.000 δραχμές.

2001 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Σε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης του κοινού, σε συνεργασία με τη WWF Greece, παρουσιάζεται μια ομαδική έκθεση φωτογραφίας που ασχολείται με το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

2001 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Παρουσιάζεται μια συνεργατική εγκατάσταση ζωγραφικής των Barry McGee και Margaret Kilgallen, εγκατεστημένη από τον ίδιο τον McGee σε ολόκληρο τον εκθεσιακό χώρο του ΔΕΣΤΕ. Ο Barry McGee και η Margaret Kilgallen ήταν ζευγάρι και πολλά από τα έργα τους δημιουργήθηκαν από κοινού. Επηρεασμένοι από τοιχογραφίες του Μεξικού και τέχνη του δρόμου, τα γκράφιτι της δεκαετίας του '70 και του '80 και τους ποιητές του Μπάτνικ του Σαν Φρανσίσκο, των σέρφερ και των μουσικών του Σαν Φρανσίσκο.

2001 - Municipal Arts Center - Λευκωσία - Παρουσιάζονται έργα αναγνωρισμένων ξένων καλλιτεχνών από τη συλλογή του Δάκη Ιωάννου, σε μια προσπάθεια να δώσει στον θεατή μια γενική ιδέα για τον προσανατολισμό και τους θεματικούς άξονες της ίδιας της συλλογής.

2002 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Η έκθεση παρουσιάζει το έργο αναδυόμενων και καθιερωμένων σύγχρονων γυναικών καλλιτεχνών από όλο τον κόσμο. Είναι μια πολυπολιτισμική και κριτική προσέγγιση στην τέχνη που παράγεται από τις γυναίκες σήμερα.

2002 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ομαδική έκθεση με έργα από τη συλλογή του Δάκη Ιωάννου από καλλιτέχνες που έχουν αποκτήσει διεθνή προβολή στις δεκαετίες του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, έργα που μπορεί να είχαν ξεφύγει από τη μνήμη μας και υποδηλώνει το πόσο σημαντικό είναι το χθες για το αύριο.

2002 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Παρουσιάζονται μερικά από τα πιο εμβληματικά κομμάτια της συλλογής του.

2003 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Παρουσιάζεται το έργο έξι Ελλήνων καλλιτεχνών για το Βραβείο ΔΕΣΤΕ με έπαθλο 10.000 ευρώ και θέμα τη σχέση της κοινωνικοπολιτισμικής

ταυτότητας με τα παγκόσμια ζητήματα και τις τρέχουσες διεθνείς πραγματικότητες, την εξέταση της σύγχρονης τοπικής πραγματικότητας και το ζήτημα της προσωπικής ταυτότητας.

2004 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Τετραήμερη έκθεση αφιερωμένη σε ταινίες καλλιτεχνικού περιεχομένου, σε συνεργασία με την London Film Makers.

2004 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έργα της Συλλογής Δάκης Γιάννου ενταγμένα και προσαρμοσμένα στο Πολιτιστικό Πρόγραμμα των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004.

2005 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έξι καλλιτέχνες από το Λονδίνο και το Ντίσελντορφ παρουσιάζουν μια έκθεση με θέμα την ηχώ, μια οπτικό-ακουστική κατασκευή.

2005 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Απονομή βραβείου ΔΕΣΤΕ με έκθεση 6 Ελλήνων και Κύπριων καλλιτεχνών, ανάμεσά τους ο Κωστής Βελώνης.

2005 - Palais de Tokyo - Παρίσι - Έκθεση με έργα από τη συλλογή του Δάκη Ιωάννου, από μερικούς από τους κορυφαίους καλλιτέχνες των τελευταίων δύο δεκαετιών, όπως ο Jeff Koons, ο Maurizio Cattelan, η Vanessa Beecroft και ο Takashi Murakami.

2006 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Εκατόν είκοσι έργα σε χαρτί μερικών από τους πιο συναρπαστικούς, νέους και αναδυόμενους καλλιτέχνες από τις ΗΠΑ, την Αγγλία, τη Γερμανία, την Ελλάδα και όχι μόνο. Μια ομάδα καλλιτεχνών που συνδυάζουν εκλεκτικά και ασυνήθιστα τη σύγχρονη τέχνη με τον πολιτισμό των κόμικς, των γκράφιτι, της μουσικής, της ψυχεδέλειας και της φαντασίας.

2006 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση νεαρών καλλιτεχνών με έδρα την Αθήνα, με σκοπό την υποστήριξη της τοπικής σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής που έχει σχέση με την κουλτούρα του δρόμου και της μουσικής.

2007 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση νέων εικαστικών, μουσικών, DJ και ερμηνευτών με έδρα την Αθήνα, στηριγμένη στην κουλτούρα του Punk.

2007 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση δεκαέξι ευρωπαϊών αρχιτεκτόνων, για το τι σημαίνει ο όρος “Ευρωπαίος Αρχιτέκτονας” και πόσο έχει να κάνει με χωρικά, χρονικά ή εννοιολογικά κριτήρια.

2007 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Απονομή βραβείου ΔΕΣΤΕ, με έκθεση έξι Ελλήνων και Κύπριων καλλιτεχνών.

2007 - ART 40 Basel - Καλλιτεχνικές εκδηλώσεις από την Midget Gallery, με την υποστήριξη του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ.

2007 - MUMOK - Βιέννη - Συνεργασία Kunsthalle Wien, MUMOK και ίδρυμα ΔΕΣΤΕ για μια έκθεση με έργα από τη συλλογή του Δάκη Ιωάννου με θέμα το ασυνείδητο, το όνειρο και το τραύμα.

2008 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ομαδική έκθεση ξένων καλλιτεχνών με θέμα την ανθρωπινή μορφή, ανάμεσά τους σπουδαίοι σύγχρονοι καλλιτέχνες, όπως ο George Condo και Jean - Michel Basquiat.

2009 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Απονομή βραβείου ΔΕΣΤΕ με έκθεση έξι Ελλήνων και Κύπριων καλλιτεχνών. Οι έξι καλλιτέχνες θα δείξουν το έργο τους σε μια έκθεση που πρόκειται να παρουσιαστεί και στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

2009 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ο Δάκης Ιωάννου παρουσιάζει και πάλι νέα έργα της συλλογής του σε μια σειρά από ατομικές εκθέσεις σπουδαίων καλλιτεχνών, όπως Urs Fischer και Kiki Smith.

2009 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Εγκαινιάζεται το νέο Project Space του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ, στο πρώην σφαγείο της Ύδρας, με μια κοινή έκθεση των Matthew Barney και Elizabeth Peyton. Είναι ένα μοναδικό έργο που αντλεί τις αναφορές του από την ίδια την Ύδρα, το περιβάλλον, τα ζώα, τους ανθρώπους και τις τοπικές παραδόσεις. Στο επίκεντρο του έργου είναι ένα σκάφος που βυθίστηκε στη θάλασσα για τρεις μήνες, το οποίο περιέχει σχέδια ζώων και μυθικών θεών που έγιναν με μολύβι και αίμα. Τα στοιχεία της εγκατάστασης, που υλοποιούνται μαζί επιτόπου, εκτίθενται στη συνέχεια στο Slaughterhouse ως

ένα έργο. Εστιάζοντας στις θυσίες που κάνουν τα ζώα για τον άνθρωπο, η έκθεση επικεντρώνεται στην προηγούμενη λειτουργία του Σφαγείου και τα έθιμα της Ύδρας για τη δημιουργία συνδέσεων μεταξύ παγανισμού και θρησκείας, αρχαίων και σύγχρονων, των τελετουργικών και οικείων.

2010 - New Museum - Νέα Υόρκη - Παρουσίαση 100 έργων από τη συλλογή του Ιωάννου σε επιμέλεια Jeff Koons. Είναι η πρώτη παρουσίαση της συλλογής του στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εστιάζει στο σώμα στη σύγχρονη τέχνη και περιλαμβάνει έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών, ανάμεσά τους ο Γιάννης Βαρελάς, ο Paul McCarthy, ο Christopher Wool.

2010 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Ευρωπαϊκή πρεμιέρα ενός γλυπτού του Maurizio Cattelan, ενός γνωστού ασεβούς Ιταλού καλλιτέχνη.

2010 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ομαδική έκθεση ξένων καλλιτεχνών, βασισμένη στον Πλάτωνα, τον Jorge Luis Borges, τον Andre Breton, τον Friedrich Nietzsche και άλλους λόγιους.

2011 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Απονομή βραβείου ΔΕΣΤΕ με έκθεση έξι Ελλήνων και Κύπριων καλλιτεχνών. Η έκθεση φιλοξενείται για δεύτερη φορά στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Αυτή η συνεργασία μεταξύ του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ και του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης αποτελεί μέρος του προγράμματος «Young Views», το οποίο στοχεύει στην έναρξη διαλόγου με μια νεότερη γενιά, διατηρώντας το κοινό ενημερωμένο με τις τελευταίες εξελίξεις στη σύγχρονη πολιτιστική παραγωγή και διασφάλιση της δυναμικής παρουσίας ενός χώρου ανταλλαγής ιδεών.

2011 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Ζωντανή θεατρική παράσταση στο σφαγείο της Ύδρας, περιτριγυρισμένη από μαύρους καθρέφτες, ένα έργο τέχνης με πολλές μορφές, πολλαπλές προβολές ταινιών και performance πάνω σε ένα φορτηγό καράβι στην Ύδρα και στην Αθήνα., ως μια εξερεύνηση της σύγχρονης ζωής στα περιθώρια της κοινωνίας.

2011 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Δουλεύοντας σε διαφορετικά μέσα, η Kerstin Brätsch και το DAS INSTITUT αναπτύσσουν μια έρευνα για την αφαίρεση και την ταυτότητα μέσω των καλλιτεχνικών τους πρακτικών. Το έργο της Brätsch εξελίσσεται στη διασταύρωση

μεταξύ αφαίρεσης και διαμόρφωσης αλληλένδετων στοιχείων που λαμβάνονται από το σχεδιασμό και τη μόδα.

2011 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Όπως και ο σκύλος-πρωταγωνιστής στο διήγημα του Κάφκα, οι καλλιτέχνες σε αυτή την ομαδική έκθεση αναρωτιούνται σχετικά με το νόημα της τέχνης, που ενθαρρύνεται από μια παθιασμένη συναισθηματική συμμετοχή στην κοινωνία των ανθρώπων.

2011 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ατομική έκθεση του Jakub Julian Ziółkowski με θέμα τη μεταλλαγμένη ζωή.

2011 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση ζωγραφικής, γλυπτικής και εγκαταστάσεων του Κώστα Πανιάρρα με κύριο θέμα τη θάλασσα.

2012 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ Αθήνα - Μια ομαδική έκθεση με γλυπτική, σχέδιο, installations και performance σπουδαίων καλλιτεχνών όπως Urs Fischer, Jakob Kassay, Jacub Julian Ziolkowsk κ.α., που διερευνά το νόημα των βασικών σπλαχνικών ανθρώπινων σχέσεων, αμφισβητεί τα όρια και το βαθύτερο νόημα της ταυτότητας και εξετάζει τον κόσμο στον οποίο ζούμε.

2012 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ Αθήνα - Μια έκθεση που παρουσιάζει την καλλιτεχνική-αρχιτεκτονική και πολιτιστική-ακαδημαϊκή συνεργασία του Ιδρύματος Σύγχρονης Τέχνης ΔΕΣΤΕ και της Μεταπτυχιακής Σχολής Αρχιτεκτονικής, Σχεδιασμού και Διατήρησης του Πανεπιστημίου της Κολούμπια.

2012 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Ομαδική έκθεση ξένων καλλιτεχνών για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.

2013 - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης - Αθήνα - Έκθεση για το βραβείο ΔΕΣΤΕ σε συνεργασία με το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ και το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Η συνεργασία αυτή στοχεύει στο να προσελκύσει ένα νεότερο κοινό, να το ενημερώσει με τις εξελίξεις της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής και να ανοίξει ένα δυναμικό χώρο για την ανταλλαγή ιδεών.

2013 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ομαδική έκθεση Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών. Η συγκεκριμένη έκθεση είναι μια διερεύνηση εναλλακτικών χωρικών εμπειριών που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν εκθέσεις πέρα από τους κλασικούς λευκούς τοίχους. Σκοτεινό, προκλητικό, σεξουαλικό και αναζωογονητικό, το πνεύμα των έργων καθοδηγεί τον επισκέπτη σε ένα περίπλοκο ταξίδι στους χώρους του ΔΕΣΤΕ.

2013 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Μια έκθεση από τον καταξιωμένο Urs Fischer, ο οποίος προσκαλεί τους ντόπιους μαθητές και ενήλικες, αλλά και τους τουρίστες και επισκέπτες να δημιουργήσουν αντικείμενα από χρωματιστό πηλό.

2014 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Ατομική έκθεση του Γεωργιανού καλλιτέχνη Andro Wekua σε συνεργασία με το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ και το Μουσείο Μπενάκη.

2014 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Η πρώτη ατομική έκθεση του Juergen Teller, ενός από τους πιο διάσημους φωτογράφους της γενιάς του, στην Αθήνα.

2014 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Ατομική έκθεση γλυπτικής του Πολωνού καλλιτέχνη Pawel Althamer. Θέμα της έκθεσης οι οικογενειακές σχέσεις και γενικότερα οι ανθρώπινες σχέσεις και ο τρόπος με τον οποίο εντάσσονται στην κοινωνία, για να σχηματίσουν μια καθολική οικογένεια που βρίσκεται στο κέντρο της σημερινής πόλης.

2014 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Δεύτερη συνεργασία του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ με το Μουσείο Μπενάκη, σε μια έκθεση ξένων καλλιτεχνών για την τέχνη, τη μόδα, τη συλλογή, την επιμέλεια και τον χρόνο.

2015 - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης - Αθήνα - Έκθεση για το Βραβείο ΔΕΣΤΕ, έξι Ελλήνων καλλιτεχνών.

2015 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Μια σειρά από ατομικές και ομαδικές εκθέσεις Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών, που στοχεύουν στην προώθηση νέων και ριζοσπαστικών εξελίξεων στην πρακτική της σύγχρονης τέχνης και εμπνέουν νέες προσεγγίσεις επιμέλειας.

2015 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Έκθεση Ελλήνων καλλιτεχνών, ανάμεσά τους ο Απόστολος Γεωργίου, που ασχολείται με ζητήματα ντροπής και σκανδάλου στα πλαίσια της οικογένειας, κατά τη διάρκεια της τρέχουσας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

2015 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Ατομική έκθεση του Paul Chan.

2015 - A. G. Leventis Gallery - Λευκωσία - Έκθεση του Pawel Althamer. Μια αντισυμβατική έκθεση όπου όλοι καλούνται να δημιουργήσουν, να αλληλεπιδράσουν και να συνομιλήσουν χρησιμοποιώντας εικόνες αντί για λέξεις.

2016 - Museum of Art and History - Γενεύη - Γιορτή 33 χρόνων από τότε που ιδρύθηκε το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ στη Γενεύη, με πρώτη εμφάνιση ενός έργου του Urs Fischer, συνοδευόμενο από έργα σε ζεύγη από την προσωπική συλλογή του Δάκη Ιωάννου.

2016 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Τριαντατρείς καλλιτέχνες για τα τριαντατρία χρόνια του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ, σε συνεργασία με το New Museum της Νέας Υόρκης και το Μουσείο Μπενάκη, για την υποστήριξη ταλαντούχων αναδυόμενων Ελλήνων καλλιτεχνών.

2016 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Ατομική έκθεση - εγκατάσταση του Roberto Cuoghi.

2016 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Έκθεση - αφιέρωμα στο έργο του καλλιτέχνη Γιώργου Λάππα, ενός από τους σπουδαιότερους Έλληνες γλύπτες. Η παράσταση περιλαμβάνει μια επιλογή των πρόσφατων και σε μεγάλο βαθμό άγνωστων έργων του καλλιτέχνη, που επιχειρεί να ρίξει φως στις πτυχές των αναζητήσεων του και να συνδέσει το φάσμα των πολιτιστικών του αναφορών με το ιστορικό πλαίσιο του Μουσείου.

2017 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Ομαδική έκθεση που διερευνά την πιθανότητα επανεφεύρεσης του κλασικισμού και υποστηρίζει τη διαρκή επιρροή του στην σύγχρονη τέχνη.

2017 - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης - Αθήνα - Έκθεση για το Βραβείο ΔΕΣΤΕ, στην οποία συμμετέχουν εννέα καλλιτέχνες.

2017 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Μια βραδιά συνεντεύξεων, συνομιλιών, παραστάσεων και προβολών, που εξερευνούν τις κρίσιμες και δημιουργικές συνδέσεις μεταξύ της αρχαιότητας και της σύγχρονης τέχνης.

2017 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Ύδρα - Έκθεση ενός έργου της Αμερικανίδας ζωγράφου Kara Walker, φτιαγμένου από πολυστερίνη και ζάχαρη.

2018 - King's College London - Λονδίνο - Μια έκθεση που συνδυάζει την σύγχρονη τέχνη με την κλασική ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, με έργα των Pablo Picasso, Damien Hirst, Henry Moore, Roy Lichtenstein, Yves Klein κ.α. Η έκθεση περιλαμβάνει επίσης, βίντεο με συνεντεύξεις από έξι σύγχρονους καλλιτέχνες: Matthew Barney, Paul Chan, Urs Fischer, Jeff Koons, Asad Raza και Kaari Upson.

2018 - The Bass Museum of Art - Μαϊάμι - Μια έκθεση για τα όρια μεταξύ μόδας και τέχνης, από Έλληνες και ξένους καλλιτέχνες.

2018 - Radio Athènes - Αθήνα - Το Radio Athènes και το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ καλεί Έλληνες και διεθνείς εκδότες, συγγραφείς και καλλιτέχνες να παρουσιάσουν το έργο τους σε διαλέξεις, ομιλίες, παραστάσεις και αναγνώσεις βιβλίων με θέμα την τέχνη, τη θεωρία, τη μόδα, τη λογοτεχνία, τη ψυχανάλυση, την αρχιτεκτονική και τον σχεδιασμό.

2018 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Ατομική έκθεση της Κύπριας γλύπτριας Λητούς Κάττου.

2018 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Προβολή ταινίας - ντοκιμαντέρ για αίγες των οποίων οι κραυγές ακούγονται σαν εκείνες των ανθρώπων, από τον καταξιωμένο καλλιτέχνη David Shrigley.

2019 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Ατομική έκθεση της Kiki Smith, επηρεασμένη από το νησί της Ύδρας.

2019 - Μουσείο Μπενάκη - Αθήνα - Ομαδική έκθεση καλλιτεχνών με έδρα την Αθήνα και θέμα τη μεταμόρφωση της Αθήνας.

2020 - Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Έκθεση για τα εκατόν ενενήντα εννέα χρόνια από την Απελευθέρωση του 1821 με τον Κωστή Βελώνη, ο οποίος κλήθηκε να παρουσιάσει οκτώ ταφικές μάσκες αγωνιστών του 1821.

2021- Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ - Αθήνα - Μια ομαδική έκθεση είκοσι ενός Ελλήνων και Κύπριων καλλιτεχνών με κύριο θέμα την τάξη και το χάος.

Αν θα επιλέγαμε τους σημαντικότερους σταθμούς, τόσο για τον ίδιο το Δάκη Ιωάννου ως συλλέκτη, όσο και για την πορεία και την εξωστρέφεια του Ιδρύματος, αυτοί θα ήταν σίγουρα οι ακόλουθοι: η έκθεση του 1996, όπου παρουσιάζει στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας για πρώτη φορά ολόκληρη τη συλλογή του, όπως και αντίστοιχα η έκθεση του 2010 στο New Museum της Νέας Υόρκης, που είναι η πρώτη παρουσίαση της συλλογής του στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Στη συνέχεια, δε θα μπορούσαμε να αφήσουμε εκτός, την ίδρυση του Βραβείου ΔΕΣΤΕ το 1999, ένα βραβείο που στόχο έχει την αφύπνιση και στήριξη των Ελλήνων και Κύπριων καλλιτεχνών και απονέμεται κάθε δύο χρόνια. Σημαντική στιγμή είναι και τα εγκαίνια του νέου Project Space του Ιδρύματος στην Ύδρα το 2009. Από εκεί και πέρα η καθεμία έκθεση ξεχωριστά έχει να δώσει και κάτι νέο, σημαντικές στιγμές για την ίδια την τέχνη: η έκθεση του 1999 όπου για πρώτη φορά στην Ελλάδα εισάγονται καλλιτεχνικοί όροι όπως αυτοί του body art και performance ή η έκθεση του 2002 ως φόρος τιμής για τις γυναίκες καλλιτέχνιδες του σήμερα.

Μέσα από την παρουσίαση των εκθέσεων, καταλήγουμε σε μια σειρά από συμπεράσματα για τη δράση του Δάκη Ιωάννου και του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ. Αρχικά, ο Δάκης Ιωάννου αποδεικνύεται πρωτοπόρος στις ιδέες, ενώ οι εκθέσεις του είναι πλούσιες σε θεματολογία. Οι εκθέσεις, προσεκτικά επιλεγμένες, καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων. Η μόδα, η αρχιτεκτονική, η οικονομία, η πολιτική, το περιβάλλον, η οικογένεια, το μέλλον και το παρελθόν, η τεχνολογία, το ποδόσφαιρο, η ιστορία είναι κάποια από αυτά, ενώ, δε διστάζει και να αγγίξει λεπτά ζητήματα, όπως ζητήματα συνείδησης (βλ. έκθεση του 2001 για το σώμα και τη συνείδηση), ψυχολογίας (βλ. έκθεση του 2007 με θέμα το ασυνείδητο, το όνειρο και το τραύμα), προσωπικής, εθνικής ή φυλετικής ταυτότητας (βλ. έκθεση του 1990 για τα εθνικά και φυσικά σύνορα και έκθεση του 1998 με θέμα την προσωπική, εθνική και φυλετική ταυτότητα). Η φιλοσοφία είναι διάχυτη (βλ. έκθεση 1999 του Jeff Koons) και η πολιτική τοποθέτηση, συχνή (βλ. έκθεση 1989 με θέμα την πτώση της χούντας στην Ελλάδα).

Όσον αφορά στη συχνότητα, διαπιστώνουμε ότι από τότε που εγκαινιάστηκε ο χώρος του ΔΕΣΤΕ στην Αθήνα, η συχνότητα των εκθέσεων αυξήθηκε σημαντικά. Παρατηρούμε ότι διοργανώνει περισσότερες από μια εκθέσεις το χρόνο και είναι όλες ανοικτές στο κοινό.

Μέσα από τις εκθέσεις, προσπαθεί να καλύψει κι από έναν διαφορετικό σκοπό. Περνά κοινωνικά μηνύματα και δίνει μεγάλη σημασία στο μέλλον της τέχνης. Στόχος δεν είναι μόνο να επιμορφώσει το κοινό, αλλά καθώς φαίνεται προκαλεί και τους καλλιτέχνες να εξελιχθούν και να δώσουν κάτι νέο στη σύγχρονη τέχνη. Συγκεκριμένα, με το Βραβείο ΔΕΣΤΕ, εκτός του ότι στηρίζει τους νέους καλλιτέχνες με χρηματικό έπαθλο, τους δίνει κι ένα κίνητρο να εξελίσσονται διαρκώς. Ενώ, όπως είδαμε, στηρίζει αρκετά τους καλλιτέχνες με έδρα την Αθήνα, με σκοπό την υποστήριξη της τοπικής σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής. Από την ίδρυσή του, ένας από τους πρωταρχικούς στόχους του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ ήταν η ανάπτυξη ενός ευρύτερου κοινού για τη σύγχρονη τέχνη στην Ελλάδα και η ενίσχυση των ευκαιριών για αναδυόμενους Έλληνες καλλιτέχνες, προωθώντας τις καλλιτεχνικές τους εξελίξεις.

Μέσα από τις παρά πάνω εκθέσεις, έχει καταφέρει να αναδείξει καλλιτέχνες όπως για παράδειγμα τον Κώστα Βαρώτσο και τον Jeff Koons, όπως αναφέραμε και προηγουμένως. Συχνά, επιλέγει καλλιτέχνες που δεν είναι συμβατικοί, που έχουν κάτι νέο να δώσουν στην τέχνη και στον κόσμο, όπως ο Gilberto Zorio και ο Δημήτρης Αληθινός. Τέλος, αξίζει να προσθέσουμε πως οι περισσότερες εκθέσεις επιμελούνται και διοργανώνονται από μεγάλους οργανισμούς και ιδρύματα της Ελλάδας και του εξωτερικού, σε συνεργασία με το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ. Κάποια από αυτά είναι: Centre d' Art Contemporain Geneve (1985, 1987), British Council (2000), Bozossakis Foundation (2001), Leventis Foundation (2001), WWF Greece (2001), Arts Council of England National Touring Programme (2004), British Film Festival (2004), Columbia University New York (2007), Benaki Museum (2014), New Museum New York (2016).

Ο Δάκης Ιωάννου, ένας συλλέκτης που συλλέγει για την ίδια την τέχνη, προβάλλει δυνατά το ελληνικό τοπίο στη διεθνή σκηνή της υψηλής τέχνης (Freeman 2019). Χιλιάδες επισκέπτες κατακλύζουν το νησί της Ύδρας, τις περιόδους που ο ίδιος διοργανώνει και επιμελείται εκθέσεις. Έχει καταφέρει να αναβαθμίσει το νησί, να το κάνει ξακουστό σε όλο

τον κόσμο και να αυξήσει την οικονομική και πολιτιστική του αξία. Αυτός είναι και ο σκοπός εξάλλου των πολιτιστικών ιδρυμάτων, να προάγουν τη γνώση.

Το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ στην Αθήνα, με ενεργή δράση, προωθεί αναδυόμενους αλλά και καθιερωμένους καλλιτέχνες και στοχεύει να διευρύνει το κοινό για τη σύγχρονη τέχνη, να ενισχύσει τις ευκαιρίες για νέους καλλιτέχνες και να διερευνήσει τις σχέσεις μεταξύ της σύγχρονης τέχνης και του πολιτισμού. Το πολυάριθμο πρόγραμμα των εκθέσεων του ιδρύματος, προσπαθεί να ανταποκριθεί σε ό, τι υπάρχει σήμερα στον κόσμο της τέχνης, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, και να ξεκινήσει ενδιαφέροντα έργα που αναδύονται στη σημερινή κοινωνία¹⁸. Οι εκθέσεις τέχνης που έχει οργανώσει το ίδρυμα όλα αυτά τα χρόνια, είναι αναρίθμητες, και πάντοτε με ελεύθερη πρόσβαση, στοιχείο που είναι σημαντικό να αναφερθεί ξανά. Το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ με αυτόν τον τρόπο, με ανοιχτές προς το κοινό εκθέσεις, τονίζει και ενισχύει την καθολικότητα της σύγχρονης τέχνης και υποστηρίζει ότι η τέχνη οφείλει να είναι εκεί για όλους. Όπως ακριβώς υποδηλώνει και το όνομα του Ιδρύματος, “το να βλέπεις” είναι και το πιο σημαντικό.

5.2 Ίδρυμα Ελίζας και Βασίλη Γουλανδρή: Το άνοιγμα της συλλογής προς το κοινό

Μια ακόμη περίπτωση, σημαντικών ανθρώπων για τις τέχνες και τον πολιτισμό, είναι αυτή του ζεύγους Ελίζας και Βασίλη Γουλανδρή. Σε αυτούς ανήκει μια από τις σημαντικότερες ιδιωτικές συλλογές έργων τέχνης στον κόσμο, που δημιουργήθηκε κατά το ήμισυ του 20ού αιώνα. Υπήρξαν άνθρωποι με χαμηλό προφίλ, που έχουν επενδύσει πολλά στην τέχνη και στην ανάδειξή της.

Ο Βασίλης Γουλανδρής γεννήθηκε στην Άνδρο το 1913, ήταν γιος εφοπλιστικής οικογένειας και μαζί με τη σύζυγό του Ελίζα, υπήρξαν λάτρεις των τεχνών, κυρίως των εικαστικών. Συνήθιζαν να ενισχύουν με χορηγίες πολιτιστικές εκδηλώσεις και να υποστηρίζουν νέους καλλιτέχνες, Έλληνες και ξένους. Συνδεδεμένοι στενά με καλλιτεχνικούς κύκλους του μεταπολεμικού Παρισιού, προέβαλαν νέους Έλληνες εικαστικούς, βοηθώντας τους να εξελίξουν την τέχνη τους και να αναγνωριστούν.

¹⁸ <https://deste.gr/about/> (Πρόσβαση: 11.04.2021).

Αν και οι ίδιοι, όπως ακριβώς και ο Δάκης Ιωάννου, δεν είχαν σπουδές ή περιβάλλον σχετιζόμενο με την τέχνη και τον πολιτισμό, επένδυσαν στην τέχνη και κατάφεραν να συνδέσουν το όνομα τους με αυτήν. Ακόμη μια περίπτωση εξαίρεσης από τον κανόνα του προφίλ για το σύγχρονο συλλέκτη, όπως αναλύσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Κι αν το εξετάσουμε ακόμη πιο βαθιά, με την ενεργή παρουσία και το πάθος για τέχνη της Ελίζας Γουλανδρή, καταρρίπτεται αυτομάτως και η άποψη ότι οι γυναίκες υστερούν στη συλλογή έργων τέχνης. Βέβαια, η οικονομική κατάσταση των συλλεκτών, που ήταν και εξακολουθεί να είναι και το βασικό χαρακτηριστικό ενός συλλέκτη, ισχύει και παραμένει κοινό χαρακτηριστικό και του Δάκη Ιωάννου, αλλά και του ζεύγους Γουλανδρή.

Συνεχίζοντας την ιστορική αναδρομή, ίδρυσαν το 1979 το Ίδρυμα Βασίλης και Ελίζα Γουλανδρή, οραματιζόμενοι έναν ζωντανό πολιτιστικό φορέα, ενταγμένο στην τροχιά των διεθνών δρώμενων στον χώρο των εικαστικών τεχνών, κι έτσι κι έκαναν. Με τη βοήθεια του ιδρύματος, δημιούργησαν στην Άνδρο τρεις χώρους πολιτισμού ανοιχτούς για το κοινό: το 1979 ιδρύουν το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, όπου εκτίθενται σπουδαία έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών, το 1981 ιδρύουν το Αρχαιολογικό Μουσείο της Άνδρου και το 1986 τη Νέα Πτέρυγα του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, στην οποία διοργανώνονται κάθε καλοκαίρι διεθνείς εκθέσεις διακεκριμένων καλλιτεχνών, με μικρό οικονομικό αντίτιμο, έτσι ώστε να είναι προσβάσιμες από όσο το δυνατόν περισσότερους επισκέπτες.

Σε αυτό το σημείο, εντοπίζουμε πολλά κοινά στοιχεία με το συλλέκτη Δάκη Ιωάννου. Αρχικά, και το ζεύγος Γουλανδρή, έχει επιλέξει ένα νησί, στη συγκεκριμένη περίπτωση την Άνδρο, γενέτειρα του Βασίλη Γουλανδρή, για παρουσιάζουν στο κοινό τα έργα από την προσωπική τους συλλογή, όπως ακριβώς έχει κάνει και ο Δάκης Ιωάννου, επιλέγοντας την Ύδρα. Γιατί επιλέγουν όμως τα νησιά; Μα φυσικά για την αναβάθμιση των ιδίων των τόπων. Συναντάμε εδώ, το μοτίβο της αστικής ανάπλασης (Κόνσολα 2011) μέσω του πολιτισμού, ελαφρώς παραλλαγμένο, μιας και δεν πρόκειται για κάποια πόλη, αλλά για δύο διαφορετικά νησιά. Η ουσία της ανάπλασης ενός τόπου τοποθετώντας πολιτιστικές δράσεις και συγκεκριμένα μουσεία, παραμένει κοινή. Δεν είναι μόνο τα μεγάλα αστικά κέντρα κοιτώνες πολιτισμού, δεν είναι μόνο αυτά ικανά, να φιλοξενούν εκθέσεις τέχνης και εν γένει πολιτιστικές δραστηριότητες. Όσο περισσότερα μέρη κατακλύζονται από τέχνη, τόσο θα προοδεύει η κοινωνία μας. Το να εκτίθενται σε ελληνικά νησιά, τόσο σπουδαία έργα τέχνης και να διοργανώνονται εκθέσεις τέτοιου βεληνεκού, που προσελκύουν

τόσο κόσμο, είναι σωτήριο για την εικόνα της Ελλάδας και την ανάδειξή της ως πυλώνα πολιτισμού. Συνάμα, το να έρχονται σε επαφή με τόσο σπουδαία δρώμενα, άνθρωποι που βρίσκονται μακριά από την πόλη, καθιστά την πράξη αυτή, λειτούργημα.

Έχοντας για πολλά χρόνια έντονη πολιτιστική παρουσία με τα μουσεία σύγχρονης τέχνης στην Άνδρο, η μεγάλη επιθυμία τους ήταν η δημιουργία ενός αντίστοιχου μουσείου στην Αθήνα, προκειμένου να δώσουν στο ευρύ κοινό την ευκαιρία να έρθει σε επαφή και να εξοικειωθεί με την υψηλή τέχνη, που τόσο οι ίδιοι στήριξαν και αγάπησαν. Έφυγαν από τη ζωή, πριν δουν το όραμά τους να παίρνει σάρκα και οστά. Μετά από δεκαετίες, η συλλογή κόσμημα είναι πλέον επισκέψιμη στο κοινό σ' ένα χώρο που αρμόζει στην σπουδαιότητά της και στην Αθήνα.

Το 2019, 25 χρόνια μετά το θάνατο του Βασίλη Γουλανδρή και 19 χρόνια μετά το θάνατο της Ελίζας Γουλανδρή, άνοιξε τις πύλες του το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, στο κέντρο της Αθήνας, και μάλιστα, στην περιοχή του Παγκρατίου. Γιατί επέλεξαν την περιοχή αυτή, μια πυκνοκατοικημένη συνοικία του κέντρου των Αθηνών;

Τα μουσεία, τα τελευταία χρόνια, και ειδικά μετά τη βιομηχανική επανάσταση, χρησιμοποιούνται ως εργαλεία για την αστική αναγέννηση υποβαθμισμένων ή βιομηχανικών περιοχών. Απώτερος σκοπός, είναι να προσελκύσουν επισκέπτες, αλλά και επενδύσεις και να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, τόσο στην περιοχή που θα εγκατασταθούν, όσο και σε γειτονικές περιοχές. Εδώ και είκοσι χρόνια, η λεγόμενη στρατηγική αστικής αναζωογόνησης μέσω του πολιτισμού, εφαρμόζεται από μεγάλες και μεσαίου μεγέθους πόλεις, οι οποίες επιζητούν την φυσική, οικονομική και κοινωνική αναζωογόνησή τους. Τα μουσεία διαδραματίζουν τον πρωτεύοντα ρόλο, για την επίτευξη των σκοπών αυτών (Κόνσολα 2011). Συχνά, λόγω και της εντυπωσιακής κατασκευής τους τα μουσεία μεταβάλλονται σε τουριστικούς μαγνήτες (Κόνσολα 2011).

Ο νέος εξωστρεφής και δυναμικός ρόλος που έχουν αναλάβει τα μουσεία, επιβάλλει την ένταξή τους στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου (Κονσόλα 2011). Τα μουσεία γίνονται ισχυρά σημεία έλξης και βρίσκονται σε ιδιαίτερες τοποθεσίες, συνήθως στα ιστορικά κέντρα των πόλεων, περιοχές φορτισμένες γεωγραφικά, πολιτιστικά, κοινωνικά, καλλιτεχνικά και ιστορικά και κυρίως περιοχές εύκολα προσβάσιμες από τους επισκέπτες.

Είναι γνωστό, ότι τα ενοίκια στις περιοχές που δημιουργούνται μουσεία και χώροι πολιτισμού αυξάνονται, όπως αυξάνονται επίσης και οι επισκέψεις των πολιτών και των τουριστών στις περιοχές αυτές, έχοντας μεγάλο το οικονομικό αντίκτυπο για την εκάστοτε τοπική πολιτεία και σπουδαία κοινωνική συνεισφορά.

Τα μεγαλύτερα παραδείγματα σπουδαίων μουσείων, που λειτούργησαν ως αναβαθμιστικά για τις εκάστοτε περιοχές, είναι το Tate Modern στο Λονδίνο και το Guggenheim στο Μπιλμπάο. Το φαινόμενο Bilbao Effect, όπως ονομάστηκε είναι το σημαντικότερο παράδειγμα ανάπλασης μιας υποβαθμισμένης περιοχής. Το μουσείο που εγκαινιάστηκε το 1997, μετέτρεψε μια αποβιομηχανοποιημένη επαρχιακή πόλη σε δημοφιλή ευρωπαϊκό προορισμό (Κόνσολα 2011). Αντίστοιχο παράδειγμα, το μουσείο Tate Modern στο Λονδίνο, που εγκαινιάστηκε το 2000 κι ένας παλιός ηλεκτρικός σταθμός μπροστά από τον ποταμό Τάμεση, μετατράπηκε σε ένα από τα σημαντικότερα μουσεία σύγχρονης τέχνης σε ολόκληρο τον κόσμο (Αναγνώστου 2014). Η ανάπτυξη και αναβάθμιση της περιοχής του Παγκρατίου, ήταν μονόδρομος, μετά από τα εγκαίνια του νέου μουσείου.

Η ιδέα για την επιλογή της περιοχής του Παγκρατίου, ανήκει στον Κυριάκο Κουτσομάλλη, διευθυντή του Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, που πιστεύει πως τα κέντρα που έχουν σχέση με την τέχνη και τον πολιτισμό πρέπει να εδραιώνονται σε μέρη με πολύ κόσμο, σε μέρη που οι άνθρωποι ζουν και εργάζονται. Το όραμά του ταυτίζεται με αυτό των ιδρυτών, και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει “Το τελευταίο που θα θέλαμε ήταν ένας αποστειρωμένος χώρος. Μετά βδελυγμίας απορρίπτουμε την τέχνη για τις ελίτ, η τέχνη έχει νόημα και αξία ως πνευματικό αγαθό με παραλήπτες τους πάντες. Κυρίως όσους κοινωνικά καταπιέζονται, να έρθουν εδώ και μέσα από τα εμβληματικά έργα που εκβάλλουν στα πιο σημαντικά κινήματα του 20ού αιώνα, να πάρουν αυτή την κλωστή και να δουν να ανοίγεται μπροστά τους ένας ολόκληρος κόσμος” (Ρηγόπουλος 2020: 4).

Με μια επίσκεψη στο μουσείο αντικρίζει κανείς έργα τεραστίων καλλιτεχνών όπως: Ελ Γκρέκο, Σεζάν, Βαν Γκογκ, Μονέ, Πικάσο, Λοτρέκ, Μιρό, Ροντέν, Μπονάρντ, Μπέικον, Έρνστ, Πόλοκ και η λίστα δεν έχει τέλος. Ο Βασίλης και η Ελίζα Γουλανδρή, αν και περιβάλλονταν από διακεκριμένους ιστορικούς και επαγγελματίες της τέχνης, επέλεξαν τα έργα με μοναδικό γνώμονα τις προσωπικές τους προτιμήσεις και τους αισθητικούς τους κώδικες (Κουστένη 2019). Όπως ισχύει και για κάθε συλλογή, έτσι και με τη συγκεκριμένη, τα κριτήρια επιλογής των έργων που την απαρτίζουν, υπήρξαν αμιγώς υποκειμενικά. Οι

ίδιοι είχαν πλήρη επίγνωση ότι δεν αγόραζαν για να πουλήσουν αργότερα και να κερδίσουν από αυτό, ο σκοπός της απόκτησης της συλλογής τους ήταν κοινωφελής (Ρηγόπουλος 2020).

Και όπως αναφέρει, ξανά, ο Κυριάκος Κουτσομάλλης, διευθυντής του Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, σε συνέντευξη του, αναφερόμενος στον Βασίλη Γουλανδρή *“Αν δε μπορούσες να μιλήσεις μαζί του για τέχνη το θεωρούσε αναπηρία”* (Ρηγόπουλος 2020). Τέτοιο ήταν το πάθος του ανθρώπου αυτού για τις εικαστικές τέχνες και το μοναδικό κίνητρο για την απόκτηση συλλογής του.

Ακολουθεί μια επιγραμματική παρουσίαση των εκθέσεων του Ιδρύματος, με χρονολογική σειρά, όπως καταγράφονται στην επίσημη ιστοσελίδα του Ιδρύματος:

1987 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Picasso, Kupka, Bresson.

1988 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Henri Matisse.

1989 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Wassily Kandinsky.

1889 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Γιώργος Μπουζιάνης.

1990 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Balthus.

1991 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Δημήτρης Γαλάνης.

1992 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Alberto Giacometti.

1992 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Οδυσσέας Ελύτης.

1993 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Paul Klee.

1994 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ο Chagall της Μεσογείου.

1995 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Giorgio de Chirico και ο Ελληνικός Μύθος.

- 1996 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Auguste Rodin - Camille Claudel.
- 1997 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Διαδρομές στο Βλέμμα. Σταθμοί στην Ιστορία της Φωτογραφιάς.
- 1998 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ματιές στον Αιώνα (που περιλαμβάνει έργα 42 καταξιωμένων καλλιτεχνών του 20ου αιώνα).
- 1999 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Κλασικοί της Μοντέρνας Τέχνης.
- 2000 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Henry Moore. Υπό το Φως της Ελλάδας.
- 2001 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ο Μύθος της Γυναίκας στην Σύγχρονη Ελληνική Ζωγραφική (1930 - 2000).
- 2001 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Toulouse Lautrec. Ο Μύθος της Γυναίκας.
- 2002 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Joan Miró. Στην τροχιά του Φανταστικού.
- 2003 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Georges Braque. Κανόνας και Συγκίνηση.
- 2004 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ο Picasso και η Ελλάδα.
- 2005 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Μεταμόρφωση. Βρετανική Τέχνη της Δεκαετίας του '60.
- 2006 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Π. Τέτσης. Θάλαττα.
- 2007 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ο André Masson και η Αρχαία Ελλάδα.
- 2008 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ι. Μόραλης. Μια ανίχνευση.
- 2009 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ο Paul Delvaux και η Αρχαιότητα.

2010 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Isamu Noguchi. Ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση.

2011 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Νίκος Χατζηκυριάκος - Γκίκας. Ένας Συγχρονισμένος Αιώνας.

2012 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Προσεγγίζοντας τον Σουρεαλισμό.

2013 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Ιστορώντας την Υπέρβαση. Από την Παράδοση του Βυζαντίου στη Νεώτερη Τέχνη.

2014 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Σοφία Βάρη.

2015 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Man Ray. Τα πρόσωπα της Γυναίκας.

2016 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Γιώργος Ζογγολόπουλος. Η Ασίγαστη Πλησμονή στο Αχανές της Αφαίρεσης.

2017 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Νίκος Εγγονόπουλος. Με τα Χρώματα του λόγου και τον Λόγο των Χρωμάτων.

2018 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Δημήτρης Μυταράς. Από το Σύγχρονο στο Διαχρονικό.

2019 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Dico Byzantios. Ανεικονισμός και Παραστατικότητα.

2020 - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης - Άνδρος - Αφαιρετικές Προσεγγίσεις Ελλήνων Καλλιτεχνών της Διασποράς. Έργα από τη Συλλογή του Ιδρύματος Β&Ε Γουλανδρή.

Μελετώντας τις εκθέσεις, ακόμη και από τους τίτλους τους, καταλαβαίνουμε ότι απαρτίζονται από έργα των σημαντικότερων αναγνωρισμένων καλλιτεχνών, Ελλήνων αλλά και ξένων. Οι εκθέσεις περιλαμβάνουν έργα από τη συλλογή του Ιδρύματος, καθώς και από

συλλογές άλλων συλλεκτών, όπως για παράδειγμα του Νίκου Γρηγοράκη, από μουσεία, ιδρύματα, γκαλερί και ιδιωτικές συλλογές της Ελβετίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Αμερικής, καθώς και από ιδιωτικές συλλογές συγγενών των καλλιτεχνών. Οι περισσότερες οργανώνονται αποκλειστικά από το ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή και κάποιες σε συνεργασία με μεγάλα μουσεία και ιδρύματα του εξωτερικού. Αποτελούνται κυρίως από έργα ζωγραφικής, χαρακτικής, γλυπτικής και φωτογραφίας.

Συγκριτικά με τις εκθέσεις που οργανώνει το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, που μελετήσαμε προηγουμένως, εδώ συναντάμε πιο κλασικά έργα σύγχρονης τέχνης, με έντονο το στοιχείο της ελληνικότητας, όπου είναι δυνατόν, και έντονη υποστήριξη του γυναικείου φύλου. Ακόμη και το στήσιμο των εκθέσεων στο χώρο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί παραδοσιακό. Το ίδρυμα πραγματοποιεί αρκετά συχνά εκθέσεις, τουλάχιστον μία φορά στο χρόνο και είναι πάντοτε ανοιχτές για το κοινό.

Πέρα από το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Άνδρου, αξίζει να εξεταστεί και το Μουσείο της Αθήνας, που φιλοξενεί και τη μόνιμη συλλογή του Ιδρύματος.

Πρωταρχικός σκοπός του νέου μουσείου που ανεγέρθηκε στην Αθήνα και βασική επιθυμία των ιδρυτών, ήταν να είναι ένας φορέας ανάπτυξης πρωτοποριακών πολιτιστικών δράσεων, όπως: εκπαιδευτικά προγράμματα, δημιουργικά εργαστήρια, ψηφιακά παιχνίδια ενηλίκων, διαλέξεις, ομιλίες, μουσικά δρώμενα. Επιπροσθέτως, το Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή προσφέρει κάθε χρόνο υποτροφίες για σπουδές στην τέχνη και τον πολιτισμό. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την κίνηση αυτή ως ένα σκαλοπάτι για να προχωρήσουν οι νέοι που αγαπούν την τέχνη και τους λείπουν τα μέσα. Σκοπός του νέου μουσείου λοιπόν, είναι να είναι ένας χώρος που θα στεγάσει με αξιοπρέπεια την ανεκτίμητη αυτή συλλογή και θα την κάνει προσβάσιμη στο ευρύ κοινό. Είναι σπουδαίο, άνθρωποι που δε θα μπορούσαν να δουν από κοντά έργα τέχνης τέτοιου βεληνεκού, να έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή μαζί τους.

Οι ιδιώτες συλλέκτες με το άνοιγμα των συλλογών τους προς τη δημόσια θέα προσθέτουν τη δική τους προσωπική συνεισφορά στην προαγωγή της γνώσης. Αυτό ακριβώς κάνουν και οι δύο μελέτες περίπτωσης που παρουσιάσαμε: το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ και το Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Τα μουσεία και οι εκθέσεις τέχνης, είναι σχολείο, είναι εκπαι-

δευτική διαδικασία. Ο συλλέκτης, ανοίγοντας τη συλλογή του γίνεται δάσκαλος, οραματίζεται, διαμορφώνει και εξελίσσει. Το άνοιγμα των συλλογών προς το κοινό, τίθεται, εκτός του αισθητικού σκοπού, προς ιστορική ενημέρωση και προβληματισμό και τα αποτελέσματα από μια καθολικά προσβάσιμη τέχνη, δε μπορούν παρά να είναι κατά το σύνολο τους θετικά. Το άνοιγμα των συλλογών προς το κοινό είναι ευεργετικό για τη σύγχρονη κοινωνία. Συνοψίζοντας, τέτοιου είδους δράσεις, εκθέτουν τους θησαυρούς της πολιτιστικής κληρονομιάς, συντελούν στη διάδοση της τέχνης και έχουν κυρίως εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα.

Επίλογος

Τι είναι ο συλλέκτης; Είναι ένας παθιασμένος εραστής; Αποτελεί έναν κυνηγό της τέχνης ή έναν ενημερωμένο επενδυτή; Οι βασικοί λόγοι που οδηγούν στο συλλέγειν, μπορούν τελικά να οριστούν ή κάτι τέτοιο είναι αδύνατον, εξαιτίας των διαφορετικών προσωπικοτήτων του κάθε συλλέκτη;

Τα κίνητρα των συλλογών, όπως παρουσιάσαμε παραπάνω είναι ποικίλα, η επενέργεια τους δεν παύει να είναι μία και κοινή, κι αυτή δεν είναι άλλη από την ίδια την συλλογή, που υπήρξε και η πρωταγωνίστρια της παρούσας πτυχιακής διατριβής.

Η συλλογή έργων τέχνης, διανύει πολλά χρόνια ιστορίας, και έχει περάσει από πολλές μεταβολές. Από βασικό ανθρώπινο ένστικτο, έχει καταλήξει να είναι συχνά, κυρίαρχη επενδυτική τάση.

Εκτός από τις συλλογές έργων τέχνης από ιδιώτες, αναφερθήκαμε εκτενώς και στις συλλογές έργων τέχνης μεγάλων εταιρειών. Οι εταιρικές συλλογές, ένα τεράστιο κεφάλαιο των συλλογών έργων τέχνης, και όπως προκύπτει από την ανάλυση στην παρούσα εργασία παρουσιάζουν αρκετά κοινά με τις ατομικές ιδιωτικές συλλογές, κυρίως ως προς τους στόχους και τα κίνητρα τους. Η οικονομική και η πολιτιστική αξία πρωταγωνιστεί και χαρακτηρίζει εντόνως και τα δύο είδη των συλλογών.

Παρουσιάσαμε το πόσο σημαντικό είναι οι συλλογές αυτές να μη μένουν σφραγισμένες, και πόσο σπουδαίες είναι οι πρωτοβουλίες ανθρώπων όπως αυτές του Δάκη Ιωάννου και του Ιδρύματος Ελίζας και Βασίλη Γουλανδρή, για μια ανοιχτή τέχνη. Το προφίλ των Δάκη Ιωάννου και Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, δε συνάδει με αυτό του κλασικού συλλέκτη. Ο Δάκης Ιωάννου μη παραδοσιακός, θα τολμούσαμε να πούμε και αντισυμβατικός συλλέκτης, μη έχοντας στενή επαφή με την τέχνη ως νέος, έχει καταφέρει να ονομάζεται προστάτης των καλλιτεχνών.

Αντιθέτως, η συλλογή του Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, πλησιάζει περισσότερο τις συστηματικές συλλογές, τα έργα τους προσεκτικά διαλεγμένα με σκοπό κάποια μέρα να στέκονται στους τοίχους ενός μουσείου. Το ζεύγος Γουλανδρή έχει καταφέρει να ταυτίζεται το όνομα του με τη σύγχρονη τέχνη, ακόμα και χρόνια μετά το θάνατό τους.

Μέσα από την παρουσίαση των εκθέσεων τους, είδαμε ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν αγαπούν μόνο την τέχνη, αλλά και ολόκληρη την κοινωνία και επιθυμούν την εξέλιξη της. Το ίδρυμα ΔΕΣΤΕ εξάλλου, δεν εστιάζει μόνο στη συλλογή, αλλά είναι αφιερωμένο στην προώθηση ιδεών και τη στήριξη και προώθηση καλλιτεχνών. Το ίδιο ακριβώς πράττει και το Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή.

Τονίστηκε πόσο σημαντικό είναι το άνοιγμα των συλλογών, και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων προς το κοινό. Οι επιπτώσεις είναι μόνο θετικές, ως προς την κοινωνία ως σύνολο και στο άτομο ως οντότητα και τα οφέλη πολλά. Οι εκθέσεις έργων τέχνης των δύο αυτών Ιδρυμάτων, που καταγράψαμε και αναλύσαμε στην παρούσα πτυχιακή διατριβή, με ποικίλες θεματολογίες προάγουν τη γνώση, εκπαιδεύουν, ψυχαγωγούν, αφυπνίζουν και εμπνέουν νέους καλλιτέχνες. Η ενασχόληση και η επαφή με την τέχνη βελτιώνει τη διάθεση, μειώνει το άγχος, ωθεί το άτομο στο να λειτουργεί κριτικά και το εξελίσσει πνευματικά.

Η τέχνη πρέπει να αποτελεί σύμμαχο του σύγχρονου ανθρώπου. Επιπλέον, η τέχνη πρέπει να είναι προσβάσιμη σε όλους. Οι εποχές που το κάθε είδος τέχνης, απευθυνόταν αποκλειστικά στην ελίτ της κοινωνίας, έχουν απομακρυνθεί και στόχος του σύγχρονου ανθρώπου, θα πρέπει να είναι να μην επιστρέψουν ποτέ ξανά.

Οι συλλέκτες θα πρέπει να έχουν το δικό τους χώρο, για το σκοπό της προβολής των έργων τους με τον πλέον προσβάσιμο προς το κοινό τρόπο. Η συγκεκριμένη πτυχιακή διατριβή θα μπορούσε να αποτελέσει την απαρχή της έμπνευσης των ιδιωτών συλλεκτών για να επιδείξουν μεγαλύτερη εξωστρέφεια προς το κοινό, ωθώντας τους να συμβάλλουν με την προσωπική τους προσφορά στην προαγωγή της γνώσης και της τέχνης. Ο λόγος που επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένες μελέτες περίπτωσης είναι ακριβώς επειδή αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα γραφής με πολλαπλές ωφέλειες, μέσα από το άνοιγμα των συλλογών τους.

Δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι διανύουμε μια εποχή κρίσεων και μεγάλων αλλαγών, ας είναι η τέχνη και η δημόσια προβολή της, πλοηγός μας σε αυτό το δύσκολο παρόν, ως σύμβολο των τόπων και των ανθρώπων τους. Στόχος μας είναι, να τη στηρίζουμε με κάθε μέσο, αφού τα οφέλη που μπορεί να επιφέρει ο πολιτισμός είναι

πραγματικά σπουδαία. **Βιβλιογραφία**

Belk, Russell W. Melanie Wallendorf, John Sherry, Morris Holbrook, and Scott D. Roberts (1988), *Collectors and Collecting, Advances in Consumer Research*, Volume 15, 548-553.

Belting Hans, (2012) Contemporary art and the museum in the global age. *Philosophical Research Bulletin*, Vol.1 No. 2, pp. 16-30.

Birkett Dea, (2020) *Museums should stay shut*. https://www.spectator.co.uk/article/museums-should-stay-shut?fbclid=IwAR2yctzKc0YXTXvNX3IQEc-wAjOFU96bZRfFl_cuo-BOB1a7y4a-9eW7ggV8 (Πρόσβαση: 24.05.20).

Boccioni Umberto, Marinetti Filippo Tommaso, (1912) *Exhibition of Works by the Italian futurist painters. March, 1912. With an initial Manifesto of Futurism by F. T. Marinetti*. London: Sackville Gallery.

Bouchara Claire, (2015) *More than a collector – Dakis Joannou: an instigator and a patron*. <https://www.larryslist.com/artmarket/the-talks/more-than-a-collector-dakis-joannou-an-instigator-and-a-patron/> (Πρόσβαση: 07.06.2021).

Braden L.E.A. (2016) *Collectors and Collections: Critical Recognition of the World's Top Art Collectors*. *Social Forces*, Volume 94 / Issue 4, pages 1483–1507.

Coutré N. Jacquelyn (2017) *Alfred Bader: Portrait of an Art Collector*. *Queen's Quarterly*, Volume 125 / Issue 4, pages 414+.

Didi - Huberman Georges, (2000) *Devant le temps. Histoire de l' art et anachronisme des images*. Paris: Ed. de Minuit.

Freeman Nate, (2019) *Dakis Joannou Turned a Remote Greek Island into an Art Mecca*. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-mega-collector-dakis-joannou-turned-remote-greek-island-art-mecca> (Πρόσβαση: 25.08.2020).

Gerlis Melanie, (2020) *Have corporate art collections had their day?* <https://www.apollo-magazine.com/corporate-art-collections-sales-british-airways/> (Πρόσβαση: 12.01.2021).

Gridley C. Mark, (2004) *Myers-Briggs Personality Types of Art Collectors*. *Psychological Reports*, Volume 94 / issue 2, pages 736-738.

Henning Michelle, (2006) *Museums, media and cultural theory*. New York: Publications: Maidenhead.

Irrera Anna, (2013) *The golden easel: bank art collections*. <https://www.fnlondon.com/articles/artistic-treasures-in-bank-collections-20130828> (Πρόσβαση: 28.08.2020).

Kazakina Katya, (2020) *Collecting - Embattled British Airways Looks to Cash In on Its Art Collection*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-07-14/embattled-british-airways-looks-to-cash-in-on-its-art-collection> (Πρόσβαση: 21.05.2021).

Kossenjans Jasmin, Buttle Francis (2016) *Why I collect contemporary art: Collector motivations as value articulations*. *Journal of Customer Behaviour*, Volume 15 / Number 2, pp. 193-212.

Leroi - Gourhan André, (2007) *Το έργο και η ομιλία του ανθρώπου. Τεχνική και Γλώσσα. Πρώτος Τόμος*. (Μετάφραση: Ελεφάντης Άγγελος). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Macdonald Sharon, (2010) *A companion to museum studies*. New Jersey: Wiley Blackwell
Pearce Susan, (1995) *On collecting: An Investigation into Collecting in the European Tradition*. London: Routledge.

Mokrohajska Caroline, (2020) *What is a Wunderkammer? Best Cabinets of Curiosities*. <https://www.dailyartmagazine.com/cabinets-of-curiosities/> (Πρόσβαση: 16.04.2021).

Nathalie Moureau, Dominique Sagot-Duvaurox and Marion Vidal, (2015) *Contemporary Art Collectors: The Unsung Influences on the Art Scenes*. Culture études (Publisher: Département des études, de la prospective et des statistiques).

Osadkova Alexandra, (2019) *What Is A Corporate Art Collection?* <https://www.virtosuart.com/blog/what-is-a-corporate-art-collection> (Πρόσβαση: 28.08.2020).

Pearce Susan, (1992) *Museums, objects and collections: A cultural study*. Leicester, UK: Leicester University Press.

Pears Iain, (2007) *Το Πορτρέτο. Η εκδίκηση είναι τέχνη*. Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα. (Μετάφραση: Ισχυρίδου Παλμύρα).

Rea Naomi, (2019) *Rich People Hide Their Art in Storage. A Novel New Art Space in France Is on a Mission to Get Them to Share It With the Public Instead. The project is led by influential French curator Nicolas Bourriaud*. <https://news.artnet.com/exhibitions/nicolas-bourriaud-moco-montpellier-1589449> (Πρόσβαση: 11.05.2020).

Rhys Jones, (2020) *British Airways airport lounge art sold for £2.2 million*. <https://www.headforpoints.com/2020/08/01/british-airways-airport-lounge-art-sold-for-2-2-million/> (Πρόσβαση: 21.05.2021).

Sansom Anna, (2019) *Nicolas Bourriaud - Intimate Distance*. <https://saywho.fr/en/interviews/nicolas-bourriaud-mo-co/> (Πρόσβαση: 10.05.2020).

Schachter Kenny, (2018) *Has the Art Market Reached a Stage of End-Game Nihilism? Kenny Schachter on New York's \$2 Billion Auctions*. <https://news.artnet.com/opinion/kenny-schachter-on-the-new-york-fall-auctions-1400074> (Πρόσβαση: 25.04.2021).

Sharf Samantha, (2012) *The Top Corporate Art Collections*. <https://www.forbes.com/sites/samanthasharf/2012/08/02/jpmorgan-ubs-and-other-big-banks-boast-top-corporate-art-collections/#65719b9f2684> (Πρόσβαση: 10.09.2020).

Sirgy M. Joseph (1982), *Self-Concept in Consumer Behavior: A Critical Review*. The Journal of Consumer Research, Volume 9 / Issue 3. pp. 287-300.

Stoneman Richard, (2008) *Αναζητώντας την κλασική Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (μετάφραση: Αγγελομάτη — Τσουγκαράκη Ελένη).

Thompson Michael, (1979) *Rubbish Theory: The creation and destruction of value*. Oxford: Oxford University Press.

Wohl Hannah, (2020) *Performing aesthetic confidence: how contemporary art collectors maintain status*. Socio-Economic Review, Volume 18 / Issue 1, Pages 215–233.

Αναγνώστου Λεωνίδα, (2014) *3 Μουσεία που κατάφεραν να αλλάξουν τις πόλεις τους*. https://www.huffingtonpost.gr/2014/11/27/n_6230664.html (Πρόσβαση: 20.05.2021).

Ανέστη Ι. Κατερίνα, (2019) *Ο «μικρός διάολος» του επιχειρηματία και συλλέκτη Δημήτρη Δασκαλόπουλου* Πηγή: protagon.gr (Πρόσβαση: 29.05.2020).

Βουτσά Αναστασία, (2013) *Cabinets of curiosities: οι πρόγονοι του σύγχρονου Μουσείου και η περίπτωση του Μουσείου Kunstkamera*. <http://www.artmag.gr/articles/art-thinking/item/4995-cabinets-of-curiosities-progonoi-sugchronou-mouseiou-kunstkamera> (Πρόσβαση: 15.04.2021).

Θερμού Μαρία, (2020) *Θανάσης Μαρτίνος: Ο εφοπλιστής, ο συλλέκτης, ο φιλάνθρωπος, ο αθόρυβος μέγας ευεργέτης*. <https://www.mononews.gr/business/shipping/thanasis-martinis-o-efoplastis-o-sillektis-o-filanthropos-o-athorivos-megas-evergetis> (Πρόσβαση: 12.04.2021).

Κόνσολα Ντόρα, (2011) *Δίκτυα Μουσείων στη σύγχρονη πόλη*. Πρακτικά 9ου Συνεδρίου του Ελληνικού Τμήματος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (Διάλεξη).

Κουστίνη Ματούλα, (2019) *Αυτό είναι το νέο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης του Ιδρύματος Γουλανδρή - Αποκλειστικές πρώτες εικόνες*. <https://www.lifo.gr/culture/eikastika/ayto-einai-neo-mouyseio-syghronis-tehnis-toy-idrymatos-goylandri-apokleistikes> (Πρόσβαση: 22.04.2021).

Λυμπεροπούλου Κατερίνα, (2008) *Ο μεγαλύτερος συλλέκτης αντικειμένων του 18ου αιώνα είναι Έλληνας, λέγεται Δημήτρης Μαυρομμάτης και αποκαλύπτει τα μυστικά του λίγο πριν από τη δημοπρασία της συλλογής του από τον οίκο Sotheby's*. <https://www.tovima.gr/2008/11/25/culture/mono-o-stayros-niarxos-eixe-analogi-syllogi/> (Πρόσβαση: 15.05.2020).

Μαυρωτάς Τάκης, (2008) *Συνέντευξη με τον Δάκη Ιωάννου από τον Τάκη Μαυρωτά για το έργο του Κώστα Βαρώτσου*. <https://thf.gr/el/synenteyxi-me-ton-daki-ioannoy-apo-ton-taki-mayrota-gia-to-ergo-toy-kosta-varotsoy/> (Πρόσβαση: 17.04.2021).

Μόσχου Εύα, (2020) *“Συλλέγειν, συλλέκτες και συλλογές”*. <https://www.offline-post.gr/2020/06/28/συλλεγειν-συλλεκτες-και-συλλογες/> (Πρόσβαση: 01.04.2021).

Μουσταΐρα Ελίνα, (2011) *Συλλογές έργων τέχνης. Κοινωνικοιστορική και Δικαιική συγκριτική επισκόπηση. Συλλογικό έργο: Αφιέρωμα στην Ισμήνη Αδρουλιδάκη - Δημητριάδη*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Μποζώνη Αργυρώ, (2021) *Όταν τα μουσεία πουλάνε έργα τέχνης για τα έξοδά τους, δεν είναι ιδρύματα, είναι γκαλερί*. <https://www.lifo.gr/culture/eikastika/otan-ta-mouyseia-poulane-erga-tehnis-gia-ta-exoda-toys-den-einai-idrymata-einai> (Πρόσβαση: 22.05.2021).

Μπόλης Γιάννης, (2005) *Τέχνη και Αγορά. Η ιστορία του συλλέγειν*. Από το ένθετο της Καθημερινής, Επτά Ημέρες. Ψηφιακή Πλατφόρμα ΙΣΕΤ. (Πρόσβαση: 20.05.2021).

Μπόρντμαν Τζών, (1980) *Αρχαία Ελληνική Τέχνη*. Αθήνα: Εκδόσεις Υποδομή (Μετάφραση: Παππάς Ανδρέας).

Μπούνια Αλεξάνδρα, (1999) *Συλλογές και συλλέκτες στην Αρχαία Ρώμη: 1ος αι. π.Χ. – 1ος αι. μ.Χ.* Πηγή: Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες. Τεύχος 73. <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/73-14.pdf> (Πρόσβαση: 10.02.2021).

Μπούνια Α., (2009) *Στα παρασκήνια του μουσείου*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Νάκου Ειρήνη, (2001) *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Οικονόμου Μ., (2003) *Μουσείο: αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ορφανίδη Λ., (2003) *Εισαγωγή στη Μουσειολογία*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Παρίδης Χρήστος, (2020) *Αλέξανδρος Ιόλας: Το εξέχον θήραμα του αυριανισμού*. <https://www.lifo.gr/prosopa/alexandros-iolas-exehon-thirama-toy-ayrianismoy> (Πρόσβαση: 23.05.2021).

Ρηγόπουλος Δημήτρης, (2020) *“Η τέχνη είναι σχέση έρωτα”*. <https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/1087528/i-techni-einai-schesi-erota/> (Πρόσβαση: 16.04.2021).

Ρηγούτσου Μαρία, (2019) *Πρέπει τα μουσεία να παρουσιάζουν ιδιωτικές συλλογές;* <https://www.dw.com/el/πρέπει-τα-μουσεία-να-παρουσιάζουν-ιδιωτικές-συλλογές/a-50498199> **Βιβλίο** (Πρόσβαση: 10.05.2020).

Σιμόπουλος Κυριάκος, (2007) *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρόνια. Τόμος Α΄*. Αθήνα: Εκδόσεις Στάχυ.

Τσούτσος Γεώργιος, (2015) *Η έννοια του «συλλέγειν» στην ελληνική αρχαιότητα και σήμερα*. <https://ikivotos.gr/post/950/h-ennoia-toy-syllegein-sthn-ellhnikh-archaiothta-kai-shmera> (Πρόσβαση: 18.05.2021).

Φαρμάκης Κώστας, (2014) *Η θαυμαστή συλλογή έργων τέχνης της Deutsche Bank*. <https://www.fortunegreece.com/photo-gallery/thavmasti-sillogi-ergon-technis-tis-deutsche-bank/> (Πρόσβαση: 12.04.2021).

Φρόντ Σίγμουτ, (2005) *Τέχνη και Ψυχανάλυση*. Αθήνα: Εκδόσεις Κοροντζής. (Μετάφραση: Μηλιτάδη Κώστας).

Πηγές από ιστοσελίδες

<https://www.iaccca.com/home.html> (Πρόσβαση: 28.08.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Bourriaud (Πρόσβαση: 12.02.2021).

<http://www.alphapolitismos.gr/gr/01-Art-Collection/exhibition/details/131> (Πρόσβαση: 28.08.2020)

<https://www.artnews.com> (Πρόσβαση: 14.04.2021).

<https://www.artnews.com/art-collectors/top-200-collectors/top-200-collectors/> (Πρόσβαση: 23.04.2021).

<https://independent-collectors.com> (Πρόσβαση: 14.04.2021).

<https://www.myersbriggs.org/my-mbti-personality-type/mbti-basics/> (Πρόσβαση: 10.02.2021).

<https://icom.museum/en/> (Πρόσβαση: 15.08.2020)

<http://icom-greece.mini.icom.museum> (Πρόσβαση: 15.08.2020)

https://el.wikipedia.org/wiki/Ντέιβιντ_Ροκφέλερ (Πρόσβαση: 28.08.2020).

<http://www.alphapolitismos.gr/gr/01-Art-Collection> (Πρόσβαση: 28.08.2020).

<https://www.interamerican.gr/nea-anakoinwseis/details?id=monadiki-i-sylogh-ergwn-texnhs-ths-interamerican> (Πρόσβαση: 29.08.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Banca_Monte_dei_Paschi_di_Siena (Πρόσβαση: 28.08.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Medici_Bank (Πρόσβαση: 28.08.2020).

<https://art.db.com/en/the-deutsche-bank-collection.html> (Πρόσβαση: 28.08.2020).

<https://deste.gr> (Πρόσβαση: 10.04.2021).

<https://deste.gr/about/> (Πρόσβαση: 11.04.2021).

<https://deste.gr/hydra/> (Πρόσβαση: 10.04.2021)

https://www.athensvoice.gr/guide/arts/places/112251_syllogi-giorgoy-oikonomoy (Πρόσβαση: 12.04.2021).

<https://goulandris.gr/el/visit/be-athens> (Πρόσβαση: 24.04.2021).

https://en.wikipedia.org/wiki/André_Leroi-Gourhan (Πρόσβαση: 30.04.2021)

https://el.wikipedia.org/wiki/Γάιος_Μακίνας (Πρόσβαση: 10.04.2021).

<https://www.britannica.com/art/art-collection> (Πρόσβαση: 12.04.2021).

https://www.pronews.gr/koinonia/730626_filippos-niarhos-o-4os-ploysioteros-el-linas-poy-ehei-anadeihthei-se-aorato-thrylo (Πρόσβαση: 02.04.2021).

https://en.wikipedia.org/wiki/JPMorgan_Chase (Πρόσβαση: 28.08.2020).

<https://www.sothebys.com/en/> (Πρόσβαση: 22.04.2021).

https://en.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Freud (Πρόσβαση: 20.04.2021).

<https://www.gnomikologikon.gr/authquotes.php?auth=1818> (Πρόσβαση: 16.04.2021)